

Универзитет: „Свети Кирил и Методиј“

Филозофски факултет

Институт за социјална работа и социјална политика „Мајка Тереза“

-насока социјална политика

Магистерски труд:

„Влијанието на моделите на социјалната држава врз вработеноста и социјалната вклученост кај младите лица: перспективи и состојби во Европа и Македонија“

Ментор: проф. д-р. Маја Геровска Митев

изработил: Андријана Илијевска

Февруари, 2012

Вовед	5
Формулација на проблемот	6
Цел на магистерскиот труд	7
Научна цел на магистерскиот труд	8
Практична цел на магистерскиот труд	9
Резултати од претходни истражувања	9
Предмет на магистерскиот труд	10
Теоретско определување на предметот	10
Дефинирање на клучните поими	10
Операционализација на предметот на анализа	14
Формулација на општата хипотеза	14
Формулирање на посебни хипотези	14
Конструкција на варијабли	14
Метод на истражување на магистерскиот труд	15
Научен пристап во истражување на магистерскиот труд	15
Техники за собирање и обработка на податоците	15
Дефинирање на примерокот	16
Научна и општествена оправданост на магистерскиот труд	16
1. Прв дел: Моделизација на социјалните држави преку вработеноста, социјалната вклученост и младите лица	17
1.1. Социјалната држава – поим и дефинирање	17
1.2. Модели на социјална држава - поим и дефинирање	19
1.3. Видови модели на социјална држава	20
1.4. Моделите на социјална држава и младите лица	25
1.4.1. Типологија на моделите на социјална држава од аспект на не/вработеноста кај младите лица (според Caroleo and Pastore)	25

1.4.2. Типологија на моделите на социјална држава од аспект на политиките наменети за младите лица (Gallie and Paugam, 2000).....	30
1.4.3. Типологија на модели на социјална држава од аспект на социјалната вклученост и пазарот на труд (Giugni и Cinali, 2011)	32
1.5. Моделите на социјална држава и политиките за млади лица.....	33
1.6. Користа од постоење типологии при проучување на младите лица....	38
1.6.1. Осврт на важните карактеристики на типологиите од аспект на младите лица.....	40
2. Втор дел: Вработеноста и младите лица.....	43
2.1. Вработување на младите лица.....	43
2.2. Трендови на вработеноста кај младите лица во Европа и Македонија.	45
2.2.1. Влијанието на стапка на невработеност кај младите лица.....	45
2.2.2. Влијанието на степенот на образование врз вработеноста кај младите лица.....	48
2.2.3. Влијанието на политиките за вработување врз вработливоста на младите лица.....	54
2.3. Европското влијание врз политиките за вработување на младите лица	58
2.3.1. Улогата на Лисабонската стратегија.....	59
2.3.2. Улогата на Отворениот метод на координација (ОМК)	60
2.3.3. Улогата на Европската стратегија за вработување	61
2.3.4. Улогата на стратегијата „Европа 2020“	62
2.4. Преглед на политики за вработување на младите лица во однос на моделот на социјална држава	64
2.4.1. Политики за вработување на млади лица во конзервативниот модел	64
2.4.2. Политики за вработување на младите лица во либералниот модел	67
2.4.3. Политики за вработување на младите лица во социјал – демократскиот модел	70

2.4.4. Политики за вработување на млади лица во македонската социјална држава	73
2.5. Општ осврт на вработеноста на младите лица во Европа и Македонија	77
3. Трет дел: Социјална вклученост и млади лица	80
3.1. Социјална вклученост и младите лица	80
3.2. Трендови на социјалната вклученост на младите лица во Европа и Македонија	83
3.2.1. Влијанието на ризикот од сиромаштија врз социјалната вклученост	83
3.2.2. Влијанието на трошоците за социјална заштита (како дел од БДП) врз социјалната вклученост	86
3.2.3. Влијанието на состојбите поврзани со здравјето и здравствената заштита врз социјалната вклученост	87
3.2.4. Влијанието на состојбите во образованието врз социјалната вклученост	89
3.3. Европското влијание врз социјалната вклученост на младите лица	91
3.3.1. Улогата на Лисабонската стратегија	92
3.3.2. Улогата на Отворениот метод на координација	93
3.3.3. Улогата на Социјалната агенда	94
3.3.4. Улогата на заедничката програма за вработување и солидарност – Progress	95
3.3.5. Улогата на стратегијата „Европа 2020“	95
3.4. Преглед на политиките за социјална вклученост на млади лица во однос на моделот на социјална држава	98
3.4.1. Политики на социјална вклученост на младите лица во конзервативниот модел	99
3.4.2. Политики на социјална вклученост на младите лица во либералниот модел	101
3.4.3. Политики на социјална вклученост на младите лица во социјал – демократскиот модел	102

3.4.4. Политики на социјално вклучување на младите лица во македонската социјална држава	103
3.5. Општ осврт на социјалната вклученост на младите лица во Европа и Македонија	106
Заклучок.....	108
Библиографија	118

Вовед

Невработеноста и социјалната исклученост претставуваат суштински проблеми на социјалните држави. Секако, овие негативни социјални појави се афектуирани врз целокупната популација, но поради актуелната состојба на младите лица, како и нивната загрижувачки висока бројка на невработеност, овој магистерски труд ќе биде фокусиран кон нив и кон истражувањето на причините и предизвиците кои се поврзани со ваквите појави.

Невработеноста претставува социо – економска појава во определена држава или регион, каде одреден број на работоспособни лица кои имаат наполнето 16 години немаат работа, а која активно ја бараат.

Невработеноста кај младите лица е проблем кој се повеќе добива на значење во рамки на Европската Унија. За првпат Европската Унија поднесува Извештај за младите во 2009 година, по барање на Советот на Европската Унија, извештајот го подготвува Европската Комисија. Во истиот се опишува моменталната ситуација со младите во земјите – членки на Европската Унија.

Социјалната вклученост е позитивен процес на делување и постојат многу дефиниции кои се обидуваат да ја разјаснат како постоечки концепт, една од нив вели: „социјалното вклучување претставува процес на обезбедување на подобра партиципација на маргинирализираните и ранливи групи во донесувањето одлуки кои влијаат на нивниот живот и истовремено дозволувајќи им да си ги подобрат условите на живот и нивната благосостојба.“ Друга дефиниција упатува на „ревизија на институциите на системот за истите да бидат погодни за сите членови во даденото општество“.¹ За социјалната вклученост се зборува како за „процес на зголемување на партиципацијата во рамки на работата, едукацијата како и во преостанатите домени во општеството за оние лица кои се маргинализирани поради недостаток на економски можности, едукациски остварувања или пак друг вид на бариери.“ или како за „процес на потполно вклучување на некој во рамки на одредена група, заедница или во општество“.

Проблемите поврзани со невработеноста и социјална исклученост кај младите лица се идентификувани преку бројни анализи, истражувања и студии, а посебно обработени од страна на развиените европски земји. За да може да се даде релевантно значење на овие проблеми кои се поврзани со младите лица во рамки на ЕУ се предвидува дека вработеноста и социјалната инклузија треба да претставуваат значаен сегмент од Методот на отворена координација (ОМК), односно постоење на свесност за овој метод но и негова поширока импликација врз јавниот и политичкиот живот во насока на соочување со сиромаштијата и невработеноста.

Бидејќи фокусот е ставен врз вработувањето и социјалната вклученост на младите лица, како појдовна точка за споредување ќе се користи ОМК. ОМК е своевиден збир на поставени цели и индикатори кои треба да бидат остварени за одреден временски интервал, во насока да се оствари напредок во одредена земја. Овие заеднички цели, националните влади ги имаат преведено во рамки на национални приоритети и ги презентираат преку

национални реформски програми (за вработувањето) и национални планови или национални стратешки извештаи (за социјалната вклученост), а кога се работи за земјите – кандидати (пр. Македонија) тие треба да се изработат заеднички меморандуми за вклучување (за социјалната вклученост) и воедно национални реформски програми и заеднички извештаи за процена (за вработувањето). Сите овие понудени извештаи во рамки на Европската Унија се сумираат во заеднички извештаи.

Во согласност со потребите на магистерската теза ќе се направи компарација за одредување на разликите меѓу земјите – членки на Европската Унија и Македонија (користејќи официјални податоци на располагање), со што ќе се утврди моменталната ситуација на земјите – членки и на Македонија која има кандидатски статус во ЕУ. При тоа ќе се одреди положбата на младите лица во европските земји и Македонија, во однос на нивната вклученост во општествените текови и можностите за нивно пристапување кон работните места. Преку анализа во рамки на истражувањето за магистерскиот труд ќе се направи обид за да споредување на перформансите на различните модели на социјални држави во обличите какви што денес се јавуваат. Притоа во предвид се земаат глобалните текови, кои можеби директно влијаат врз одредени модели на социјална држава и истите ги видоизменуваат.

Формулација на проблемот

Познато е дека иднината на секое општество зависи од младината (младите лица) која живее, се развива и се социјализира во даденото општество.

Во насока на разгледување на начините во соочување со социјалните проблеми во општество директно поврзани со развојот на младите лица (во овој случај невработеноста и социјалната вклученост) ќе се компарираат државите со помош на класификација. Класификациите укажуваат на одреден степен на инволвираност на самата држава во решавањето на горливите социјални проблеми или пак во превентивното делување да се спречи настанувањето на одредени проблеми. Во ова истражување за магистерската теза ќе се направи обид да се согледаат видовите модели на социјална држава како истите се однесуваат во однос на младите лица и како ги третираат проблемите поврзани со младата популација.

Во обидот да се направи споредба на одредени карактеристики на моделите на социјалната држава ќе се употреби една од најпознатите типологии која ги разработува моделите на социјални држави, а тоа е Еспинг – Андерсеновата типологија. Во споменатата типологија, Еспинг - Андерсен споменува три вида на welfare капитализам (либерален, конзервативен и социјал - демократски) и може да се каже дека денес ниту еден од овие три вида на социјални држави не постои во неговиот чист облик. (Zrinsak, 1998:19).

При разработката на оваа магистерска теза треба да се утврди кој е најпристапен модел на социјална држава за вработување и социјално вклучување и кој е најмалку пристапен модел за вработување и социјално вклучување на младите лица.

Очекувањата велат дека подобри животни и работни услови ќе имаат оние млади лица кои живеат во земји со повисок степен на развој на нивната социјална држава односно во оние земји каде има поширок опфат на популација (ние ќе се фокусираме на младата популација) на која и се нудат социјални услуги и обратно.

Во продолжение ќе се анализира социјалната држава во Македонија со цел да се утврди нејзината моментална состојба со вработеноста и социјалната вклученост на младите лица.

Намерата на оваа магистерска теза е да ги одреди постоечките состојби од квалитативен и компаративен аспект и да направи споредби помеѓу карактеристиките на различните модели на социјална држава во однос на вработувањето и социјалната вклученост кај младите лица во дадените модели на социјална држава (либерален модел – претставник – Англија, конзервативен модел – претставник – Германија, социјал – демократски модел – претставник.- Шведска и Македонија како претставник на посткомунистичкиот модел на социјална држава).

Во анализата во рамки на ова истражување за магистерската теза ќе се користат исклучиво теоретски поставените модели на социјална држава, свесни за фактот дека во праксата може да се презентираат видоизменето. Ова е резултат на применување на комбинации на елементи од различни модели на социјална држава нетипични за моделот кој бил предмет на истражување. Ќе се нагласи дека покрај мешањето на карактеристиките на моделите на социјални држави, различни држави имаат одредена постојаност во нивното однесување или континуитет при постапување со одредени проблеми, кои нам како аналитичари би требало да ни помогнат да ги класифицираме во еден од споменатите модели на социјална држава или како во примерот за Македонија, да определиме која карактеристика не асоцира на одреден модел на социјална држава или до кој модел на социјална држава се приближува.

Цел на магистерскиот труд

Општата цел на магистерската теза би гласела: „Да се покаже влијанието на моделот на социјална држава врз вработеноста и социјалната вклученост кај младите лица.“

Покрај општата цел, ќе се утврдат и поединечните цели кои гласат:

- „Да се покаже дека транзицијата од процесот на образование и обука кон пазарот на труд е најефикасна во конзервативниот модел.“
- „Да се покаже како развивањето на вештини и способности во текот на едукацијата има најмалку влијае при прво вработување во либералниот модел.“
- „Да се покаже дека атипичните работни места за младите лица се најзастапени во социјал – демократскиот модел.“
- „Да се покаже дека исклученоста поради раното напуштање на образовниот степен или ниското ниво на образование е најмалку застапена кај младите лица во либералниот модел.“

- „Да се покаже дека исклученоста од пристапот кон здравствените услуги на младите лица е најзастапена во конзервативниот модел.“
- „Да се покаже дека исклученоста од социјалните бенефиции при невработеност кај младите лица е најмалку застапена во социјал - демократскиот модел.“
- „Да се покаже дека можноста за вработување и нивото на социјалната вклученост кај младите лица во Република Македонија зависи од полот.

Целите на магистерската теза служат за добивање увид на влијанието на моделот на социјалната држава врз можностите за вработување и социјалната вклученост кај младите лица во земјите - членки на Европската Унија, но и посебно општата состојба во Македонија. проблемот со вработувањето и социјалната вклученост на младите лица би се истражувал во дадените земји кои преставуваат најтипичен пример за моделот на социјалната држава според Госта – Еспинговата класификација (но вклучувајќи ја Македонија како посебен модел на социјална држава - посткомунистички модел).

Постои тенденција да се утврди дали во одредени модели постојат поголеми можности за вработување на младите лица, а со тоа постои помал степен на невработеност кај младата популација. И дали постои поголемо ниво на социјална вклученост на младите лица во дадени модели на социјална држава, со што би се намалила нивната социјална исклученост.

Понатаму оваа магистерска теза би била насочена кон испитување на моменталните состојби во доменот на вработување и социјалната вклученост кај младите лица во Република Македонија за да може во продолжение да се споредуваат карактеристиките помеѓу преставниците на земјите од различен модел на социјална држава.

Научна цел на магистерскиот труд

Научната цел на овој магистерски труд се однесува на добивање на податоци кои ќе ни дадат информација како во определен модел на социјална држава опстојуваат можностите за вработување и нивото на социјалната вклученост кај младите лица. Па во таа насока ќе се истражуваат следниве податоци кои се поврзани со дадената целна група:

- Дали моделот на социјална држава влијае врз вработеноста и социјалната вклученост кај младите лица?
- Дали транзицијата од образовниот процес кон пазарот на труд е најефикасна во конзервативниот модел?
- Дали развивањето на вештини и способности во текот на едукацијата има најмалку влијание при првото вработување во либералниот модел?
- Дали атипичните работни места кај младите лица се најзастапени во социјал - демократскиот модел?
- „Дали исклученоста поради раното напуштање на образовниот процес и ниското ниво на образование е најмалку застапена кај младите лица во либералниот модел?“
- „Дали исклученоста од пристапот кон здравствените услуги на младите лица е најзастапен во конзервативниот модел?“

- „Дали исклученоста од социјалните бенефиции при невработеноста на младите лица е најмалку застапена во социјал – демократскиот модел?
- Дали полот влијае врз можностите за вработување и нивото на социјално вклучување Република Македонија?

Практична цел на магистерскиот труд

Практичната цел на магистерскиот труд е да се добијат систематизирани, проверливи и објективни сознанија и податоци за младите лица и нивните можности за вработување и социјално вклучување во одреден модел на социјална држава.

Практична цел е насочена кон подобрување на можностите за вработување и социјално вклучување на младите лица во рамки на Македонија, притоа ќе се искористи анализата на моделите на социјалната држава кои се јавуваат во западноевропските земји и преку пат на учење и трансфер на позитивите искуства од тие земји ќе се искористат за да се постигнат позитивни ефекти во нашата земја.

Резултати од претходни истражувања

Пред да се пристапи кон анализата во рамки на магистерскиот труд треба да се направи преглед на постоечките истражувања и на добиените резултати и заклучоци кои мора да бидат релевантни и да се однесуваат на поставените цели и хипотези и да нудат корисни податоци. Релевантни податоци за компаративна анализа ќе добиеме од проверената и реномирана база на податоци (на пр. ЕУРОСТАТ, Државен завод за статистика итн.) која што ќе ни даде релевантни информации за сите земји кои ќе ни бидат предмет на нашето истражување и истовремено ќе користиме публикации кои даваат соодветни заклучоци на темите на интерес. Ќе се прегледаат сите релевантни документи кои се однесуваат на вработувањето како што се: национални реформски програми (за земјите – членки, но и за земјите кандидати) и заеднички извештаи за процена (кои се однесуваат на земјите кандидати). (Геровска, 2008:81).

Проценката на степенот на меѓусебната соработка на политиката за раст на работните места и политиката за социјална инклузија во рамки на ЕУ за периодот во 2008 – 2010 година се врши преку директен преглед на Националните реформски програми на секоја земја – членка (Англија, Германија и Шведска). Во националните реформски програми, самите земји требаа да објаснат како ќе ги обезбедат политиките за раст на вработеноста и политиките за социјалната инклузија и како овие две политики ќе си влијаат меѓусебно.

Но покрај оваа официјална статистика во рамки на Европската Унија ќе се користат и друг вид на податоци (публикации, статии, извештаи...) за да може да се пронајдат сите потребни податоци потребни за компарирање. Па така според Извештајот на ЕУ за младите, во 2009 година состојбата со невработеноста кај младата популација е 17,2 % за ЕУ 27, поединечно по земји, за Германија е 12, 5 %, Обединето Кралство е 14, 1% и за Шведска е 21,3 % за млади лица под 25 години.²

Ќе ја презентираме стапката на невработеност/вработеност во Македонија, за 2008 година стапката на невработеност кај млади лица е 14,3% и за 2009 година таа бројка е 14%, а за 2010 заклучно со 31 октомври изнесува 13,32%. Мора да се напомене дека оваа бројка на невработени лица се однесува само на онаа популација која што е пријавена во Агенцијата за вработување на Република Македонија (добиените податоци од Агенцијата за вработување на Република Македонија – која ги обезбедува податоците за бројот на невработени и Државниот Завод на статистика кој ја обезбедува бројката на вработени лица, иако работи според условите кои ги наметнуваат ЕУРОСТАТ и Меѓународната организација на труд, не ја покажуваат реалната слика со невработеноста / вработеноста во РМ). Истотака оваа бројка некритички може да се оправда поради тоа што во оваа возраст спаѓа структурата на млади лица кои сеуште го посетуваат средното училиште (на возраст од 14 – 18 години), но исто така мора да се нагласи дека (иако помал) процентот на млади лица кои својата едукација ја продолжуваат на високото образование.

Од друга страна се анализира социјалната вклученост кај младите лица на споредбено ниво во рамки на Европската Унија, каде ќе бидат ползувани заедничките извештаи за социјална вклученост (ова всушност претставува еден вид на евалуација на поединечните извештаи на секоја земја), потоа националните извештаи за стратегиите за социјална заштита и социјална вклученост кои ги изработуваат земјите – членки на ЕУ и заедничките меморандуми за социјална вклученост кои ги изработуваат земјите – кандидати. (Геровска, 2008:98)

Предмет на магистерскиот труд

Теоретско определување на предметот

Основниот предмет на анализирање ќе бидат домените: вработување и социјална вклученост на младите лица во земјите – членки на Европската Унија и во Македонија, односно во различните модели на социјална држава (според Еспинг- Андерсеновата класификација). Оваа анализа треба да ни даде патоказ во која насока треба да се движат промените во Македонија, споредбено со случувањата во западноевропските земји. Целта е да се постигнат позитивни резултати и ефекти при вработување и социјално вклучување на младите лица во Македонија и да се утврди кој модел на социјална држава е најблиску до македонскиот посткомунистички модел (односно кои карактеристики меѓусебно се приближуваат). Секако дека ќе се земат во предвид соодветни параметри и индикатори на споредување, се со цел да се види каква е ситуацијата во домените кои се предмет на истражување.

Дефинирање на клучните поими

Во продолжение ќе бидат дефинирани клучните поими кои ќе бидат сретнати во текот на траењето на ова истражување. Па така се јавуваат следниве поими:

- *Социјална држава*

Социјалната држава (welfare state) во европска конотација, историски се развива врз база на системот на осигурување во чии рамки социјалните гаранции беа врзани со воспоставување на задолжително осигурување, кое ги

покрива основните ризици на егзистенција (болест, невработеност, пензии и инвалидети)(Ружин, 1998:20). Според него, чинители на социјалната држава се: пазарот, даночниот систем, флексибилноста на државниот апарат, социјалното партнерство помеѓу синдикатот и работодавците и социјалното законодавство.

За да опстојува социјалната држава потребни се неколку предуслови, како:

- Социјални услуги кои ќе бидат понудени од страна на државата
- Стратегија за развој на социјалните служби наменети за надминување на сите социјални проблеми – развој на институционална основа
- Комуникација помеѓу службите и граѓанинот
- Остварување на човековите права (економски, социјални, политички, образовни итн)

Денес се прибегнува кон поимање на државата како „welfare mix“ односно давање на се поголем акцент на не – државните организации (приватни правни лица, физички лица и здруженија на граѓани односно невладин сектор) во нудењето на некаков вид на услуги преку плурализација, што само по себе означува процес на воведување на вониституционални (покрај традиционалните институционални) услуги.

Појдовна точка на споредување на социјалната држава во ова истражување се користи Еспинг – Андерсеновата класификација во насока на одредување на моделите на социјална држава. Ќе се акцентира дека оваа класификација не е единствена и идеална, туку напротив таа ги задоволува општите карактеристики кои нам ни се потребни да ги искористиме на споредбено ниво. Секако дека истражувањето ќе се продлабочи и ќе фокусира врз вработеноста и социјалната вклученост на младите лица во различно ориентирани и поставени општества.

• *Моделите на социјална држава*

Врз основа на Еспинг – Андерсеновата класификација на европско тло постојат три модели на социјална држава кои со различни проблеми и предизвици се соочуваат на најразлични начини. Притоа се јавуваат скандинавски, англосаксонски и континентално – европски модел на социјална држава.

Во прилог, ќе се обидеме накратко да ги претставиме нивните најопшти карактеристики, па така постои либералниот тип, каде најбитна карактеристика е резидуалната социјална политика односно стигматизирано насочена политика само кон најзагрозените лица, каде социјалните права се сметаат како продолжение на граѓанските права. Типични земји преставници на овој модел се: Англија и САД.

Конзервативниот тип на социјална држава може да се опише со неговото главно обележје – корпоративизмот, каде постои директно пресликување на социјално – професионалните права од периодот на живот на човекот кога е вработен во периодот кога е невработен. Другите карактеристики се

однесуваат на супсудижарноста на помошта која ја дава социјалната држава на оние на кои им е потребна во моментот кога се исцрпени сите преостанати механизми на давање помош, секако желбата да се одржат статусните позиции на одредени поединци во рамки на општеството. Типични земји претставници се: Германија, Австрија, Франција, Холандија итн.

Кога зборуваме за социјално – демократскиот тип на социјална држава, мораме да истакнеме дека истиот преставува универзалистички модел, каде основната карактеристика е еднаквоста на социјалните права за сите граѓани. Овој вид на социјална држава е насочен кон остварување на полна вработеност, особено кај жените, потоа постоење на развиени социјални услуги и активна политика на вработување. Типични претставници се: Шведска, Данска, Норвешка и Финска.

Тука мора да истакнеме дека ќе се вметне еден нов модел на социјална држава, кој во однос на своите карактеристики битно се разликува од останатите модели и е т.н. посткомунистички модел кој се однесува на земјите на Централна и Источна Европа, кои при крајот на 20 век навлегоа во еден процес на демократизација на нивното општество, односно транзиција и трансформација. Овој модел се карактеризира со следниве карактеристики: недоволно развиена социјална заштита, проблеми со социјалната кохезија, ниско учество од страна на граѓанското општество и спроведување на неолиберални реформи на радикален начин некарактеристичен за европските држави. (Геровска –Митев, 2008:73). Во овој модел ќе ја вклопиме Македонија како модел на социјална држава кој е предмет на истражување за магистерската теза.

- *Вработеност кај младите лица*

Под поимот вработеност кај младите лица се подразбираат опциите за вработување во рамки на пазарот на труд односно понудените слободни работни места, кои на младите лица ќе им овозможат директно вклучување на пазарот на трудот. Во таа насока, тие ќе го имаат статусот на вработено лице, дефинирано зависно од постоечките закони (законите за вработување) во дадените земји (западноевропските и Македонија), кое ќе биде социјално осигурано и ќе подлежи под системот на плата, независно дали лицето ќе биде вработено во јавниот или приватниот сектор. Односно, работник е секое физичко лице кое е во работен однос врз основа на склучен договор за вработување.

Кога се зборува за вработување во смисла на македонското гледиште се подразбира вработување кое ги зема во предвид здравствената состојба, квалификациите и професионалните способности на лицето, видот и должината на работа на претходното работно место, како и потребите, карактерот и особеностите на новото работно место.

Се јавува и опцијата која вели дека може да се јават и невработени, односно лица кои не подлежат на системот на плати и не се социјално осигурани. Може да се јават лица кои досега воопшто не биле вработени, но и лица кои имале претходно работно искуство, независно дали истото било поврзано или не со областа на студирање, но во моментот на спроведување на прашалникот биле невработени.

Поимот вработеност ќе го толкуваме и од аспект на европските гледишта, па така членките на Европската Унија ги почитуваат одредби за дефинирање на невработеноста од страна на Меѓународната организација на трудот. Според оваа организација, невработеноста се однесува на оние лица кои немале платена работа во текот на неделата кога се спроведувало истражувањето, истите биле достапни да започнат со работа во следните две недели, барале работа изминатиот месец или веќе чекале да започнат со работа.

- *Социјална вклученост на младите лица*

За првпат со Договорот во Амстердам на ниво на Европската Унија се уредува прашањето за социјалната вклученост во рамки на одредбите за социјалната политика. Подоцна, Европскиот Совет во Лисабон, март 2000 г., признава дека опстојувањето на социјалната исклученост и сиромаштијата е на незавидно ниво. Па во овој момент се развива потребата од инклузивна Европска Унија, која би понудила постојан економски раст, повеќе и подобри работни места и социјална кохезија. Во таа насока прифатен е Отворениот метод на координација од кој се очекува дека ќе придонесе кон подобрување на ситуацијата на ова поле.

Подобрување на социјалната вклученост може да се оствари преку одредени дејствија кои треба да бидат тесно поврзани во нивното делување. Најпрвин треба да се работи кон подигање на политичкиот статус на социјалната вклученост преку постојано подигнување на свесноста (на ниво на ЕУ и на национално ниво), истовремено трудејќи се процесот да биде поригорозен, покомпететивен и да овозможува подобра размена на учење и добри практики.

Во рамки на индикаторите за социјалната исклученост и социјалната заштита, Европската комисија го финансира проучувањето на состојбите кои се поврзани со сиромаштијата, исклученоста, пензискиот систем, здравствената и долгорочна грижа. Опстојувањето на ОМК (Отворениот метод на координација) за социјалната заштита и социјалната сигурност претставува заеднички водич односно рамка за соработка која овозможува размена на објективни информации, цели и индикатори на секоја поединечна земја - членка на Европска Унија, која покажува дали се остварува позитивен развој. Овие индикатори и цели на национално ниво се сумираат во одреден вид на документи насловени како национални акциски планови за социјална вклученост (НАПсв) кои во 2006 година беа преименувани во национални извештаи за стратегиите за социјална заштита и социјална вклученост. Европската Комисија како резултат на нивното евалуирање објавува заеднички извештај за социјалната вклученост. (Геровска – Митев 2008:97)

- *Млади лица*

Бидејќи мора конкретно да се дефинира возрасната група која би била предмет на истражување, посочуваме дека под млади лица се подразбираат лица помеѓу 15 – 24 годишна возраст – посебна социјална категорија која е особено ранлива на социо - економските промени во општеството (оваа дефиниција е прифатена и во ООН и во МОТ). Но поради трендот на продолжување на образованието на повисоките образовни нивоа и особено поради повисоките стандарди (како соодветни квалификации, вештини и способности, познавање на странски јазик, ракување со компјутери и секако постоење на некакво работно искуство) кои се потребни за стапување во

работен однос се пролонгира возраста на која лицата за првпат се вработуваат, истовремено се јавува потребата да се истражува и младата популација на возраст од 25 до 30 години.

Операционализација на предметот на анализа

Тенденцијата на ова истражување за магистерската теза е добивање на информации кои укажуваат каков вид на можности за вработување и ниво на социјална вклученост на младите лица се јавуваат во различен модел на социјални држави.

Понатаму се дава појаснување за постоечките разлики меѓу можностите во различните домени на истражување односно да се потврди или отфрли дали одредени карактеристики на западноевропските земји се на повисок или понизок степен на развој. Се испитуваат постоечките разликите и каква е поставеноста на Македонија во однос на овие проблеми. Понатаму се добиваат корисни информации за поврзаноста на полот со можноста за вработување и нивото социјалната вклученост во рамки на Република Македонија.

Формулација на општата хипотеза

- „ Видот и степенот на развиеноста на моделот на социјалната држава влијае врз можностите за вработување и нивото на социјалната вклученост на младите лица.“

Формулирање на посебни хипотези

- „Транзицијата од образование и обука кон пазарот на труд е најефикасна во конзервативниот модел“
- „Развивањето на вештини и способности во текот на едукацијата има најмалку влијание при првото вработување во либералниот модел“
- „Постоењето атипични работни места за младите лица е најзастапено во социјал - демократскиот модел“
- „Исклученоста поради раното напуштање на образовниот процес или ниското ниво на образование е најмалку застапена кај младите лица во либералниот модел“
- „Исклученоста од пристапот кон здравствените услуги на младите лица е најзастапена во конзервативниот модел“
- „Исклученоста од социјалните бенефиции при невработеност кај младите лица е најмалку застапена во социјал - демократскиот модел“
- „Можноста за вработување и нивото на социјална вклученост кај младите лица во Македонија зависи од полот“

Конструкција на варијабли

Независни варијабли на истражувањето ќе бидат:

- Моделот на социјалната држава
- Конзервативен модел
- Либерален модел

- Социјалдемократски модел

Зависни варијабли на истражувањето ќе бидат:

- Вработеноста кај младите лица
- Социјалната вклученост кај младите лица

Посредувачки варијабли на истражувањето ќе бидат:

- Младите лица
- Возраст
- Пол

Метод на истражување на магистерскиот труд

За да се добие увид во достапната литература ќе се искористи анализа на содржината како истражувачка техника во рамки на квалитативниот метод на истражување. Всушност, ова ќе не упати кон основните податоци за нивото на невработеност/вработеноста на младите лица (15 – 24 години) и нивото на социјална исклученост. Поради потребата од компаративна анализа се ползуваат податоци од различни бази на податоци (официјални и статистички документи, научно – истражувачки документи и документи на независни експерти) во различни земји и на ниво на Европската Унија. Релеватноста на анализата ќе се поткрепи со податоците за кои постојат показатели дека на ист или сличен начин се добиени во земјите кои ни се предмет на истражување, добиени единствено од взаемно признаени институции. За тоа ќе ни помогнат заедничките извештаи кои се приготвуваат на ниво на Европската Унија врз претходно подготвени извештаи на национално ниво за постигнати заеднички цели кои се компарираат за заеднички индикатори.

Научен пристап во истражување на магистерскиот труд

За потребите на оваа анализа во рамки на истражувањето за потребите на магистерскиот труд ќе биде употребен квалитативен научен пристап за добивање релевантни податоци, за можностите на вработување и нивото на социјалната вклученост кај младите лица во членките на ЕУ и Македонија. Во таа насока анализата на содржина на различен вид на пишан материјал ќе биде клучен фактор во спроведувањето на ова истражување. Пишаниот материјал ќе се однесува на официјални, статистички, научни и истражувачки документи, кои ќе ни дадат соодветни информации за состојбите со истражуваните појави (вработеноста и социјалната вклученост) кај младите лица.

Техники за собирање и обработка на податоците

Во квалитативните истражувања се користат техники за собирање на податоци како користење за пишан материјал и компјутерска технологија за интернет пребарувања. За да може да постои постојана контрола во сите фази на истражувањето, етапно се објаснува секоја фаза и се опишува како и од кој извор се добиени податоците и кои документи меѓусебно се компарираат. Се очекува дека ваква доследна контрола ќе овозможи да постои проверливост и

релевантност на добиените податоци. Пребарувањето ќе се одвива преку клучни зборови кои се директно поврзани со предметот на истражување, поединечно за секоја земја, но и заеднички пристап за сите напоменати земји кои ќе се истражуваат во однос на младата популација во врска со нивната вработеност и социјална вклученост.

Откако ќе биде собран потребниот материјал ќе се прејде кон анализата на содржината која ќе се води според однапред поставени правила. Анализата на содржина ќе биде тематска во која ќе се анализираат печатени текстови и текстови пронајдени на интернет (публикации, статии, книги, учебници, извештаи и тн.). Секако дека анализата на содржина ќе биде квалитативна и ќе се одредува што и како е речено на избраните документи на анализа кои содејствуваат со предметот на истражување.

Дефинирање на примерокот

Согласно потребите на оваа анализа во рамки на магистерскиот труд ќе се дефинира примерокот. Во примерокот спаѓа целната група (на возраст 16/24), каде се вклучени невработени и социјално исклучени млади лица кои живеат во земјите кои ќе бидат предмет на анализирање (Велика Британија, Германија, Шведска и Македонија)

Научна и општествена оправданост на магистерскиот труд

Оваа анализа во рамки на магистерскиот труд си има своја научна оправданост, во насока на акцентирање на проблемите со кои се соочуваат младите лица поврзани со нивното вработување и социјалната вклучување во општествените текови. Анализирањето на овие појави не соочува со високиот процент на невработеност на младите лица во нашава земја и со нивните неприлики поврзани со различните видови на исклучувања во економската и социјалната сфера. Тенденцијата на оваа анализа е да се увидат достигнувањата во високоразвиените земји и како да се искористат во рамки Македонија со цел овие проблеми да се минимизираат.

Општествената оправданост на ова анализирање се надоврзува на постојаното медиумско информирање за важноста на европската интеграција како наша стратешка определба, па во таа насока применливоста на европските политики и практики во соочување со овие проблеми би била пожелна. Но, применливоста на европските политики и практики не е едносложен процес, напротив тука треба да се истакне умешноста во комбинирањето на модерните европски политики со националната традиција и култура на живеење на младите лица во соочување со проблемите околу вработувањето и социјалната вклученост. Но секако дека ова анализирање само по себе не би можело да ги опфати сите аспекти и гледишта за овие напоменати проблеми, дури не може да опфати некои други проблеми кои може да се јават, затоа се очекува дека ќе поттикне нови истражувања, кои можеби ќе бидат повеќе насочени кон квантитативниот аспект на истражување на дадените појави.

1. Прв дел: Моделизација на социјалните држави преку вработеноста, социјалната вклученост и младите лица

1.1. Социјалната држава – поим и дефинирање

Историски земено поимот социјалната држава силно е поврзан со германското влијание т.е. бизмарковото законодавство и традиција на патерналистичка држава која се наметнува при крајот на 19 век.

Веќе до дваесеттите години на 20 век голем дел од индустријализираните земји го преземаат германското социјално законодавство во однос на заштита при повреда на работното место.

Иако социјалното осигурување е битен сегмент во социјалната држава, не е единствен сегмент од кој зависи опстојувањето на социјалната држава. Низ западноевропските држави може да се забележат подобрувања во социјалната држава. Во Шведска во периодот меѓу 1933 и 1938 година, воведени се голем број на социјално – политички мерки кои ги опфаќале невработените преку систем на осигурување, нуделе заеми и субвенции за домување, повеќекратно ги зголемиле пензиите, постоеле надоместоци за мајки со деца, потоа државни заеми за помош на млади брачни парови, платен двонеделен одмор за вработените лица итн.

Општо прифатено е дека поимот држава на благосостојба изведен е во четириесеттите години на минатиот век во рамки на британската држава каде Бевериџ ги спроведува најзнајните социјални реформи во тој период. Бевериџовиот извештај ги поставува темелите на социјалната држава преку: социјално обезбедување на целокупното население, заштита од социјални ризици, социјални надоместоци и остварување на социјални права врз принципот на граѓанство.

По седумдесеттите години на 20 век, кога социјалната држава го достигнува својот врв, доаѓа до постепено повлекување на државата на благосостојба поради неповолните економски движења во тој период. Појавата на високото ниво на економска несигурност и зголемување на нееднаквоста во приходите генерирале различни политички одговори во однос на социјалните потреби. Во тој период почнува да се менува улогата на државата, поединецот и приватниот сектор, со се поголемо акцентирање на индивидуална одговорност за сопствената благосостојба и се понамалена улога на држава во нејзино обезбедување.

Во текот на `90 години на 20 век се покажале како неодржливи трендовите на државата на благосостојба, иако во меѓувреме се направени голем број на промени и рестрикции во системите за социјална заштита и социјална сигурност. Државата на благосостојба се покажала како особено ранлива на економските текови што особено се гледа во намалувањето на улогата на социјалната држава и другите фактори во продукцијата и дистрибуција на социјалната благосостојба.

Настанувањето на т.н. „чувствителна“ современа социјална држава според Пулџиз зависи од три доминантни фактори: модернизација (која се остварува преку индустријализација, деаграризација и урбанизација на општеството,

бидејќи овие промени доведуваат до разорување на претходно традиционално, претежно аграрно општество, потоа ширење на индустријата, појава на градовите во кој се јавуваат многубројни социјални проблеми и кои нужно бараат државна интервенција), социјална мобилизација на сиромашните слоеви на населението (како во демократско општество, политичарите преку изборниот притисок ги користат гласовите на сиромашните лица за да дојдат на власт) и развој на автономната функција на државата и нејзината свест за спроведување на социјална политика (но не само влијанието на самата држава туку и влијанието на административниот апарат со помош на самите социјални програми, во нивно смислување и операционализирање).

Постојат различни начини на поимањето на државата на благосостојба, па така може да се сфати преку нејзиното потесно, пошироко и најшироко значење.

Држава на благосостојба во нејзино потесно значење е држава која ги заштитува минималните стандарди за исхрана, приходи, облека, обувки, здравствена заштита, домување, социјална сигурност, образование. Овој вид на држава се грижи да обезбеди минимални стандарди за заштита и тоа само на најзагрозените делови на население, притоа сите останати случувања исклучиво зависат од способностите на индивидуално ниво.

Држава на благосостојба во нејзино пошироко значење е држава која се грижи да ги обезбеди минималните стандарди во сите домени на човековото дејствување т.н. „социјална благосостојба“, но притоа да обезбеди „фискална благосостојба“ преку нудење на даночни намалувања од различен тип, обезбедување на различни социјални примања, потоа обезбедување на „професионална благосостојба“ преку давање на услуги на оние кои им се потребни, а се поврзани преку здравствени проблеми, постоење на сигурен пензиски систем, сигурност на работното место, добивање на разни субвенции за домување, храна, образование и рекреација.

Држава на благосостојба во нејзиното најшироко значење е држава која освен што гарантира извесен минимум на услови за живеење и работење, опфаќа управување на економската политика, регионалната политика, регулирање на одржливиот развој, грижа за социјалната помош, уметноста и спортот. Овој концепт на социјална држава на благосостојба вклучува задолжително основно образование, легално синдикално организирање, развој на здравствените служби, пензиско осигурување, одредување на минимум плата, се водеува осигување во случај на болест, се осигуруваат отштети во случај на здобиени повреди во текот на работниот процес, ја втемелува социјалната грижа за сиромашните итн. Крајниот заклучок е дека овој вид на социјална држава презема активна улога во управувањето на економските и општествените текови, а голем дел од средствата ги користи во социјално – политички цели во насока да се обезбеди рамноправност во условите за живот (приходи, образование, здравје и домување)

До кој степен социјалната држава се грижи за своите сиромашни, или пак има праведна распределба на доходот, загарантирана социјална грижа, право на социјална сигурност толку во поголем степен преставува држава на благосостојба. Социјалната држава и државата на благосостојба меѓусебе се

разликуваат во однос на сензибилитетот за социјална заштита на најзагрозените лица, но не само како извесен минимум туку овозможување на достоин човечки живот.

1.2. Модели на социјална држава - поим и дефинирање

Моделите на социјална држава се изложени на промени и предизвици во текот на времето кои се манифестираат преку одредени социјални проблеми директно поврзани со нивниот систем на функционирање. Затоа истите не можеме да ги најдеме во нивен чист и оригинален облик, бидејќи можеме да ги забележваме влијанијата на историските случувања, војните, светски економски кризи, напредокот и развојот на технологијата и комуникацијата, но и процесите на глобализација кои оставаат траен белег. Дури кога се зборува за реформите, овие модели приоѓаат од многу различни стартни позиции, се разликуваат во однос нормативните, когнитивните и институционалните карактеристики.

На европско тло постојат разни модели на социјална држава соочени со различни проблеми и предизвици, воедно нудејќи разновидни решенија и начини на справување со актуелните социјални проблеми. Се акцентира дека одредени земји имаат тенденција да се групираат, притоа покажувајќи сличности во нивниот модел на однесување. Тенденцијата кон групирање на одредени земји според нивните општи карактеристики води кон заклучокот дека потеклото на социјалните политики на тие одредени земји е заедничко и поврзано. Другиот аспект на нивното групирање, се согледува низ содржината на применуваните политики помеѓу групациите на држави односно квалитетот на пристапот, спроведувањето и толкувањето на социјалните политики.

Како потврда на нивната припадност во одредена групација на земји односно согледување на конкретниот модел на социјална држава, согласно постојаноста во политиките и одлуките на политичко, економско и социјално ниво се врши сврстувањето во одредена групација.

Во текот на истражувањето ќе ги земеме во предвид моделите на социјална држава дефинирани според Еспинг – Андерсеновата класификација, започнувајќи од универзалниот модел (социјал – демократскиот), потоа резидуалниот (либерален) модел и моделот кој стои помеѓу овие два вида, најчесто ориентиран кон работоспособните т.е. конзервативниот модел. Во однос на битните карактеристики, ќе се врши директно споредување како кој модел на социјална држава се однесува во одредена ситуација (вработувањето или социјалната вклученост) во социјалниот живот на младите лица. За да може ова истражување да се употреби во рамки македонскиот модел на социјална држава, се вметнува посткомунистичкиот модел на социјална држава (односно држави до Централна и Источна Европа), за кој се битни следниве карактеристики: недоволно развиена социјална заштита, проблеми со социјалната кохезија, ниско учество од страна на граѓанското општество и спроведување на неолиберални реформи на радикален начин некарактеристичен за европските држави. (Геровска –Митев, 2008:73).

Целта е да се утврдат разликите помеѓу посочените моделите на социјална држава во делот за младите лица (вработувањето и социјалната вклученост). Мора да се нагласи дека процесот на европска интеграција има огромен импакт

врз националната економија и социјалната политика во државите кои имаат тенденција да станат дел или веќе се дел од Европската Унија. Во тој контекст при истражувањето на социјалните појави не смее да се изостават анализите, во однос на тоа како европската интеграција влијаела врз европските модели на социјална држава. Односно не смеат да се занемарат процесите на конвергенција кон Европската Унија кои се појавуваат согласно истражуваната земја.

1.3. Видови модели на социјална држава

Постојат разни истражувачи кои работеле на проблематиката поврзана со класификација на државите во соодветни групации преку кои ќе можат да се укажат заедничките карактеристики, кои подоцна служат за подобро сврстување на државите во одредена групација на земји. Учеството во дадената групација, земјата не ја обележува засекогаш со одредени карактеристики туку и дава можност да ползува различни практики и искуства. Поради ваквата појава понекогаш многу тешко можеме да лоцираме поединечни земји во дадена групација, бидејќи истите поседуваат спектар на политики и практики од различно идеолошко потекло. Мора да се нагласи дека овој краток преглед на припадноста на земјите во одредена групација (типологија или класификација на земји) не ги одредува засекогаш, бидејќи еволутивниот пат понекогаш носи такви промени кои се разликуваат од почетната идеолошка матрица. Односно се јавуваат повеќе фактори кои укажуваат дека одредена земја може да се смести во две или повеќе групации на земји истовремено, што може да биде голем проблем при нивна продлабочена анализа. Но треба јасно да се разграничи дека одредена земја се сместува во рамки на одредена групација согласно потребните индикатори во спроведеното истражување.

Поради потребата за групирање на одредени земји во дадени класификации и укажување на причината зошто дадената земја спаѓа во одредена класификација даваме краток историски развоен преглед на моделите на социјална држава.

Се претпоставува дека првичната класификација која е направена во однос на институционалната социјална држава била предложена од страна на **Wilensky и Lebeaux (1958г.)**. Според нив постојат два вида на социјални држави, првиот вид кој се заснова на идејата за резидуално опстојување на социјалните институции и вториот вид кој се заснова на идејата за повеќе интегрирани (вградени) социјални институции.

Првиот вид на социјална држава, резидуалниот модел, се карактеризира со минимална улога на државата на благосостојба, кога семејството и пазарот, не успеваат да ја разрешат состојбата на ризик или потреба како два „природни канали“. Вториот вид на социјална држава, институционалниот модел, се карактеризира со услугите кои ги нуди социјалната држава и истите ги зема како еден вид „прва борбена линија“ со проблемите и потребите кои се јавуваат во индустриското општество.

Понатаму **Ричард Титмус** направил класификација на државите (резидуален, индустриски и институционално – редистрибутивен модел на социјална држава) според традиционалните цели на државата на

благосостојба: нудење на заштита при губење на приходите, борба против сиромаштијата и ограничување на социјалната нееднаквост.

Резидуалноста, Титмус, ја поврзува со првична застапеност на семејство и пазарот на труд кога поединецот се наоѓа во ризична ситуација, додека пак социјалните институции реагираат последни.

Во индустрискиот модел се дава значајност на социјалните институции особено кога индивидуата е внатре во системот и поседува статус на вработено лице. Тука се споменува разликата на лицата кои се инсајдери и аутсајдери во системот на осигурување.

Институционално – редистрибутивниот модел ја опишува големата улогата на социјалниот систем во животот на поединецот врз основа на неговите потреби, а не врз стекнатите права. Негови главни карактеристики се еднаквоста, солидарноста, хуманоста и социјалната правда во насока да се избегне дискриминацијата, исклученоста и стигматизацијата на поединците.

Сумирано, резидуалниот модел ја поставува социјалната политика на маргинално ниво во рамки на дадената држава, додека веќе во индустрискиот модел се чувствува потребата од постоење на социјална политика од која може да оствари бенефит економската политика. Додека во последниот модел (т.н. институционално – редистрибутивен модел) социјалната политика е дел од секојдневното практикување на политиките и им нуди вистинска шанса на барателите на помош.

Во продолжение ќе се опише **Еспинг - Андерсеновата** класификација, која во својата основа се согласува со Титмусовите гледишта на социјалната држава (иако тој ја зема во предвид потесната дефиниција на социјална држава, а Еспинг – Андерсен се фокусира на односите држава, пазар и семејство). Всушност, некои критичари тврдат дека овие две класификации (на Титмус и Еспинг – Андерсен) меѓу себе се разликуваат токму поради основата врз која ја поставуваат својата класификација, додека Титмус зборува за традиционално – заштитните функции на државата на благосостојба, Еспинг – Андерсен ги зема во предвид основните социо – политички односи и политиката на пазарот на трудот.

Еспинг – Андерсеновата типологија многу често се користи во обид да се добие појасна слика што се случува во рамки на социјално – политичките односи, во односите држава – пазар, стратификацијата и социјалните права на граѓаните, вклучувајќи го нивото на декомодификација.³ Подоцна во самата

³ Поимот декомодификација означува „одржување на животниот стандард без потпирање врз пазарот“. Декомодификацијата се мери преку достапноста до пензии, бенефиции при болест и исплати за осигурување при невработеност. Еспинг – Андерсен се критикува во врска со дефинирањето на поимот декомодификација, бидејќи директно го поврзува со универзалните бенефиции, иако тој во суштина може да се поврзе и со „means test“ бенефиции. „Means test“ бенефициите се многу посложени од едноставната дихотомија на универзалните бенефиции, тие се разликуваат меѓу себе во однос на содржината, обемот, карактеристиките, функциите, потоа се разликуваат и во однос на :

- Видот на услугата или бенефицијата која се обезбедува, се зема во предвид и причината поради која се јавува потребата
- Итност и времетраење (неделно, месечно, годишно итн) на потребата

класификација се вклучува и поимот дефамилизација⁴, во насока да се одговори на феминистичките критики, признавајќи дека вклучително и семејството има битна улога во разрешувањето на социјалните ризици.

Госта Еспинг Андерсен зборува за три модели на социјална држава и ги дава нивните суштински карактеристики:

Социјал – демократски (скандинавски) модел:

- Улогата на социјалната држава е централна
- Правото на помош се базира врз принципот на граѓанство
- Интервенција на државата – директна провизија или финансирање
- Пазарот има маргинална улога
- Умерена регулација на пазарот на труд
- Семејството има маргинална улога
- Декомодификација – висока
- Стратификација – ниска

Социјално –демократскиот модел најчесто дефиниран како редистрибутивен модел, кој има тенденцијата да преставува дарежлив и универзален модел. Овој модел се насочува кон активните политики за вработување, а особено вклучување на жената на пазарот на труд, намалување на паричните трансфери на сметка на зголемување на давањето на социјални услуги за семејството односно процес на дефемиланизација, со поголемо потпирање врз јавната помош и услуги.

Корпоративен (француско – германски) модел:

- Улогата на државата е субсидијарна
- Правото на помош се базира врз база на контрибуирање (придонеси, котизации)
- Интервенција на државата – регулација на пазарите или финансирање
- Пазарот има маргинална улога
- Силна регулација на пазарот на труд
- Семејството има централна улога
- Декомодификација – висока
- Стратификација – висок

Кога конкретно се зборува за континентално – корпоративниот модел може да се каже дека е базиран на вработувањето и опстојува врз основа на придонеси кои се уплаќаат за социјалното осигурување. Преостанатите групи на лица кои остваруваат бенефиции по основ на вработување се покриваат со некој вид на ад – хок програми и мерки преземени од страна на државата или некои невладини организации. Ќе се нагласи дека овој модел е многу неразвиен во однос на нудењето на социјални услуги. Овој модел е стратешки настроен кон семејството, а особено медитеранските земји се свртени кон семејството и грижа кон оние кои се во неволја.

-
- Карактеристики на примателите на помош (возраст, пол, брачна состојба, вид на домаќинство итн)

⁴ Претставува можност за одржување на животниот стандард без поддршката од страна на семејството.

Либерален (англосаксонски) модел:

- Улогата на социјалната држава е резидуална
- Правото на помош се базира врз проценка на потребите на поединецот
- Пазарот има централна улога
- Мала регулација на пазарот на трудот
- Интервенција на државата – регулација на пазарите
- Улогата на семејството е маргинална
- Декомодификација – ниска
- Стратификација – висока

Либералниот модел честопати опишуван како пазарно – ориентиран модел, кој се темели врз таргетирање на ранливи категории и тестирање на приходите.

Обидот на оваа класификација е јасен во намерата да ги утврди битните разлики помеѓу моделите на социјалната држава, но притоа се наидува на одредени негативни критики. Дел од критиките се однесуваат на потценувањето на жените поради нивното невклучување во изработката на оваа типологија. Критиката врз Андерсеновата типологија се однесува и врз преголемата фокусираност врз скандинавските дебати и не е добро поставена за да може да го следи постомодернистичкиот развој на општествата. Типологијата не е сензитивна за постоењето на поединечни програми во дадена држава, игнорира услуги (пр., за здравствена заштита, за социјална заштита, за образование). Понатаму, недостатоците на оваа типологија се појавуваат и во други сфери на општествено делување, воедно се зборува за несензитивност во однос на мнозинскиот концепт и концептот на консензус. Андерсеновата типологија не е прилагодена да ги увиди разликите помеѓу социјалните држави кои се базираат врз основа на политиката на заштеда. Во крајна смисла, многу ја поедноставува разликата која се јавува меѓу државите кои ја имаат универзалната карактеристика во однос на оние земји кои се базираат врз тестирање на потреби, права или бенефиции.

Претходно многу автори ја искористиле Андерсеновата типологија и истражувале различни аспекти, па така Goodwin (1997) ги истражувал менталното здравје и услугите кои се нудат, Kleinman (1996) го истражувал домувањето, Anttonen и Sipila (1996) ја зеле во предвид социјалната заштита, Gornich et al., (1997) и Ditch et al. (1998) ја разгледувале детската заштита, Gough et al. (1997) и Gough et al. (2000) ги испитувале „режимите на социјалната помош“, и во 2000 година Gallie и Paugam ги истражувале активните политики на пазарот на трудот.

Нивните резултати се многу различни во однос на употребата на оваа типологија и нејзино функционирање во различни домени на социјалната сфера. Па ќе се прикаже заклучокот до кој дошол Kleinman (1996) кој го истражувал домувањето. Тој тврди дека Британија која наводно има резидуална социјална политика има најголем процент на изнајмени социјални станови, а додека пак конзервативна Германија има најдалеку отидено во однос на приватизацијата на социјалните станови.

Одбраната на Андерсеновата типологија вели дека многу од критичарите се збунети во однос на употребата на оваа типологија, таа ги разгледува

холистички режимите, а не одделно програмите и мерките кои се преземаат, бидејќи така и во сродни групации на земји би се јавиле огромни несогласувања, Во овој случај, земјите меѓусебе би се разликувале во однос на дизајнирањето, моделирањето, финансирањето на програмите и дистрибуцијата на бенефициите. Па во оваа насока се поставува прашањето дали истражувањата кои се базираат врз одредени програми, можат или не можат да ја поддржат Еспинг – Андерсеновата типологија. Честопати, дел од специфичните програми не може во целост да ја презентираат социјалната слика во општеството, затоа се препорачува да се употребува типологијата како општа рамка во која ќе се одразува степенот на совпаѓање на одделни програми во самата држава на благосостојба.

Постојат и други класификации на модели на социјални држави, од нив ќе ја издвоиме класификацијата на **Mishra (1981г.)**. Мишра во основата на својата типологија ги има вметнато принципите кои ги користат Wilensky и Lebeaux. Создаде типологија која прави историска и компаративна анализа на социјалната заштита во капиталистичкото општество, според која постојат два вида на социјални држави (држави на благосостојба):

- **Резидуален модел:**

- Се предвидува соработка помеѓу Владата и бизнис секторот во насока на поттикнување на економски раст
- Социјално осигурување кое се води врз актуарски принципи
- Се осигурува работна дисциплина

- **Институционален модел:**

- Широк спектар на сервиси кои се нудат на пошироката популација и правото се базира врз граѓанството
- Прифаќање на одговорност од страна на државата за пресретнување на потребите на поединците
- Средно ниво на бенефиции
- Среден процент на БДП кој се одвојува за услугите (сервисите)
- Секундарна улога на невладините агенции во пресретнувањето на потребите на поединците

Друг автор кој направил класификација на моделите на социјални држави е **Leibfried (2000г.)**, според кој постојат:

- **Англосаксонски држави**

Овие држави се карактеризираат со резидуална благосостојба, која се користи како последен извор на помош, додека пак граѓаните треба да се вработени за да можат да егзистираат.

- **Бизмаркови држави**

Општите карактеристики на бизмарковите земји се концентрирани околу пазарот на труд и работењето, па така се вели дека напуштањето на работата е субвенционирано и понатаму бизмарковите земји се фокусирани околу економскиот раст и развој.

- **Скандинавски држави**

Универзалистички пристап, каде подеднакво сите граѓани може да го остварат правото на работа, а мерките што се понудени воедно ги опфаќаат и влегувањето но и напуштањето на пазарот на трудот.

- **Латинско – римски држави**

Овие земји имаат рудементирана социјална држава, каде мерките што се понудени се директно насочени кон влегувањето на пазарот на трудот. Честопати се истакнува помошта која ја нуди Католичката црква, што значи поврзување на благосостојбата со религиската припадност.

Опишувањето на различните модели на социјална држава е во функција на разјаснување на одредени принципи на холистичките режими, нивното однесување и реагирање на одредени проблеми, кои ни даваат основни информации за понатамошно компарирање во делот на вработувањето и социјалната вклученост на младите лица.

1.4. Моделите на социјална држава и младите лица

1.4.1. Типологија на моделите на социјална држава од аспект на не/вработеноста кај младите лица (според Caroleo and Pastore)

Ќе се акцентира дека оваа типологија во голема мера кореспондира со Госта Еспинг Андерсеновата класификација. Но во насока да се дополни со нови информации поврзани со младата популација авторите зборуваат модели на социјална држава кои ќе бидат опишани во продолжение. Caroleo и Pastore ги изнесуваат податоците за секој модел на социјална држава посебно, фокусирајќи се на не/вработеноста, едукацијата, обуката и неактивноста на младите лица.

Caroleo и Pastore се фокусирале врз ефектот кој го има спроведувањето на обуката врз партиципацијата на младите лица на пазарот на труд. Тие претпоставуваат дека имплементацијата на активните мерки за вработување зависи од функционирањето на пазарот на труд, едукацијата, обуката и шемите за вработување.

Главните карактеристики за кои изнесуваат податоци во нивното истражување се однесуваат на:

- Ригидноста или флексибилноста на образовниот систем
- Не/достапноста во образовниот систем
- Транзицијата од училиште кон работното место
- Стапката на невработеност кај младите лица (родова разлика во однос стапката на невработеност кај младите лица)
- Кои инстанци нудат помош при барање на работно место
- Примена на активни или пасивни мерки во соочување со невработеноста
- Сигурноста на работно место (привремени вработувања)
- Државна или семејна заштита на невработените млади лица

1.4.1.1. Северно – европската група на земји

Во оваа група на земји спаѓаат скандинавските земји со социјалдемократската провинеција.

Универзалниот модел на социјална држава се карактеризира со :

- Високо ниво на поддршка
- Висок степен на покриеност од страна на системот на заштита
- Активни политики на пазарот на труд

Иако овие земји отсликуваат ниска стапка на невработеност, како дел од оваа групација Финска во 1998 се соочи со зголемена невработеност кај

младите лица, но брзо се соочи со новонастанатата ситуацијата и ја намали невработеноста кај младите лица за да ги стигне земјите од регионот.

Во овие земји постои образовен систем кој е флексибилен, но земено генерално отежнат преминот кон работното место. Барањето на работа преку агенции за вработување е честа појава.

Главна карактеристика на овој модел е добро развиената социјална држава, каде млади лица имаат висок степен на заштита кога не се вработени. Пасивните мерки за вработување во вид на парични трансфери добро функционираат за сите невработени лица. Додека пак активните мерки за вработување се составен дел од овој систем, каде на лица кои примаат бенефиции заради невработеност им се нуди договор за задолжително учеството во разни курсеви за обука.

Како недостатоци на овој модел му се припишуваат ниската социјална мобилност на младите лица и високите трошоци на државата за образовниот процес и за активните мерки, но и процесот на транзиција од училиште кон работно место е несоодветен.

Бидејќи Шведска е земена како земја преставник на оваа групација, накратко се опишуваат главните карактеристики за профилот на шведската млада невработена популација:

- Младите мажи се подолго невработени
- Низок социјален капитал, без активна партиципација во социјалниот живот, без активно барање на работно место
- Со релативно ниски едукативни разлики
- Имањето деца го зголемува ризикот од невработеност
- Обемни програми за обука и понекогаш учеството во нив битно влијае врз наоѓањето на работно место
- Се применуваат советите и водичите од страна на Европската Стратегија за вработување

Европската стратегија за вработување има големо влијание врз подобрување на состојбата во рамки на образованието, обуката и можностите за вработување (flexicurity политики). Во овој систем младите лица имаат висок степен на заштита при работа базирана на долгата традиција на држава на благосостојба.

1.4.1.2. Континентално – европска група на земји

Моделот кој е ориентиран кон вработувањето (се совпаѓа со континенталните земји од Еспинг Андерсеновата класификација) се јавува во Германија, која покажува добри перформанси во соочувањето со општата стапка на невработеност, па со тоа и со стапката на невработеност кај младите лица и покрај обединувањето со Источна Германија која имаше високи стапки на невработеност.

Во однос на карактеристиките, ќе се заклучи дека:

- Овој модел има подобра поддршка од либералниот /англосаксонски модел, но помала од универзалниот / скандинавски модел, за оние лица кои добро се етаблирале на пазарот на труд
- Системот на заштита ги дели граѓаните на инсајдери и аутсајдери (невработени, без или со мало работно искуство) по основ на вработеност

Главна карактеристика поради која Германија се зема како одличен претставник е поседувањето на специфичен образовен систем т.н. дуален систем на образование и обука. Едукацијата е можеби најважниот дел од целокупниот германски систем, во кој постојат две опции по завршувањето на задолжителното образование: да посетуваат општи средни училишта (теоретски ориентирани) и да се насочуваат кон високото образование или да посетуваат средни стручни училишта (стручно ориентирани) и воедно да посетуваат и практична настава за стекнување на искуство. Ова силно влијае врз намалување на стапка на невработеност кај младата популација. Секако мора да се нагласи дека слабост на овој систем е неговата ригидност, бидејќи ако еден ученик е стручно ориентиран во неговата едукација многу тешко може да продолжи да се школува на повисоките образовни степени (на факултет). А овој факт е поразителен во период кога се зголемува учеството во повисоките степени на едукација и кога е зголемена потребата од високоедуцирана и квалификувана работна сила.

Степенот на флексибилност на пазарот на труд во Германија е многу низок. Пронаоѓањето на работното место се одвива преку агенциите за вработување. Активните мерки за вработување се предвидени за младите лица кои се наоѓаат во ризик. А додека пак пасивните мерки се достапни за невработените.

Главни карактеристики на профилот на германските невработени млади лица се:

- Млади мажи со пониски постигнувања во образованието
- Млада популација без работно искуство
- Низок социјален капитал, без активно учество во општествениот живот
- Имањето деца го зголемува ризикот од невработеност
- Програмите за обука немаат големо влијание

Недостатоци кои се јавуваат во оваа држава:

- Двојниот систем на обука и образование помалку е ефективен во источните покраини (лендери)
- Оние кои рано го напуштаат образовниот систем (се во мал број) но многу тешко се интегрираат на пазарот на труд
- Голем број на исклучени лица од третиот степен на едукација (додипломски студии)
- Ниска социјална мобилност
- Високи трошоци за образованието кои ги плаќаат фирмите, училиштата но и учениците

Предности на овој систем се:

- Ниска стапка на невработени млади лица
- Лесна транзиција од училиште кон работа
- Висок степен на социјална интеграција
- Висок степен на заштита на младите лица
- Се базира врз долга традиција

1.4.1.3. Англосаксонска група на земји

Англосаксонската групација на земји (Велика Британија и Ирска) е од либерална провиненција и главни карактеристики на овие земји се:

- Ниско ниво на поддршка и заштита на младите лица
- Некомплетна покриеност на населението од страна на системот на заштита, фокусиран само на најранливите категории

Образовниот систем е доста флексибилен, воедно и пазарот на труд е флексибилен но нуди многу помал број на привремени работни места за разлика од земјите во континентална Европа. Причината е поради тоа што трошоците за отпуштање на работници во Велика Британија се многу ниски, па работодавачите често прифаќаат договори за неопределено работно време.

Наоѓањето на работно место најчесто се одвива преку приватни агенции. Додека пак пасивните мерки за вработување се достапни само за најранливите категории на население под услов истите да учествуваат во некој вид од предвидените активни мерки за вработување. Невработените лица најчесто потекнуваат од сиромашни семејства. Инаку невработеноста кај младите лица е привремена појава, бидејќи државата има за цел да го олесни преминот од училиште кон работното место. Должината на невработеноста и повторното наоѓање на работно место откако лице останало без работно место е многу скратено по 1980 години со цел да се намали зависноста на младите лица од социјалната помош.

Предности на овој модел се:

- Ниска стапка на невработеност кај младите лица, но сеуште истата е висока ако се спореди во однос на општата стапка на невработеност
- Мал удел на привременото вработување (договори со определено работно време)
- Високо ниво и квалитет на образованието
- Висока социјална мобилност
- Висок степен на социјална интеграција
- Голем удел на традицијата

Недостатоците на овој модел се:

- Дел од долгорочно невработените лица се оние кои рано го напуштаат процесот на едукација
- Низок степен на заштита на младите лица
- Висока сегментација на младите на пазарот на трудот

1.4.1.4. Јужноевропска група на земји

Оваа групација на земји (Грција, Португалија, Шпанија и Италија) се карактеризира со висока стапка на невработеност помеѓу младите лица односно највисоката стапка на невработени млади лица во Европа. Како главни карактеристики на овој модел се:

- Низок степен на покриеност на населението
- Низок степен на поддршка од страна на системот на заштита
- Голема неформална поддршка (од семејството, пријателите, Црквата...)

Образовниот систем е многу ригиден, иако во Италија постои тенденција факултетското образование да биде лесно достапно за сите средношколци,

како последица се јавуваат голем број на незавршени студии поради високите индиректни трошоци за студирање.

Во последниве години стапката на невработеност кај младите лица постепено се намалувала, но притоа се јавувале многу несигурни, привремени работни места кои им се нудат на младите лица. Ова е многу чест случај во Шпанија, но се јавува во одреден процент и во Италија. Пазарот на труд не е многу флексибилен, но во последниве години се чувствува поголем степен на негова флексибилизација во однос на младите лица. Начинот на барање на работното место се одвива преку неформални мрежи како што се семејствата и пријателите. Програмите за обука до неодамна биле забранети, што докажува на минимална присутност на активните мерки за вработување. Интересен факт вели дека учеството во програмите за обука не се поврзува со зголемувањето на шансите за вработување, туку се зголемува шансата за учество во други програми за обука (ова се однесува на Италија). Пасивните мерки за вработување се однесуваат само на отпуштени работници, што укажува на фактот дека невработените млади лица се на товарот на семејството.

Главни карактеристики на невработените млади лица во јужноевропскиот модел на социјални држави се:

- Незаштитеност на младите жени, а особено мајките (традиционалната законска легислатива сеуште не го следи трендот на истовремено имање деца, работното место и кариера, во корист на женската популација, што доведува до драстичен пад на фертилитетот)
- Опстојува низок степен на образование
- Висок процент на вработување на несигурни привремени работни места
- Висок процент на вработување во неформалната економија
- Невработеноста најчесто се јавува кај лица со потекло од сиромашни семејства

Предности на овој модел се:

- Ниски трошоци за студирање
- Реформи во образовниот систем (особено во високото образование)
- Зголемување на свесноста околу проблемот со невработеноста кај младите лица
- Семејствата и домаќинствата претставуваат силна поддршка за невработените млади лица

Недостатоци се:

- Долг период на транзиција од училиште кон работно место
- Многу висока стапка на невработеност кај младите лица
- Ниски перформанси во степенот на образование кај младата популација
- Низок квалитет на образование
- Неуспех на образовните реформи
- Зголемување на несигурноста на работните места
- Многу ниска социјална мобилност
- Високи трошоци за семејствата и домаќинствата

1.4.2. Типологија на моделите на социјална држава од аспект на политиките наменети за младите лица (Gallie and Paugam, 2000)

Следната типологија која е опишана се заснова врз класификацијата на европските држави на благосостојба, каде што социјал - демократскиот модел се однесува на Скандинавските земји, либералниот модел се однесува на Британија и Ирска, конзервативниот модел се однесува на средно-европските земји и субинституционалниот модел кој се однесува на Медитеранските земји.

Иако оваа класификација е географски определена во предвид се земени битни карактеристики кои се однесуваат на политиките на младите лица.

1.4.2.1. Заштитнички модел

Преставници на овој модел се Австрија, Белгија, Франција, Германија, Лихтенштајн, Луксембург, Холандија. Опишувајќи ги општите карактеристики на овој модел ќе укажеме дека политиката на млади лица во овие земји има многу долга традиција. Во концептот на политиката на млади лица, не само што ги вклучува децата и младите лица туку ги вклучува и младите семејства. Во однос на таргетираната група на млади лица фокусот е ставен врз цела генерација на млади лица (на возраст од 0 до 25/30 годишна возраст), но со посебен осврт на младите лица со посебни проблеми.

Доминантната слика за младите лица е прифатена тие да бидат перцепирани како ранлива категорија, која би требало да биде заштитена и поддржана, но во истовреме не се заборава дека младите лица може да имаат огромен придонес во општеството и притоа се перцепираат како ресурс.

Во земјите постои поголем сектор во јавната администрација кој се занимава со проблематиката на младите лица. Постојат посебни министерства кои ја практикуваат политиката на млади лица. Во оваа насока се иницира соработка на високо ниво помеѓу социјалната држава и граѓанското општество.

Главните проблеми кои се јавуваат кај младите лица се поврзани со социјалната исклученост и затоа главните цели на политиката на младите лица се насочени кон интеграција, политичка партиципација и превенција од социјални проблеми кај младите лица. Иако постои голема тенденција за промена на видот на разрешување на социјалните проблеми кои се јавуваат кај младата популација, сепак курсот на политиката на млади лица е многу стабилен и ретко променлив.

Во однос на практикувањето на политиките кои се однесуваат на младите лица, треба да ја сместиме Германија во соодветен модел на социјална држава кој приоритет дава на заштита на младите лица со посебни потреби. Иако политиките за младите лица се насочени кон партиципација на сите млади членови, сепак политичките приоритети посочуваат дека акцент се става на интеграцијата на специфично таргетирани млади лица (на пр. невработени, млади мигранти, млади жени, млади бездомници, млади зависници, млади деликвенти и други млади лица кои се наоѓаат под некаков ризик).

Може да се акцентира дека последниве години во центарот на политиката на младите лица, не се само оние кои се во рамки на образовниот систем, туку приоритет се дава и на невработените, младите жени, обесправените млади

лица од урбаните средини, млади земјоделци, социјално исклучени млади лица (како деца на улица, младите Роми, млади луѓе со посебни потреби итн).

1.4.2.2. Универзален модел

Како преставници на овој модел се дадени следниве земји: Данска, Финска, Норвешка, Шведска и Исланд.

Една од најважните карактеристиките на овие земји во однос на политиките за младите лица е универзализмот, каде што целата генерација на младите лица (13/15 – 25 годишна возраст) е набљудувана како ресурс. Перцепцијата на младите лица како општествен ресурс се гледа како на иднинска инвестиција но не само како економска придобивка туку воедно можност за развој на младата индивидуа. Овој развој на младата индивидуа се однесува на психолошкиот и социјалниот развој со цел младата индивидуа да се подготви за идната улога на зрел и возрасен човек, но истовремено да развие чувство за самостојност и независност.

Инаку во рамки на јавната администрација на овие земји, многу малку е застапен секторот кој се занимава со младите лица. Главен проблем кој се однесува во однос на младите лица е поврзан со нивната партиципација. Главните цели кои се застапени во политиката на младите лица се однесуваат на автономноста, независноста и развојот на политичката партиципација. Покрај тоа што социјалната држава игра важна улога во политиката на млади лица не треба да се заборави придонесот на граѓанското општество, ниту пак бенефитот кој би прозлегол за политиката на младите лица од соработката на овие сектори.

Ако во овој случај ја земеме Шведска како преставник на оваа групација ќе се забележи дека политиката за младите лица практикувана од страна на оваа земја ги перцепира нив како „потенцијален ресурс“, кој подоцна може да се надоградува и да го оствари својот потенцијал во општеството. Како таргет група се зема целата популација на младите лица (набљудувани одделно од децата, значи од 13/15 до 25 годишна возраст) и ја дефинира како целна група. Па така генералната политика е насочена кон сите млади лица. Во случај општиот систем да не ја исполни својата примарна задача, тогаш се јавуваат посебни системи кои нудат заштита на одредни групи со посебни потреби.

1.4.2.3. Локално - ориентиран модел

Како преставници на овој модел авторите ги набројуваат Велика Британија и Ирска.

Како една од општи карактеристики на овие земји во однос на политиките за младите лица е тоа што овој модел се базира врз заедницата и има долга традиција. Иако трендот покажува дека политиката на млади лица се стреми да биде координирана, во голема мера постои тенденција за ограничено јавно мешање во оваа политика.

Овој модел е фокусиран само врз младите лица кои имаат посебни потреби и воедно младите лица ги набљудува единствено како проблем. Како таргет групи кои ги таргетира политиката на млади лица, во овие земји се однесува на оние лица кои се во примарното образование до 25 годишна возраст.

Најважни проблеми кои се јавуваат кај младите лица се поврзани со социјалното исклучување и партиципацијата на младите лица. Додека пак

главните цели на политиката на младите лица се поврзани со превенција од социјални проблеми и успешноста во политичката партиципација.

Бидејќи како преставник на овој модел е Велика Британија ќе се акцентира дека нејзината политиката на младите луѓе ги перцепира нив како „потенцијален проблем“. Главна таргет група се младите лица кои се маргинализирани, младите лица кои се исклучени или се во ризик да станат исклучени, младите лица кои имаат слаб успех на училиште, младите лица од депривирани средини, младите лица од одредени малцинства и етнички групи.

1.4.2.4. Централизиран модел

Четврт модел на социјална држава кој е земен во предвид при разгледувањето на функционалноста на политиката на младите лица е централизираниот модел кој се однесува на Медитеранските земји (Грција, Италија, Шпанија и Португалија).

Медитеранската политика на млади лица е прилично нова, а традиционално во овие земји младите лица добиваат поддршка од семејствата, црквата и од јавните власти. Во овие земји се јавува поголем сектор во јавната администрација кој ги третира младите лица. Политиката на млади лица најчесто се спроведува од страна на државата, многу малку се делува на локално ниво, па затоа овој модел е наречен централизиран.

Како таргет групи ги опфаќа 15 – 25 годишна возраст и истите ги набљудува двострано, и како проблем и како ресурс. Главен проблем кој се јавува кај младите лица е невработеноста, социјалната исклученост и пролонгирање на траењето на младоста, односно подоцнежнo прифаќање на зрелите улоги. А пак главните цели на медитеранската политика на млади лица се насочени единствено кон посебните категории на млади лица, што спротивно од универзалистичкиот скандинавски модел, се опишува како селективен модел.

1.4.3. Типологија на модели на социјална држава од аспект на социјалната вклученост и пазарот на труд (Giugni и Cinali, 2011)

Во рамки на оваа типологија се комбинираат две димензии:

- Социјалната вклученост при примањето на бенефиции од социјалната заштита
- Ригидноста на прописите кои го регулираат пазарот на труд

Врз основа на овие критериуми авторите комбинираат четири различни модели на социјална држава:

- Модел на екстензивна заштита за вработените

Овој модел предвидува строги регулативи во рамки на пазарот на труд и високо ниво на компензација во однос на невработените лица

- „Flexicurity“ модел

Во рамките на овој модел се комбинира силна флексибилизација на пазарот на труд со високо ниво на социјална заштита на исклучените лица

- Модел со недоволна заштита

Овој модел предвидува слаб систем и ниски стапки на провизии за социјална заштита и нагласува вклучување на пазарот на труд со високи стапки на флексибилизација

- Модел со заштита зависна од пазарот на труд

Во рамките на овој модел се врши дискриминација помеѓу инсајдерите кои се вклучени во рамки на пазарот на труд и аутсајдерите кои се последица на ригидните прописи во рамки на регулирањето на пазарот на труд и опстојувањето на помеки прописи во рамки на социјалната политика.

1.5. Моделите на социјална држава и политиките за млади лица

Степенот на развиеност на моделот на социјалната држава има големо влијание врз вработливоста, социјалната вклученост и социјалната заштита на младите лица. Притоа ова влијание можеме да го докажеме преку практикуваните политики и практики за млади лица на национално, регионално и локално ниво од страна на дадената држава.

Кога би зборувале за политиките и практиките кои се преземаат во однос на младите лица, ќе се потврди дека традиционално потекнуваат од национално ниво. Во одредени земји на европскиот континент поимот политиката за деца и млади лица опстојува на заедничко ниво, додека во други земји тие политики одделно се третираат. Во вторите земји, законски и политички децата се дефинирани како малолетници, а за младите лица се зборува како за тинејџери и адолесценти. Честопати во овие земји доаѓа до преклопување на политиките кои се однесуваат на децата и на политиките кои се однесуваат на младите лица, но во завршните извештаи мора одделно да се објаснат постигнатите мерки и заклучоци.

Ако ја земеме во предвид возрасната категорија на младите лица како критериум за отсликување каква е поделеноста на млади лица при практикувањето на политиките и практиките од страна на одредени земји се јавува следнава поделба.

- Земји каде што политиките и практиките во однос на млади лица, ги опфаќа младите лица до 25/30 годишна возраст (Германија, Австрија, Белгија, Финска)
- Земји каде што политиките и практиките во однос на млади лица, ги опфаќа младите лица од поаѓање во основно (примарно) училиште до 25 годишна возраст (Ирска, Холандија, Луксембург)
- Земји каде што политиките и практиките во однос на млади лица ги опфаќа младите лица од 11/13 до 25 годишна возраст (Велика Британија, Франција, Исланд и Норвешка)
- Земји каде што политиките и практиките во однос на млади лица ги опфаќа младите лица од крајот на нижо секундарно (средно училиште) образование до 25/30 годишна возраст (Шведска, Данска, Португалија, Шпанија, Италија, Грција)

Критиката на оваа класификација се однесува на тоа што е составена без да се земе во предвид фактот дека младите лица како возрасна категорија може различно да бидат дефинирани и во рамките на една земја кога станува збор за различни сектори. Истовремено не укажува на фактот дека политиката на

младите лица е поврзана историски и традиционално со националните политики во дадената земја.

Ако се земе во предвид опфатот на политиките и практиките во однос на младите лица се разликуваат два концепта: тесен и широк концепт. Постои тесен концепт кој ги исклучува децата и директно е фокусиран на младите лица и еден друг поширок пристап кој прифаќа дека политиката за младите лица во себе ги опфаќа и децата и младите лица.

Кога се разгледува концептуализацијата на политиките и практиките во однос на младите лица се разликуваат два вида на политики: статични и динамични. Земји кои имаат подолга национална политика на младите лица, се оние кои припаѓаат на континентална провиненција, каде главна карактеристика е статичност на оваа политика. Во оние земји каде многу подоцна настапува политиката на млади лица, истата е многу подинамична, и се јавува кај земјите од либерална провиненција (главен преставник е Велика Британија), додека пак во социјал- демократските земји акцент е ставен врз промени во однос на работата на младите лица, провизиите за младите лица, но и интеракцијата помеѓу политичките актери.

При подготовка на класификација во кој се зема во предвид критериумот како се перцепираат млади лица, се јавува следнава поделба:

- Перцепцијата на младите лица како „потенцијален ресурс“ (Скандинавија, Холандија, Португалија, Италија)

Ваквиот приод на политиките и практиките во однос на младите лица е сериозно видлив во сеопфатната документација која се однесува на младите лица во веќе споменатите земји. Но истовремено повеќето европски земји се стремат кон прифаќање на ваквата политика кон младите лица, која младите лица ги набљудува како потенцијален ресурс, тоа е директно видно преку усвоените официјалните документи кои се однесуваат на оваа тематика.

Шведските политички авторитети сакаат креативните способности и критичкото размислување на младите лица да ги искористат како извор на промени. Во Холандија се зборува за клучен концепт преку кој младите лица ќе можат да се самореализираат и така да допринесат за развој на општеството. Во Италија, младите може да допринесат кон развојот на општеството, но истовремено да имаат водечка улога во реформите кои треба да се јават во културните и социјалните домени.

Ако постои тенденција младите да се промовираат како потенцијален ресурс, истото може да се оствари на различни начини, на пример:

- Почитување на потребите на младите лица (Белгија)
- Развој на предностите и можностите на младите лица (Холандија)
- Активна и експериментално насочена младина (Финска)
- Одговорност за сопствениот развој (Норвешка)
- Поддршка на развој на социјални и персонални вештини (Германија)
- Предност на квалитетот на животот на младите лица (Грција)

Клучниот концепт кој се јавува во одредени земји (Шведска, Данска, Германија, Италија, Шпанија и Грција) се стреми кон овозможување младите лица да имаат своја автономија и независност. Во сите земји најзначаен е социјалниот и личниот развој на младите лица, освен во одредени земји (како во Португалија, Австрија, Луксембург, Линхенштајн, Велика Британија, Исланд и Франција, судејќи според нивните национални извештаи).

- Перцепцијата на младите лица како „потенцијален извор на проблеми“ (Германија, Австрија, Холандија, Велика Британија, Ирска, Грција, Шпанија и Франција)

Се јавува во рамки на општества каде владее политичка нестабилност и општества кои се наоѓаат во економска рецесија. Претставувањето на младите лица како „потенцијален проблем“ може да се оствари на три различни начини:

- Проблем со општествената интеграција⁵
- Проблем со партиципација⁶
- Проблеми кои се поврзани со културната и социјалната девијација

Интеграцијата на младите лица во рамки на општеството и институциите е главен приоритет како дел од политиката на млади лица која се јавува во рамки на Германија. Во Португалија се јавува промоција на социјалната и економската интеграција на младите лица, а додека во Франција главен акцент е ставен врз професионалната и стручната интеграција. Кога се зборува за Медитеранските земји, од нив за Италија ќе подвлечеме дека е насочена кон обезбедување на социјална инклузија на младите лица, а пак Грција нуди борба против социјалната исклученост на младите лица.

Во Германија, Австрија, Холандија, Велика Британија, Ирска, Грција, Шпанија и Франција акцентот е ставен врз превенција на социјални проблеми кои се однесуваат на сиромаштијата, напуштање на училиштето, социјалната исклученост, здравствените проблеми (пр. сидата), дискриминација, лечење зависности и насилство.

Ориентацијата на политиките на младите лица е честопати определена во однос на општествените случувања во рамки на дадената земја, социјалните проблеми кои постојат меѓу младите луѓе и условите на живеење. Следствено, земји со висока стапка на невработеност имаат проблем со социјалната исклученост, па политиките во овие земји се насочени кон вклучување на младите лица, спречување на маргинализацијата, сиромаштијата и девијантните појави.

Земјите каде постои мала политичка партиципација меѓу младите лица, главната цел на политиката на младите лица ќе биде насочена кон нивната партиципација.

⁵ Интеграцијата во општеството може да се дефинира во поширока смисла (каде во предвид се зема целокупната партиципација во општеството и согласност со културните и општествените норми) и потесна смисла (каде се мисли на интеграцијата на младите лица на пазарот на трудот, учество во домувањето и учество во семејните односи). Во овој дел општествената интеграција е земена во однос на нејзината потесна смисла.

⁶ Во овој контекст партиципацијата на младите лица се однесува на учеството во политичкиот живот, избори, на јавни дебати...

Еден битен аспект на ориентацијата на политиките на младите лица не смее да биде занемарен, а се однесува на обоеноста со политичката идеологија на актуелната политичка гарнитура (политички партии или политичка партија) која е на власт и која директно влијае врз раководењето на политиката на младите лица, а со тоа на усвојувањето на централните документи важни за оваа политика. Ова директно влијае врз појавата на разлики помеѓу националните политики на млади лица или пак сличности помеѓу одредени идеологии кои се моментално на власт.

Зависно од начинот на перцепција на младите лица (како потенцијален ресурс или потенцијален проблем), може да се јават три вида на земји:

- **Скандинавските земји** кои главен акцент ставаат на процесот на развој на младите лица поттикнат и поддржан од страна на општеството. Младите лица се набљудуваат како „потенцијален ресурс“, а главен недостаток се смета неактивното учество во политичкиот живот и потребата од унапредувањето на политиките наменети за младите лица.
- **Медитеранските земји, заедно со Обединетото Кралство и Франција**, се соочуваат со продолжување на периодот на транзиција на младите лица и нивната социјална исклученост. Младите лица се перцепираат како „потенцијален проблем“, а политиката за младите лица има главна цел која е насочена кон интегрирање на младите лица како возрасни во рамки на општеството.
- **Континентална Европа** преставува еден вид на мешавина од претходните два вида на политики за млади лица. Младите лица се перцепирани и како потенцијален проблем и како потенцијален ресурс. Главната цел на оваа политика на млади лица е комбинација помеѓу нивната заштита и давање на можност за учество.

Ако во предвид се земат понудените услуги мерки од страна на државите ќе се констатира дека во поголемиот број на европски земји не постојат мерки кои директно ги таргетираат младите лица и се насочени кон подобрување на нивната вработливост или подобрување на нивната позиција на работното место. Најчесто, мерките за намалување на невработеноста кои се преземаат од страна на државните институции се во рамки на генералната политика за соочување со невработеноста во сите возрасни групи. Секако дека овие политики може да се надоградат и да се стави акцент на младите лица преку соодветни мерки, како на пр.:

- Намалување на чинењето на вработувањето на младите лица преку:
 - Намалување на платите на младите лица под договорениот минимум кога истите се вклучени во посебни програми за вработување (договори за вработување со работно оспособување како во Велика Британија)
 - Намалување на придонесите за социјалното осигурување платени од страна на работодавците за младите работници (пр. во Франција, Италија)
 - Исплаќање на субвенции за плати на работодавци кои вработуваат млади лица (пр. Португалија)

- Создавање на нови работни места и се почесто атипични работни места (во Италија има висок процент на премин од атипични кон постојани работни места, додека во Шпанија овој процент е најмал)
- Зголемување на флексибилноста на пазарот на труд, за да може младите лица на прејдат кон посигурни работни места
- Опстојување на дуален систем на едукација со примена на општи познавања во комбинација со стручно насочена обука и стекнување на работно искуство (овој пример е најуспешен во Германија)
- Примена на субвенции во комбинација со активна политика за вработување, преку нудење на совети, услуги, квалификации, преквалификации итн. Конкретно се однесува на ограничување на социјалната заштита со нудење на широк спектар на мерки и услуги од страна на активната политика на вработување. (примери се Данска, Финска и Велика Британија)
- Поддршка за самовработување на младите лица која се остварува преку нудење на курсеви за обука за развивање на претприемнички вештини, почеток на разни бизниси, основање на невладини организации итн. (примери може да се најдат во Шведска и Италија)

Во сите испитувани земји на европско тло, може да се почувствува дека применетите политиките и практики во однос на млади лица се насочени кон олеснување на транзицијата на младите лица кон светот на возрасните односно нудење на помош на младите лица во остварувањето на улогите на возрасни лица, стапување на пазарот на трудот и формирање на свои семејства.

Иако постојат големи варијации меѓу политиките за вработување на младите лица кои се преземаат од страна на европските земји сепак ќе се потврди постоењето на заеднички цели. Меѓу нив првенствено цели се споменува вработливоста на младите Европјани. Вработливоста може да се постигне со примена на програми за стекнување на работно искуство или пак стручна обука, кои траат од 3 до 6 месеци со цел младите лица да не се задржуваат во образовните институции подолго од потребното време туку да им се олесни транзицијата кон работните места. Друга цел е редукција на процентот на невработеност меѓу младите лица која би се остварила преку политики за намалување на целокупното чинење на младите учесници на пазарот на трудот, потоа со регулирање на понуната на пазарот на труд, флексибилност на пазарот на труд, постоење на атипични работни места итн. Третата заедничка цел кон која се насочени европските земји е намалување на разликите помеѓу половите во однос на вработливоста. Мора да се нагласи дека диспаритетите меѓу мажите и жените кои постоеле во рамки на образованието во повеќето европски земји се надминати, но сепак постојат силни разлики кога се работи за пазарот на труд. Па така проблем со невработеност кај жените се јавува во Медитеранските земји, додека пак атипични работни места имаат жените во Велика Британија, а најголем процент на вработени жени во јавниот сектор има во Шведска.

1.6. Користа од постоење типологији при проучување на младите лица

Во насока да се употребат информациите кои ни ги дава Еспинг – Андерсеновата класификација, иако оваа типологија не говори директно за младата популација (односно таргетираната група која ја истражуваме во однос на нивото на нејзината вклученост во општеството но и можностите за нејзината вработеност), ќе ги користиме податоците кои директно ни ги укажуваат разликите и сличности кои постојат во однос на истражуваните земји. Поради достапноста на податоци за општите карактеристики и генералните политиките кои овие земји ги практикуваат многу јасно ќе можеме да најдеме почетна позиција во истражувањето во полза на магистерската теза.

Во овој магистерски труд ќе се водиме од идејата дека типологијата која се однесува за поединични политики или програми, која истовремено таргетира одредена категорија на лица, секогаш се темели врз некоја генерална класификација. Како потврда на ова ќе се водиме од претходно споменатите автори кои подготвиле некој вид на типологија преку компарација на карактеристиките на моделите на социјалната држава кои се темелат врз Еспинг – Андерсеновата типологија.

Како надополнување на претходниот аргумент се истакнуваат анализите вршени од страна на експертите во Европската Унија кои заклучуваат дека компаративните анализи на моделите на социјална држава на благосостојба ќе резултираат со голем бенефит во давањето насоки при практикување на политики и практики кои се релативно нови во рамки на ЕУ. Мора да се нагласи дека поимот „модел на социјална држава“ не е така строго предвиден во рамки на ЕУ, а воедно истражуваните домени (социјалната вклученост и вработувањето) се најчесто регулирани со мека легислатива. Всушност начинот на координирање внатре во ЕУ во делот за вработувањето и социјална вклученост се одвива со помош на Отворениот метод на координација (ОМК), согласно координираниот пристап на новата стратегија „Европа 2020“. Се нагласува дека земјите – членки се упатуваат кон остварување на одредени цели, но имаат многу високо ниво на флексибилност во однос на мерките и политиките кои може да ги употребат во насока на остварување на предвидените цели. Јасна е тенденцијата на Европската Унија да понуди отворена политика кон постигнување на компатибилност, наспроти строго одредените правила на дејствување во национални рамки.

Иако се тврди дека не постои единствена типологија која се занимава со невработеноста и/или социјалната исклученост (вклученост) на младите лица во рамки на Европската Унија, сепак постојат одредени препознатливи трендови:

- Младите лица преставуваат нова таргетна група на политиките и практиките на ЕУ

Не секогаш младата популација била во центарот на вниманието на применуваните политики и практики во рамки на ЕУ. Веќе со донесувањето на стратегијата „Европа 2020“, на многу високо ниво се поставува темата за

младите лица и особено се актуелизира прашањето околу нивната невработеност.

Согласно Лисабонската стратегија и „Европа 2020“, образованието и вработеноста стануваат висок приоритет во формулирањето на идните политики и практики насочени кон младите лица. Следејќи ги овие иницијативи „Младите во движење“ (Youth on Move) и „Нови вештини за нови работни места“ (New Skills for New Jobs) промовираат високо ниво на мобилизација на младите лица, при што младите лица ќе се оспособат со вештини и способности прилагодливи на потребите на пазарот на труд во рамки на територијата на ЕУ.

- Различните национални политики кои се применуваат врз младите лица немаат заедничка кохеретна основа

Најпрвин се става забелешка на некоординираноста на политиките за вработување и социјалната вклученост во рамки на ЕУ, кои честопати се разијдуваат во изнаоѓањето на конкретни решенија во справувањето со проблемите. Се вели дека борбата со невработеноста не е добро прилагодена бидејќи Европската стратегија за вработување нема конкретни политики насочени кон младите лица, а Отворениот метод на координација за младите лица не се занимава единствено со невработеноста на младите лица.

Иако постојат проактивни идеи за борба со невработеноста на сите нивоа, од друга страна пак на национално ниво се јавуваат јазичните бариери и проблемите поврзани со ограничениот пристап во рамки на националните пазари на труд и системите на социјална заштита.

Постои и трет момент, кој ги акцентира финансиите и укажува на фактот дека освен Европскиот социјален фонд не постои друга алтернатива или шема за финансирање.

Заклучно, комуникацијата во рамки на ЕУ која се однесува за општата политика на млади лица е поткрепена со нејасен и слаб концепт и станува различна во момент на националното толкување на поставените цели.

- Нема јасно определен начин кој ја истакнува не/вработеноста и социјална исклученост (вклученост) на младите лица

Ова се гледа преку изработените извештаи и акциони планови, потоа понудените препораки од ЕУ и во рамки на вработувањето и во рамки на социјалната вклученост, каде што младите лица не се перцепираат како независна група на која треба да и се понудат конкретни решенија, туку се перцепира како една од многуте ранливи групи која е опфатена преку општата политика без конкретно преземени мерки за подобрување на состојбата.

- Најчесто се употребува моделот со заштита зависна од пазарот на труд (каде постои дискриминација помеѓу инсајдерите кои се вклучени во рамки на пазарот на труд и аутсајдерите кои се последица на ригидните прописи во рамки на регулирањето на пазарот на труд и опстојувањето на помеки прописи во рамки на социјалната политика)

Најчесто применуваната политика во однос на младите лица претпоставува добивање и развивање на знаење, вештини и способности кои се употребливи, прилагодливи и високо ценети во рамки на пазарот на труд. Во центарот на внимание се става вработувањето на младите лица, додека пак помал акцент е ставен на социјалната сигурност. Во голема мера се употребува активацијата на младите лица со цел да станат дел од системот на социјална сигурност и активно да партиципираат во рамки на општеството. Од друга страна овој систем води до послаба социјална заштита со ниски провизии и влез на пазар на труд со високо ниво на флексибилизација.

1.6.1. Осврт на важните карактеристики на типологиите од аспект на младите лица

Ако ги сумираме добиените информации за карактеристиките на моделите на социјални држави преставени преку обете типологии се добиваат следниве заклучоци:

Скандинавските земји (универзалистички модел) се ориентирани кон следниве обележја:

- Флексибилен образовен систем со отежната транзиција кон работното место
- Високо ниво на поддршка преку пасивни мерки
- Присуство на активни мерки во системот, но намалена социјална мобилизација на младите лица изразена преку многу мало активно и самостојно барање на работно место
- Политиката на младите лица во својот фокус ги има младите лица на возраст од 13/15 до 25 години
- Во јавната администрација многу малку се застапени сектори кои се занимаваат со политиката на млади лица
- Иако проблем се јавува со целокупната партиципацијата на младите лица се оди кон нивно интегрирање во општеството бидејќи младите се перцепираат како „потенцијален ресурс“
- Таргет група претставува целокупната млада популација
- Мерки за намалување на чинењето при вработување на млади лица: поддршка за самовработување на младите лица која се остварува преку нудење на курсеви за обука за развивање на претприемнички вештини, почеток на разни бизниси, основање на невладини организации итн.(Шведска)

Континенталните земји (заштитнички модел) ги поседуваат следниве обележја:

- Дуален образовен систем со олеснета транзиција кон работното место
- Пониско ниво на поддршка преку пасивни мерки за невработените (повисоко од англосаксонскиот, но пониско од скандинавскиот модел)
- Присуство на активни мерки за вработување на младите лица кои се наоѓаат во ризик
- Политиката на млади лица во својот фокус ги има младите лица до 30 години
- Високо ниво на соработка на државата (во државите постојат посебни министерства кои се занимаваат со политиката на млади лица) и граѓанскиот сектор при практикувањето на политиката на млади лица

- Младите лица се перцепираат како „потенцијален проблем“ (иако во одредена литература се вели дека преставуваат „ресурс“) и се оди кон нивна интеграција, политичка партиципација и превенција од социјални проблеми. Заклучно, младите лица се перцепираат и како „потенцијален ресурс“ и „потенцијален проблем“
- Се врши таргетирање на одредени ранливи категории кои треба да бидат интегрирани во системот (на пр. невработени млади лица, млади мигранти, млади жени, млади бездомници, млади зависници, млади деликвенти и други млади лица кои се наоѓаат во некаков ризик)
- Мерки за намалување на чинењето при вработување на млади лица: опстојување на дуален систем на едукација со примена на општо познавање во комбинација со стручно насочена обука и стекнување на работно искуство (овој пример е најуспешен во Германија)

Англосаксонските земји (локално ориентиран модел) ги имаат следниве обележја:

- Флексибилен образовен систем со олеснета транзиција кон работното место
- Олеснета реинтеграција и вработување
- Ниско ниво на поддршка, фокусираност само на најранливите категории на население ако се вклучени во некоја од активните мерки
- Високо ниво на социјална мобилност, активација и интегрираност
- Политиката на млади лица е насочена кон млади лица од 11/13 до 25 години
- Ограничено јавно мешање во политиката на млади лица
- Младите лица се перцепираат како „потенцијален проблем“, имаат проблеми со социјалната исклученост и партиципацијата
- Се таргетираат младите лица кои имаат посебни проблеми, млади лица кои се маргинализирани, млади лица кои се исклучени или се во ризик да станат исклучени, млади лица кои покажуваат слаб успех во училиште, млади лица кои потекнуваат од депривирани средини, млади лица од одредени малцинства и етнички групи
- Мерки за намалување на чинењето при вработување на млади лица: примена на субвенции во комбинација со активна политика за вработување, преку нудење на совети, услуги, квалификации, преквалификации итн. (Велика Британија)

Јужноевропските земји (централизиран модел) ги истакнуваат следниве обележја:

- Ригиден образовен систем со отежната транзиција кон работното место
- Ригиден пазар на труд, со присуство на огромен процент на привремени и непостојани вработувања
- Низок степен на поддршка од страна на државата, пасивните мерки се однесуваат само на отпуштените работници, додека невработените млади лица се на товар на семејството
- Висок степен на неформална поддршка од страна семејството, пријателите, соседите, црквата...
- Минимално присуство на активни мерки за вработување

- Присуство на поголем сектор во јавната администрација кој ја практикува политиката на млади лица
- Опфатот на возрасната таргетирана млада популација е од 15/25 годишна возраст
- Младите лица се набљудуваат воедно и како „потенцијален проблем“ и како „потенцијален ресурс“, главни проблеми се социјалната исклученост, невработеноста и пролонгирањето на прифаќањето на зрелите улоги

2. Втор дел: Вработеноста и младите лица

2.1. Вработување на младите лица

Поради опстојувањето на високата стапка на невработеност кај млади лица се претпоставува дека пазарот на труд нема доволно работни места да ги прифати новите работници. Но проблемот може да се разгледува двонасочно, па така големата понуда на млада работна сила не значи дека истата е доволно квалификувана и дека ги поседува сите потребни работни вештини. Во овој случај работодавците наидуваат на проблем кога се соочуваат со несоодветно квалификувана или неквалификувана млада работна сила, кога воедно се намалува понуда на работна сила за одредени професии.

Другиот аспект се надоврзува на проблемот со несоодветната едукација, кој укажува дека може да постои голем процент на високоедуцирани млади лица но во суфицитарни професии. Неповрзаноста на едукативните процеси и реалните потреби на пазарот на труд резултира со хиперпродукција на млада работна сила во одредени професии кои повеќе не се потребни, а од друга страна дефицитарност во останатите професии.

Поради постоењето тенденција на постојано подобрување на образовните нивоа, младите лица се повеќе се вклучени во долг процес на едукација. Ова постојано зголемување на потребното ниво на едукација е во директна врска со развој на останатите сегменти на општество кои диктираат потреба од се повисоко образование. Зголемувањето на степенот на едукација само по себе означува одложување на периодот на барање на првото вработување. Ваквото одложување на вработувањето имплицира дека младите лица не стекнуваат работно искуство навремено за да можат ефикасно да се етаблираат на пазарот на труд и подоцна да напредуваат. Понекогаш продолжувањето на образованието е со цел да се исполни времето во периодот на барање на работа, бидејќи честопати на пазарот на труд нема соодветна понуда на работни места колку што има побарувачка за истите.

Во секој случај по заокружување на одредено ниво на образование (може да се и неквалификувани или нискоквалификувани), младите лица започнуваат да бараат работа. Притоа наидуваат на проблеми кои укажуваат дека непоседувањето на работно искуство или недоволното ниво на квалификации може да ги спречи во пронаоѓањето на работа.

Од друга страна пак младите лица кои поседуваат високо образование започнуваат да бараат работно место, но со високи критериуми при барањето работа (во однос на видот на работно место, склучените договори за вработување, позицијата, платата, траењето на работно време, местоположбата на работната организација итн.)

Покрај одложувањето на професионалниот живот, младите лица честопати го занемаруваат личниот живот. Поради немањето работа продолжуваат да живеат во родителскиот дом и во подоцнежните години. Немањето сопствена егзистенција ги спречува да формираат сопствено семејство, што значи дека се пролонгира стапувањето во брак, што значително влијае врз демографските промени со силен импакт врз разни домени во општественото живеење.

Најчесто младите лица кога не поседуваат соодветни квалификации и вештини за работење се вработуваат на атипични работни места. Но прашањето е во која мерка може да бидат сигурни ваквиот тип на вработувања и воедно да му понудат соодветна социјална и здравствена заштита на младиот човек.

Појавата на флексибилизацијата на работното место означува флексибилизација во однос на работното време т.е. работење со скратено работно време или прекувременно работно време, сезонска работа, работењето во определен временски интервал. Скратеното работно време, работењето во определен временски интервал (сезонски и привремени вработувања) во одредена мерка на младиот човек може да му обезбеди слободно време и можност за подобрување на своите вештини преку вонредна едукација. Но тука се поставува прашањето околу прекувременото работење, дали истото е платено, колку слободни денови следуваат итн. и дали во овој случај младото лице може истовремено да посвети внимание на својот личен и професионален живот.

Тешкотиите кои се јавуваат во рамки на вработувањето, образованието, здравствената грижа и социјалната вклученост кај младите лица понатаму се комбинираат со проблеми во финансирањето, домувањето, транспортот, постигнувањето на независност и остварувањето зрели улоги, можност самостојно да го управуваат својот живот и исклученоста од општествени текови.

Во рамки на Европската Унија се вложуваат бројни напори за подобрување на вработливоста на младите лица, каде младите лица нема да се перцепираат само како ранлива таргет група, туку работата на младите лица ќе се поврзува со волонтерските активности, со можноста за обука и подобрување на стекнатите вештини. Но се укажува на потребата за промена на приодот кон подобра вработливост и лесна транзиција на младите лица на пазарот на труд.

2.2. Трендови на вработеноста кај младите лица во Европа и Македонија

2.2.1. Влијанието на стапка на невработеност кај младите лица

а) Општа стапка на невработеноста на млади лица

Табела бр.1 – стапка на невработени млади лица

Возраст: под 25 години	2009	2010
ЕУ 27	20,10%	21,10%
Германија	11, 20 %	9,90%
В. Британија	19, 10 %	19,60%
Шведска	26%	25,20%

Извор: Еуростат⁷, за 2009 и 2010 година

Невработеноста кај младите лица е сфатена како специфичен вид на невработеност која го опфаќа периодот помеѓу задолжителното образование и пронаоѓањето на првото работно место.

Според Меѓународната организација на трудот, невработеност кај младите лица се сфаќа како вид на невработеност која ги опфаќа лицата на возраст меѓу 16 и 24 години, кои во текот на вршењето на анкетата немале работа, биле слободни да почнат со работа и активно барале работно место.

Општата стапка на невработеност кај младите лица укажува на постоење на високо ниво на невработеност во Европската Унија, при што тој процент изнесува дури 20,1% (за 2009), со тенденција да расте, па во 2010 година изнесува 21,1%.

Стапката на невработеност кај младите лица во однос на истражуваните земји членки е различна. Па така истата е најниска во Германија, со тенденција да опаѓа во текот на годините, а највисока во Шведска. Додека стапката на невработеност кај млади лица во Велика Британија е под просекот на ЕУ и се наоѓа меѓу двете истражувани земји

Би се констатирало дека во социјал – демократскиот модел има највисока стапка на невработеност кај младите лица додека пак конзервативниот модел таа е најниска.

б) Стапка на невработеност кај млади лица (15/24) според пол

Табела бр.2 – Стапка невработени млади лица според пол во ЕУ 27

ЕУ 27	2010	2011
вкупно (15/24)	21, 1%	21, 2%
мажи (15/24)	21, 4%	21, 7%
жени (15/24)	20, 7%	20, 6%

Извор: Еуростат⁸, 2011

⁷<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec460&language=en> – Unemployment rate by age group – отворено на 22 ноември 2011

Целокупно гледана стапката на невработеност на младите лица во однос на полот, во рамки на Европската Унија не покажува значителна разлика меѓу невработените жени и невработените мажи.

в) Стапка на невработеност кај млади лица (15/24) според пол и етницитет

Табела бр.2 – Стапка невработени млади лица според пол во Германија

Германија	2010	2011
вкупно (15/24)	9,00%	9,10%
мажи (15/24)	9,60%	9,80%
жени (15/24)	8,20%	8,30%

Извор: Еуростат⁹,2011

Табела бр.2 – Стапка невработени млади лица според пол во В. Британија

В. Британија	2010	2011
вкупно (15/24)	20,30%	21,90%
мажи (15/24)	21,90%	24,70%
жени (15/24)	18,40%	18,80%

Извор: Еуростат¹⁰,2011

Табела бр.2 – Стапка невработени млади лица според пол во Шведска

Шведска	2010	2011
вкупно (15/24)	24,20%	22,90%
мажи (15/24)	24,60%	23,50%
жени (15/24)	23,70%	22,30%

Извор: Еуростат¹¹,2011

Претставените податоци потекнуваат од статистичката база на податоци Еуростат, при нивно користење во овој случај избрани се одредени месеци врз основа на кои се врши споредба во двете испитувани години.

Од табеларно прикажаната стапка на невработеност (според пол и возраст) на претставените земји, на компаративно ниво, во однос на дистрибуцијата на стапката на невработеност меѓу половите во набљудуваните земји, највисока

⁸<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teilm021&language=en> - Harmonized unemployment rate by gender – age class 15/24 – отворено на 22 ноември 2011

⁹<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teilm021&language=en> - Harmonized unemployment rate by gender – age class 15/24 – отворено на 22 ноември 2011

¹⁰<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teilm021&language=en> - Harmonized unemployment rate by gender – age class 15/24 – отворено на 22 ноември 2011

¹¹<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teilm021&language=en> - Harmonized unemployment rate by gender – age class 15/24 – отворено на 22 ноември 2011

разлика во полза на невработените млади жени има во либералниот модел (претставник – Велика Британија), но најниска стапка на невработеност кај младите жени има во конзервативниот модел.

г) Стапка на невработеност на млади лица во Македонија според пол и возраст

Табела 6 – Стапка на невработени млади лица во Македонија (според пол и возраст)

возраст	2008			2009		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
15 - 19	56,80%	61,50%	48,30%	57,10%	56,10%	59,10%
20 - 24	56,20%	54%	59,70%	54,60%	51,80%	59,40%

Извор: Анкета на работна сила, 2009 – Државен завод на статистика

Компаративно гледано, во однос на останатите европски во Македонија опстојува многу повисока стапка на невработеност и во однос на општата стапка на невработеност кај возрасната популација (15/24 која за 2008 изнесува 56,4%, а за 2009 изнесува 55,1%), но и во однос на полот. Во Македонија во набљудуваниот перидот направена е промена во однос на која бројот на невработени млади мажи се намалува додека во истиот период бројот на невработени млади се зголемува.

2.2.2. Влијанието на степенот на образование врз вработеноста кај младите лица

а) Стапка на активност на млади лица (16- 24) по пол, етницитет и степен на образование

Во следниве табели е претставена активната млада популација на возраст од 16 до 24 години, по полова припадност во зависност од степенот на образование.

Целта е да се прикажат разликите кои постојат внатре во европските земји, но и разликата во однос на македонскиот модел на социјална држава.

Табела 7 – Стапка на активност на млади лица во ЕУ – 27

ЕУ 27- млади лица (16/24)	2008			2009			2010		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	Жени	вкупно	мажи	жени
без образование и основно образование	31,50%	36,60%	25,80%	30,7	35,30%	25,40%	29,5	34%	24,40%
средно образование	52%	61%	52%	51,50%	59,90%	51,50%	50,70%	59%	50,70%
високо образование	70,10%	67,90%	71,50%	68,70%	66,90%	70%	68,00%	67%	68,60%
без одговор	8,30%	8,30%	8,30%	7,10%	6,70%	7,40%	6,30%	6,50%	6,10%

Извор: Еуростат¹², 2010

Во табелата ЕУ – 27 престапен е просекот за сите 27 земји – членки на Европската Унија, според кој највисока стапка на активност има кај популацијата која завршила високо образование. Додека во однос на половите разликите се евидентни во однос на степенот на образование, при што се констатира дека младите жени се поактивни ако имаат повисок степен на образование, со намалување на степенот на образование опаѓа нивната активност.

Табела бр. 8 – Стапка на активност на млади лица во Германија

Германија – млади лица (16/24)	2008			2009			2010		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
без образование и основно образование	39,60%	44,10%	34,40%	39,30%	43,90%	34,20%	38,30%	42,70%	33,30%
средно образование	69,50%	71,10%	68,00%	68,40%	69,70%	67,00%	67,90%	69,40%	66,40%
високо образование	83,40%	82,60%	83,80%	82,80%	80,90%	83,70%	80,50%	79,00%	81,30%
без одговор									

Извор: Еуростат¹³, 2010

¹² <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> - Activity rates by sex, age groups and highest level of education attained (%) – отворено 28 ноември 2011

¹³ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> - Activity rates by sex, age groups and highest level of education attained (%) – отворено 28 ноември 2011

За конзервативниот модел на социјална држава, претставникот Германија, податоците укажуваат дека највисока стапка на активност има кај популацијата која има највисок степен на образование и останува трендот кој укажува дека младите жени во погорните степени на образование имаат подобра стапка на активација.

Табела бр.9 – Стапка на активност на млади лица во Велика Британија

Велика Британија – млади лица (16/24)	2008			2009			2010		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
без образование и основно образование	58,80%	67,90%	47,70%	56,00%	63,00%	47,40%	54,40%	62,80%	44,40%
средно образование	69,20%	71,30%	67,20%	66,90%	68,80%	65,00%	65,70%	67,50%	63,90%
високо образование	85,60%	85,50%	85,70%	82,60%	83,00%	82,30%	82,50%	82,50%	82,50%
без одговор	4,10%	4,30%	3,80%	4,70%	4,80%	4,60%	5,30%	6,30%	4,40%

Извор: Еуростат, 2010

За либералниот модел на социјална држава, претставникот Велика Британија, податоците укажуваат дека со порастот на степенот на образование има поголема стапка на активација, со тоа што во високото образование разликата меѓу мажите и жените во процентот на активација е многу мала за сметка на мажите. Додека во пониските степени на образование, разликите во стапката на активација стануваат евидентни особено во примарниот степен на образование или непоседувањето на образовни квалификации, каде мажите покажуваат подобри перформанси.

Табела бр. 10 – Стапка на активност на млади лица во Шведска

Шведска – млади лица (16/24)	2008			2009			2010		
	вкупно	Мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
без образование и основно образование	45,50%	44,30%	46,80%	37,80%	35,90%	39,80%	34,00%	33,10%	34,90%
средно образование	76,60%	79,80%	73,30%	74,60%	77,90%	71,30%	73,20%	76,00%	70,40%
високо образование	65,90%	66,20%	65,70%	64,90%	60,40%	67,80%	68,60%	66,20%	70,40%
без одговор	16,50%	13,60%	19,70%	15,90%	15,40%	16,50%	29,10% ¹⁴	29,80% ¹⁵	28,40% ¹⁶

Извор:Еуростат, 2010

За социјал – демократскиот модел на социјална држава, претставникот Шведска, податоците упатуваат дека највисока стапка на активност има кај младата популација која има средно образование, истата е повисока кај машкиот пол. Вкупната стапка на активност има тенденција да се намалува согледувајќи ги годините од 2008 до 2010. Инаку може да се каже дека стапката на активност во средното и високото образование покажува слични тенденции.

¹⁴ Многу неверливи податоци

¹⁵ Исто

¹⁶ Исто

Во однос на процентуалната распределеност на стапката на активација по пол, истата има тенденција да се менува. Па така во 2008 година, стапката на активност кај високото образование е повисока кај мажите, за во наредните години (2009 и 2010) приматот да го земат жените. Кај другите степени на образование стапката на активација е поголема кај машкиот пол.

Се забележува дека во однос степенот на образование, голем дел од испитаниците немаат дадено конкретен одговор или воопшто не одговориле на ова прашање. Но мора да се истакне дека во базата на податоци Еуростат, овој вид на одговори се окарактеризирани како многу неверливи податоци бидејќи се од субјективен карактер.

Табела бр. 11 – Стапка на активност на млади лица во Македонија

Македонија – млади лица (16/24)	2008			2009			2010		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
без образование и основно образование	20,80%	27,40%	14,80%	18,40%	24,90%	11,80%	16,50%	23,30%	10,00%
средно образование	48,30%	57,20%	37,90%	46,50%	57,00%	34,20%	44,30%	54,90%	31,60%
високо образование	78,40%	72,30%	81,00%	80,70%	84,10%	78,70%	78,70%	83,80%	75,30%
без одговор									

Извор:Еуростат, 2010

Во однос на Македонија, според дадените податоци се заклучува дека највисока стапка на активација има при највисок степен на образование при што се следи трендот на Европската Унија. Разликата се однесува во однос на половата застапеност во стапката на активација во високото образование, при што млади мажи се позастапени во однос на младите жени. И во другите степени на образование оваа стапка има тенденција да биде пониска кај младите жени во однос на младите мажи, што се поклопува со актуелните трендови во ЕУ.

б) Стапка на млади лица кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука според возраст и етницитет

Табела бр. 12 – Стапка млади лица (15/17) кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука во ЕУ

млади лица (15/17)	2008	2009	2010
ЕУ 27	3,30%	3,20%	3%
Германија			
В. Британија	4,20%	3,90%	3,40%
Шведска	1,40%	1,70%	1%

Извор:Еуростат¹⁷, 2010

¹⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_21&lang=en – Young people not in employment and not in any education and training, by educational level, age group and sex - - отворено на 22 ноември 2011

Табела бр. 13 – Стапка на млади лица (18/24) кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука во ЕУ

млади лица (18/24)	2008	2009	2010
ЕУ 27	13,90%	16,10%	17%
Германија	11,60%	11,90%	11,40%
В. Британија	15,40%	17,10%	17,70%
Шведска	10,70%	13,10%	11%

Извор:Еуростат¹⁸, 2010

Ако ги разгледаме податоците во претходниве две табели, се заклучува дека младите лица на возраст од 15 до 17 години се повеќе вклучени во рамки на образовниот процес, обука или работа за разлика од младите лица на возраст од 18 до 24 години.

Ако ги компарираме истражуваните земји за стапката на млади лица (15/17) кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука, не постојат податоци за Германија (конзервативен модел на социјална држава), за Велика Британија (либерален модел), податоците укажуваат дека оваа стапка е највисока, а за Шведска (социјал – демократски модел) стапката е најниска.

Во однос на стапката за млади лица (18/24) кои не се вклучени ниту во работа ниту образование или обука, најниска е во Шведска, највисока во Велика Британија, а Германија се наоѓа меѓу овие две земји.

Ќе се заклучи дека социјал – демократскиот модел има најдобри перформанси во однос на исклученоста на младите лица и во обете возрасни категории. Додека во либералниот модел на социјална држава има најголем процент на исклученост на младите лица и од процесот на едукација и од процесот на обука или вработување. Додека конзервативниот модел на социјална држава се наоѓа на средина меѓу двата модела во однос на исклученоста (ако се земе во предвид возрасната категорија 18/24)

За стапката на млади лица кои не се вклучени ниту во работа ниту во образовен процес или едукација, според пол и возраст во Македонија се дадени следниве податоци (Според Еуростат за дел од податоците се вели дека постои многу голема веројатност да не се доследни на реалната состојба):

Табела бр. 14 – Стапка на млади лица (15/17) кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука во Македонија

Македонија - млади лица (15/17)	2008	2009	2010
Вкупно	13,10%	7,60%	7,20%
Мажи	14,80%	13,30%	11,70%
Жени	17,50%	10,10%	7,40%

Ивор: Еуростат, 2010

¹⁸ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifse_22&lang=en – Young people aged 18/24 not in employment and not in any education and training – отворено на 22 ноември 2011

Според податоците, се заклучува дека постои тренд на намалување на бројот на млади лица (15/17) кои се исклучени и од образованието или обуката и од работата. Во однос на половата застапеност, низ текот на годините се менува состојбата, па ако во 2008 година имало поголем број на исклучени жени, таа бројка во идните (2009 и 2010) години драстично се менува во полза на жените. Истотака вкупната стапка на млади лица, кои не се вклучени ниту во процес на образование или обука или на работа, се намалува низ текот на годините.

Табела бр.15 – Стапка на млади лица (18/24) кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование или обука во Македонија

Македонија - млади лица (18/24)	2008	2009	2010
Вкупно	38,10%	35,80%	33,10%
Мажи	36,10%	33.7%	32,40%
Жени	40,30%	37.9%	33,90%

Извор: Еуростат¹⁹, 2010

Во однос на податоците за младите лица (18/24), стапката на исклученост прогресивно се намалува низ годините, но во однос на половите таа е поголема за младите жени.

Ако податоците за Македонија ги споредиме во однос на податоците за европските земји ќе се заклучи дека во Македонија има енормно висока стапка на исклучување и во двете возрасни групи на млади лица, но загрижувачка е стапката на млади лица (18/24) која надминува 30%.

в) Стапка на млади лица (20/24) кои имаат завршено средно образование според пол и етницитет

Табела бр. 16 – Стапка на млади лица со завршено средно образование во ЕУ

млади лица (20/24)%	ЕУ 27			Германија			Велика Британија			Шведска		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
2008	78,40	75,60	81,30	74,10	71,90	76,40	78,20	76,40	80,00	85,60	83,60	87,70
2009	78,60	75,90	81,40	73,70	71,70	75,80	79,30	77,40	81,30	86,40	84,90	87,90
2010	79,00	76%	81,80	74,40	72,20	77	80,40	78,90	82	85,90	84,90	86,90

Извор: Еуростат²⁰, 2010

Податоците за стапката на млади лица (20/24) кои имаат завршено средно образование укажуваат дека социјал – демократскиот модел има најдобри перформанси во овој дел додека конзервативниот модел покажува најслаби резултати, а либералниот модел се наоѓа помеѓу нив. Во однос на половата застапеност, женската популација има повисок учинок во завршувањето на средното образование во однос на машката популација.

¹⁹ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> Young people not in employment and not in any education and training, by educational level, age group and sex - - отворено на 22 ноември 2011

²⁰ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiir110> – Person of the age20/24 having completed at least upper secondary education - отворено на 22 ноември 2011

За Македонија постојат следниве податоци:

Табела бр. 17 – Стапка на млади лица со завршено средно образование во Македонија

Македонија - млади лица (20/24)	2008	2009	2010
Вкупно	79,70%	81,90%	82,80%
Мажи	81,70%	84,30%	86,00%
Жени	77,60%	79,50%	79,50%

Извор: Еуростат, 2010

Иако во однос на раното напуштање на образовниот процес во Македонија се покажуваат многу високи проценти, во однос на завршено средно образование се покажуваат слични процентуални резултати со испитуваните европски земји. Но постои разлика во однос на половата застапеност, ако во европските земји повисок процент на завршено образование имаат жените, во Македонија имаат младите мажи.

Ако ја разгледаме застапеноста на младите лица во однос на завршување на средно образование и полот ќе ги добиеме следниве податоци:

Табела бр. 18 – Стапка на млади лица кои завршиле средно образование во Македонија, по етницитет и пол

учебна 2007/08 година	вкупно	% од вкупно	% на жени
Вкупно	22 113	100%	48,50%
Македонци	15 371	69,50%	50,20%
Албанци	5084	23%	44,60%
Турци	613	2,80%	41,80%
Роми	276	1,20%	35,90%
Други	769	3,5	44,70%

Извор: Државен завод за статистика, 2010

Од приложената табела се гледа дека и покрај помалиот процент на млада женска популација која завршила средно образование тој е доволно висок, бидејќи скоро половина од младите лица кои завршиле средно образование се жени. Кај македонската националност, има најголем процент на млади жени кои завршиле средно образование за разлика од останатите националности. Кај нив се согледува опаѓачки тренд на млада женска популација која завршила средно образование, особено разликата е евидентна кај ромската популација.

2.2.3. Влијанието на политиките за вработување врз вработливоста на младите лица

а) Јавни трошоци при интервенција во политиката на пазарот на труд – програми за борба против невработеноста кај младите лица во западноевропските земји

Во објаснувањето на овој тренд ќе ги користоме податоците од страна на Еуростат за политиката на пазарот на труд, кои ни обезбедуваат информации за јавно финансираните интервенции за поддршка и помош на невработените лица во истражуваните европски земји. Поради разликите на национално ниво во однос на политиката на пазарот на труд, Еуростат на обезбедува низа различни индикатори за мерење на реалните состојби.²¹ Во овој случај како соодветни ќе се земат трошоците за спроведување на политиките на пазарот на труд во однос на младата популација (15/24), па така:

- Германија - нуди помош во текот на вработувањето, социјални сервиси, проекти за етаблирање на заеднички систем за обука
- Велика Британија – го нуди Новиот договор за млади лица 18/ 25 години
- Шведска – ја нуди Програма за вработување на млади лица, потоа помош при активно барање на работа

Табела бр. 19 – Јавно финансирани интервенции за помош на невработените

млади лица (18/24)	2008	2009
Германија	/	/
В. Британија ²²	84,73	64,63
Шведска ²³	45,66	170,64

во Европската Унија

Извор: Еуростат, 2009

Не постојат податоци за Германија, а прикажаните податоци за Велика Британија и Шведска се претставени во милиони евра. Податоците не се споредуваат помеѓу прикажаните земји, туку само во рамки на одредена земја, поради различноста на интервенциите кои постојат во рамки на политиката на пазарот на труд. Следствено, од понудените податоци се забележува дека Шведска ги подобрува вложувањата во рамки на интервенциите на политиката на пазарот на труд, а Велика Британија има одредени намалувања во рамки на интервенции наменети за невработените млади лица.

²¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-11-798/EN/KS-32-11-798-EN.PDF - Labour market statistics, Eurostat pocketbook – отворено 22 ноември 2011

²² http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=imp_expme_uk&lang=en – Expenditure by LMP interventions – United Kingdom – отворено на 22 ноември 2011

²³ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=imp_expme_se&lang=en – Expenditure by LMP interventions – Sweden - отворено на 22 ноември 2011

б) Јавни трошоци при интервенција во политиката на пазарот на труд - програми за борба против невработеноста кај младите лица во Македонија

Во рамки на пазарот на труд во Македонија се воспоставени две глави програми за вработување: пасивна програма за надоместоци која на невработените им дава парична помош и услуги за вработување и други активни програми на пазарот на труд. Активните мерки се спроведуваат преку подобрување на работната сила (обуки), преку подобрување на побарувачката на работна сила (субвенционирање на плати/вработување, јавни работи) и преку подобрување на функционирање на пазарот на труд (услуги за вработување). Програмите за вработување се насочени кон активности со високи трошоци по единица, но со ниско учество. Во 2007 година најголем дел од расходите за активните програми биле наменети за субвенционирање на платите на лицата со хендикеп за нивна подобра интеграција. Но само 267 лица добиле поддршка, што укажува дека трошоците по корисник изнесувале 428.000 денари.

Македонија троши значителни средства за активностите на сервисот за вработување (од БДП се изделува 1, 43%). Над 60% (0,90% од БДП) од овие средства се користат за пензиско осигурување и здравствено осигурување на невработените лица регистрирани во АВРМ, 30% (0,47% од БДП)) се трошат за пасивните мерки, а само 4% (0,06% од БДП) се трошат за активните мерки.

Табела бр. 20 – Јавно финансирани интервенции за помош на невработените во Македонија

	2006		2007	
	милиони денари	%	милиони денари	%
Придонес за вработување	1.371	22,7	1,524	29.6
Буџетски трансфери	4.305	71,4	3,512	68.3
Други извори	351	5,9	110	2.1
Вкупно	6.027	100,0	5,146	100.0

Извор: Агенција за вработување на РМ²⁴, 2008

Според Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2011 година, кои директно се насочени кон младата популација до 27 години ќе се посочат следниве:

- Програма за самовработување (опфат на 700 евидентирани лица, меѓу кои ги опфаќа младите невработени лица до 27 години) – чинење 147.500.000,00 денари од буџетот на МТСП кон АВРМ
- Пилот – обука на евидентирани невработени млади лица до 29 години, за познат работодавач во текстилната индустрија (опфат 800 лица),

²⁴ Извештај за Активните програми на пазарот на трудот во Република Македонија – белешка на политиките, септември 2008 – отворено 1 декември 2011

чинење 9.600.000,00 денари, најголемиот број на средствата потекнуваат од АВРМ, но дел од средствата се од буџетот на МТСП

- Обука за одделни занимања кои се дефицитарни на пазарот на труд (170 евидентирани лица во АВРМ, меѓу кои и млади невработени лица до 27 години), чинење 9.996.000,00 од буџетот на АВРМ
- Обука за напредни вештини од областа на информациските технологии кои се дефицитарни на пазарот на труд (170 евидентирани лица кои имаат завршено средно образование, воедно и млади невработени лица до 27 години со завршено средно образование), чинење 14.760.000, 00 денари од буџетот на АВРМ
- Субвенционирање на вработување (655 евидентирани лица, меѓу кои се опфаќаат млади самохрани родители до 27 години и млади невработени лица до 27 години), чинење 58.950.000,00 денари од буџетот на АВРМ
- Програма за практиканство (300 евидентирани невработени млади лица до 27 години), чинење 4.500.000.00 денари од буџетот на АВРМ

Ако се разгледаат проложените податоци се добива увид дека во Македонија расте процентот на изделувањето на средства наменети за активно вклучување на младите на пазарот на труд, особено со големо акцентирање на активните мерки. Ако се споредат податоците од 2006 и 2007 година се забележува многу низок процент изделен за активните мерки во тој период, додека веќе во 2011 година се покажуваат подобрени перформанси.

б) Број на вклучени млади лица во рамки на политиките на пазарот на труд, според етницитет – претставени во апсолутна бројка

Табела бр. 21 – Апсолутен број на млади лица врз кои се вршат интервенции за вклучување на пазарот на труд

млади лица под 25 години	2008	2009
Германија	55.192	57.017 ²⁵
В. Британија	50.130	55.830 ²⁶
Шведска	53.251	86.293 ²⁷

Извор: Еуростат, 2009

Податоците претставени за трите претставнички на испитуваните модели на социјална држава (согласно конзервативен, либерален и социјал –демократски модел) не може меѓу себе да се компарираат бидејќи самите интервенции на пазарот на труд насочени кон младите лица меѓу себе се разликуваат во апсолутната бројка на млади лица како дел од целокупното население.

²⁵ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do> - Participants by LMP interventions – Germany – отворено 23 ноември 2011

²⁶ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do> - Participants by LMP interventions – UK – отворено 23 ноември 2011

²⁷ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do> - Participants by LMP interventions – Sweden – отворено 23 ноември 2011

Оваа табела има тенденција да претстави одредено ниво на постојаност или непостојаност на понудените мерки врз одредена категорија на млади лица. Па во овој случај се забележува дека единствено Шведска има високо ниво на промени во однос на бројот на млади лица на кои им е понудена некаков вид на интервенција од предвидените мерки на политиката на пазарот на труд. Се заклучува дека промените се должат поради високата стапка на невработените млади лица, па во однос на ова и добиените препораки од страна на Европската Унија за воведување измени во политиките на пазарот на труд.

Ако се земат во предвид претходно претставените податоци за Македонија и учеството на младите лица во одредени програми за вработување но и високиот процент на невработени млади лица, ќе се заклучи дека опфатот на младите лица во овие програми е незначителен, во споредба со преостанатите европски земји.

в) Стапка на учество во одредени методи за барање на работа според возраста во Македонија

За Македонија ќе се претстават податоци за процентуално учество на поединците во одредени методи за барање на работа, за да може да се утврди во колкав процент младата популација учествува во истите. Ќе се заклучи дека покрај контактот со јавниот сервис (кој најчесто се остварува поради понудената бесплатна здравствена грижа), во најголем процент младите лица бараат работа преку пријатели, роднини и во директен контакт со работодавецот.

Табела бр. 22 – Процентуална застапеност на млади лица во одредени методи за барање работа

возрас т	контак т со АВРМ	контакт со приватни агенции	давање на огласи	следењ е на огласи	директно обраќање на работодавци	преку пријатели , роднини	учество на интервјуа, тестирањ а	чекање на разултати од аплицирање	чекањ е на повик од АВРМ
15 - 19	53%	7,90%	25,50 %	52,60%	69,30%	79,80%	8,70%	5,90%	24,60%
20 - 24	74, 9%	13, 8%	37,4%	62,10%	68%	78,80%	17, 1%	11,10%	37,60%

Извор: Анкета за работна сила, 2009

Многу малку се застапени интервенциите од страна на државата со понуда на активни мерки за вработување.

2.3. Европското влијание врз политиките за вработување на младите лица

Покрај поединечното делување на секоја земја на локално, регионално и национално ниво, во рамки на Европската Унија се делува на наднационално ниво, во насока на спречување на невработеноста и исклученоста на младите лица. Вклучувањето на младите лица во рамки на политиките и практиките на Европската Унија е релативно нов феномен. За првпат се споменува во („Youth on move“ – 1988, потоа во договор од Мастрихт (1993), но дури од 2001 година се јавуваат поединечни програми кои ја разработуваат тематиката поврзана со проблемите на младите лица. Веќе во 2001 година со усвојување на Белата книга за младите лица, акцентот се става на одредени директно поврзани политики со политиката на младите лица како: образованието и обуката, вработувањето и социјалната инклузија, здравјето и недискриминацијата. Во 2005 година се усвојува Европскиот пакт за млади (European Youth Pact) од страна на Советот на ЕУ во кој се акцентира потребата од консолидација во одредени области (подобрување на образованието и обуката, мобилност, професионална интеграција и социјално вклучување на младите, помирување на личниот и професионалниот живот) истовремено со желба да се постигнат лисабонските цели. Во овој момент се дава големо значење на учеството на младите лица во рамки на реформите за подобра Европа, во склоп со Лисабонската Стратегија, преку вработување и инклузија на младите лица.

Покрај грижата во генералната политика за млади лица во рамки на ЕУ, постојат и поединечни програми (Youth in action 2007/2013) кои се грижат за промоција на младите лица и решавање на нивните проблеми. Програмата „Млади во акција“ има за цел да поттикне активно европско граѓанство, солидарност и толеранција на младите лица од рамки на Европската Унија, преку мобилност надвор од границите, неформално учење, меѓукултурен дијалог и вклучување на сите млади лица без оглед на нивното образование, социјална и културна позадина.

Во 2009 година промовирана е нова стратегија за млади лица т.н. „Стратегија за млади лица – Инвестирање и зајакнување; Обновен метод на координација за да се соочи со можностите и предизвиците кај младите лица“ во периодот 2009 – 2018 година, каде се очекува имплементација на сите политики за млади лица на ниво на Европската Унија.

Важноста на интернационалното влијание се гледа преку остварувањето на најдобрите практики и политики насочени кон младата популација. За да се овозможи процесот на изделување на најдобрите практики и политики за млади лица најпрвин треба да се реализираат одредени предуслови како:

- Соодветен начин на мерење на општите состојби поврзани со младите лица, за вработувањето, едукацијата и обуката (NEET – young people Not in Education, Employment or Training) , вклученоста и здравјето
- Употреба на исти алатки за известување преку извештаи за политиката на млади лица поединечно за секоја земја – членка на ЕУ
- Можност за континуирано следење на постојаните трендови и откривање на нови трендови во рамки на политиката за млади лица

Политиката на млади лица бара разгледување на состојбата на младите лица од многу аспекти на транспарентен начин и добивање конкретни податоци. По согледувањето на проблемската основа, во рамки на политиките за млади лица, треба да се постават идните цели кои треба да бидат јасни и конзистентни и да вклучуваат голем број на невладини и владини актери во нивната реализација. Целиот процес на евалуација на политиките на младите лица треба да биде валиден и затоа се издигнува на ниво на Европската Унија, каде преку низа на стратегии и документи истиот се реализира.

2.3.1. Улогата на Лисабонската стратегија

Во Лисабон, март 2000 година усвоена е Стратегија за работни места и раст (или Лисабонска стратегија). Воедно е утврдено дека Европа во наредната деценија треба да стане најконкурентна и најдинамична економија базирана на знаење, способна за економски развој со повеќе и подобри работни места и поголема социјална кохезија. Договорот во Лисабон ги надоградил претходните договори на ЕУ и ги подобрил оперативните методи за да може Европската Унијата во 21 век да функционира поефективно. Потребата од овој договор била согледана преку недостигот на инструменти и неможноста земјите – членки да се соочат со новите предизвици и промени.

Во договорот од Лисабон се предвидува:

- Потреба од одржлив развој за постигнување рамнотежен економски раст и стабилност, целосно вработување, социјален напредок и висок степен на заштита на животната средина
- Борба против социјалната исклученост и дискриминација (промоција на социјалната правда и заштита)
- Промовирање на економска, социјална и територијална кохезија и солидарност помеѓу земјите – членки
- Промовирање на вредностите на Европската Унија
- Заштита на човековите права, вклучително и правата на децата согласно начелата на Повелбата на Обединетите нации

Секако дека првенствената грижа ја прават матичните земји, но секоја година земјите – членки даваат извештаи за нивниот прогрес. Анализата на оваа стратегија посочува дека на секоја земја членка им се понудени ефективни решенија како да се справат со невработеноста кај младата популација, но и да покажат солидни перформанси во подобрувањето на нивната вработливост.

2.3.2. Улогата на Отворениот метод на координација (ОМК)

Последниот напредок кој е поврзан со вработувањето во рамки на Европската Унија, говори за воспоставување ограничувања и реформи кои ги надминуваат националните рамки. Отворениот метод на координација е создаден како дел од политиката за вработување и Луксембуршкиот процес, а дефиниран како инструмент во рамки на Лисабонската стратегија (2000).

За некои земји овој лисабонски процес е многу скап да се спроведе поради чинењето на самата имплементација, а тоа особено се однесува на поновите земји членки во Европската Унија, каде впрочем постои голема стапка на невработеност помеѓу младите лица.

Отворениот метод на координација претставува начин на тивко навлегување на процесот на европеизација на мала врата, без притоа да се јават некакви политички жртви.

Воедно претставува процес кој се одвива врз основа на одредени правила со вклучени цели и рокови, преглед и процедура за оценување. Може да се издвојат пет важни фактори на ОМК: субсидијарност, конвергенција, взаемно учење, интегриран пристап и управување врз основа на дадени цели. ОМК претставува мека легислатива која за главна цел го има ширењето на најдобрите практики како алтернативен начин на управување од страна на Европската Унија.

Функционалноста на процесите со вработувањето, во рамки на ЕУ може да се оствари преку Отворениот метод на координација, како заеднички процес на планирање на цели на највисоко ниво и одредување на насоки на делување на националните и регионалните политики, согласност околу статистиката, индикаторите и насоките врз кои ќе се врши мониторинг и на крајот следува евалуација врз основа заеднички показатели за кои се согласни сите земји членки и размена на најдобрите практики.

ОМК не е ограничен единствено на политиките за вработување, за да се остварат заеднички промени во рамки на ЕУ, претпоставувајќи го диверзитетот на земјите членки, мора да се прифати заеднички процес со помош на кој ќе може да се делува во рамки на претпоставените домени:

- Социјалната инклузија
- Пензиите
- Здравствената заштита
- Долготрајната заштита

Методот на координација се користи и во рамки на практиките и политиките за млади лица каде би требало да се воспостави поедноставен и пофлексибилен начин на известување кој ги би покривал областите вклучени во Европскиот младински пакт (European Youth Pact) како дел од Лисабонската стратегија. ОМК за младите лица се однесува на четири приоритетни области како: партиципација, информираност, волонтерски активност и подобро разбирање и познавање на младите лица.

2.3.3. Улогата на Европската стратегија за вработување

Европската стратегија за вработување настаната на Луксембуршкиот самит за работни места (1997), играла голема улога во координирање на политиката на Европската Унија во доменот на зголемувањето на бројот и квалитетот на работните места. Во согласност со Европската стратегија за вработување, земјите членки не само што ја координираат политика за вработување туку истата претставува интегрална европска политика за вработување на регионално, национално и европско ниво.

Со усвојувањето на Европската стратегија за вработување се јавуваат соодветни индикатори за следење на состојбите во сферата на вработувањето, работните места и пазарот на труд во земјите – членки. Начинот на кој се остварува оваа евалуација е директно поврзување на показателите кои ги даваат земјите – членки за исполнетите Водичи за вработување, наметнати од страна на Европската Унија. Индикаторите се договараат во рамки на Европската Унија (Комисија за вработување) со учество на земјите – членки. Целта на заедничкото одредување на индикаторите е истите да бидат споредливи, веродостојни, навремени и воедно да нудат заедничка база на податоци.

Директната анализа на ситуацијата околу вработеноста се врши врз понудените акциони планови (до 2005 г.) или реформски програми кои ги изработуваат земјите – членки. Врз основа на овие реформски програми се изработува годишниот извештај за постигнатиот напредок на ЕУ кој ја дава основата за изработка на Заедничкиот извештај за вработување.

Во кратки црти, функционирањето на Европската стратегија за вработување, со помош на Отворениот метод на координација за вработување се одвива на следниов начин:

- Насоки за вработување – кои се даваат на почеток на секоја година, на предлог на Европската Комисија, а пак Советот на Европската Унија одобрува серија на приоритети на акција кои содржат одредени индикатори
- Национални реформски програми (претходно т.н. национални акциони планови) – секоја држава ги изработува овие програми во кои опишува како овие насоки на практично ниво ќе бидат реализирани и имплементирани со помош на партнерите како синдикатите, работодавците, локалните и регионалните авторитети
- Заеднички извештај за вработување – каде Комисијата и Советот заедно ги испитуваат донесените програми за вработување
- Препораки – Комисијата ги предлага препораките за секоја земја, по што решава Советот на Европската Унија

Бидејќи ЕСВ е во постојан прогрес, во своите почетоци бил насочена кон исполнување на четирите столба: адаптивност, претприемништво, еднакви можности и можности за вработување, подоцна се насочила кон целосна вработеност, подобрување на квалитетот и продуктивноста на работата и зајакнување на социјална кохезија и вклученост, кое понатаму било преформулирано во социјална и територијална кохезија (со цел да се надминат регионалните диспаритети).

2.3.4. Улогата на стратегијата „Европа 2020“

Со донесувањето на стратегијата „Европа 2020“ од страна на Европската Унија се признава дека невработеноста на младите лица постои како голем политички проблем. Ова не насочува кон фактот дека Европската Унија признава дека младите лица имаат потешкотиите во остварувањето на комплетен потенцијал во рамките на образованието, обуката и пристапот до работните места. Стратегијата „Европа 2020“ претставува стратегија за деценијата која е на прагот, насочена кон создавање паментна, одржлива и инклузивна економија. Земјите – членки треба да се насочат кон обезбедување на висок степен на вработливост, продуктивност и социјална кохезија. Во оваа насока, Европската Унија поставила пет конкретни цели кои треба да бидат исполнети:

- Вработување
- Иновации
- Образование
- Социјалната вклученост
- Климатските промени и енергијата

За да се разреши проблемот со невработеноста кај младите лица мора да се планира подолгорочно, на пример, како во ЕУ стратегијата 2020, каде се вели дека до подобра Европа ќе се дојде ако постојат подобри работни места и подобар живот.²⁸ Во согласност со Европа 2020, Европската стратегија за вработување има за цел да направи повеќе и подобри работни места, па така според ЕСВ постојат следниве релевантни показатели:

- 75% од луѓето на возраст од 20 – 64 години, треба да се во активен работен однос
- Стапките на раното напуштање на училиштето треба да се намалат под 10 %, а најмалку 40 % од лицата на возраст од 30 – 34 годишна возраст да имаат завршено трет степен на образование (високо образование)
- Да се намали бројот (најмалку на 20 милиони) на луѓе кои се во ризик или им претстои ризик од сиромаштија и социјална исклученост

²⁸ Оваа стратегија во преден план става три заемно поврзани приоритети:

- Интелегентен раст – развивање на економија која се базира врз знаење и иновации
- Одржлив развој – промоција на поефикасни ресурси, еколошка и конкурентна економија
- Инклузивен раст – негување на економија со висока вработливост која придонесува за социјална и територијална кохезија

Во рамките на оваа стратегија се предвидува програмата „Млади во акција“, од истата се очекува да влијае врз подобрување на квалитетот на образованието и олеснување на транзицијата училиште – работно место на младите лица.

*Извор:

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> – Communication from the Commission, Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010 – отворено на 5 април 2011

Лисабонската стратегија и Европа 2020, предвидуваат дека постигнувањето на повисоки стапки на вработливост дека би се случило со вклучување на следниве мерки:

- Подобрување и прилагодување на општото и стручното образование на новите услови и форми на работа
- Имплементација на принципите за доживотно учење
- Дефинирање на специфични цели за постигнување на повисоки образовни нивоа

За да се постигнат целите кои се поставени во рамки на долгорочната стратегија „Европа 2020“ потребни се поголем број на квалификувани млади лица со соодветен фонд на знаења и вештини кои воедно ќе бидат иновативни. Крајната цел е создавање на економија која е базирана врз знаење, истражување, иновација, висок ниво на едуцираност, адаптивни вештини со потребите на пазарот на труд, прилагодлива работна сила и активно учество во општеството.

2.4. Преглед на политики за вработување на младите лица во однос на моделот на социјална држава

Во својата типологија Gallie and Paungam (2000) се водат во однос на бенефициите за социјална сигурност при невработеност (покриеност), па прикажана е состојбата на западноевропските модели на социјална држава:

Табела бр.23 – Краток преглед на типологијата на Gallie and Paungam (2000)

модел	покриеност	земји
Универзален	задолжителна, висока	Данска, Шведска
ориентиран кон вработеност	варијабилна, нееднаква	Германија, Франција
либерален / минималистички	некомплетна, ниска	В. Британија, Ирска
Субпротективен	многу некомплетна, многу ниска	Италија, Шпанија

Покрај тоа што бенефициите на социјалната сигурност при невработеност остануваат важен аспект при согледувањето на состојбите околу невработеноста кај младите лица, истотака како важен аспект се зема во предвид согледувањето на образовниот процес, обуките, квалификациите и нивното влијание врз вработливоста кај младата популација.

2.4.1. Политики за вработување на млади лица во конзервативниот модел

Конзервативниот модел (Германија, Австрија, Франција) фокусиран е кон обезбедување на бенефиции кои се строго поврзани со вработеноста и зависат од вклученоста на пазарот на труд, но истовремено семејството игра големо влијание во заштитата од ризици. Поради постоечка стигматизација во однос на користењето на социјална помош, младите лица настојуваат многу брзо да се интегрираат на пазарот на труд. Пазарот на труд е затворен и стапувањето на работа има директна врска со образованието.

Во однос на политиките и практиките кои се однесуваат за вработување на младите лица, најчесто се поаѓа од принципот адаптабилност на младите лица во рамки на пазарот на труд (поврзување на изучуваните и потребните вештини). Процесот на адаптација за идните професионални активности започнува во рамки на образовниот процес (дуален систем), каде големо внимание се посветува на високиот квалитет и одржувањето високи стандарди. Постои високо ниво на стандардизација, поради силната врска меѓу образовните сертификати и работата за која се аплицира. Модел кој конкретно е насочен кон стручното образование на младите лица.

Стратификацијата во овој модел започнува многу рано во образовниот процес, во тој период учениците се одлучуваат на кој начин ќе ја продолжат сопствената едукација.

Истовремено се упатува на ригидноста на трудовата легислатива бидејќи ако се јави потреба од отпуштање на работниците, процесот ќе биде многу отежнат, што резултира со потешко отворање на нови работни места,

Една од главните цели на германската влада е брза интеграција на невработените лица во рамки на пазарот на труд. Најчесто мерките се ориентирани кон спречување на долгорочната невработеност кај сите категории на лица, па така и кај младите лица.

Во рамки на националната реформска програма 2008 – 2010, се зборува за flexicurity политиките кои стануваат од дел работното законодавство и системот на социјална заштита. Покрај менливите економски и производствени услови се нуди стабилност и компететивност на работното место, заедно со високо ниво на заштита при нудењето на разни бенефиции од социјалната заштита. Подобрувањата во овој дел се евидентни бидејќи интензивно се работи на реформирање на јавниот сервис за вработување преку постигнување висока организираност и ефикасност на истиот (на пр. нудење на работни места за невработените лица најдоцна до 10 дена од денот на побарувањето на работно место), но воедно се нуди обука насочена кон подобрување на професионалноста на административните работници. Се одвива процесот на децентрализација на јавниот сервис за вработување, за да може на локално ниво да постои директно согледување на проблемите поврзани со невработеноста односно директна ориентација кон потребите на клиентот.

За да можат младите лица да се интегрираат на пазарот на труд и да имаат соодветните квалификации во рамки на образовниот систем на Германија им се нуди дуален систем на едукација. Постоенето на дуален систем на образование и обука е значајно бидејќи овозможува лесна транзиција од училиште кон работа. Карактеристики на дуалниот систем на образованието и обука се:

- Задолжително средно стручно образование (освен за оние кои посетуваат општо средно образование)
- Организиран од страна на јавниот и приватниот сектор
- Системот се состои од обука во училиница и обука на работно место (следствено во вонредни средни училишта и компании)
- Регулиран на сојузно и покраинско ниво
- Индустијата, трговијата, стопанските комори и органите за супервизија во образовниот систем земаат директно учество во дуалниот систем на обука
- Финансирањето е двојно од страна на индустијата (компаниите ги финансираат платите на чираците, трошоците за плати на обучувачите, за потребните материјали, опрема итн.) и од страна на државата (ги финансира училиштата, финансира проекти, финансира дополнителни стручни програми за обука итн.).

Постојат бенефиции при невработеност кои им се нудат на невработените млади лица, кои се способни да работат и притоа не одбиваат ниту понудено вработување ниту понудена обука. За оние млади лица кои ќе ги одбијат понудите опции се предвидени строги казни кои вклучуваат скратување на бенефиците.

Интеграција на младите лица на пазарот на трудот во рамки на Германија се одвива на следниов начин:

- Воведување на почетна обука за млади лица организирана на федерално ниво со цел обезбедување на стручно образование кое ќе има висок квалитет и квантитет
- Имплементација на мерките усвоени од Европскиот пакт на млади лица, кои се координирани во три области (првата област се однесува на: вработување, интеграција и социјален напредок, втората област се однесува на: образование, обука и мобилност и третата област се однесува на: усогласеност помеѓу работата и семејниот живот), во насока на внесувањето на важните цели застапени во Лисабонската стратегија
- Воведување на субвенции за добивање на квалификации или субвенции на платите за млади лица со посебни потреби кои се маргинализирани и долгорочно невработени со цел да им се овозможат поголем број на опции за вработување
- Агенции кои нудат советодавни услуги, посредување при остварување на право на стручно оспособување и социјална интеграција на млади лица со посебни потреби, се со цел да се постигне социјална и стручна интеграција на младите лица
- Доброволни сервиси кои им нудат услуги на маргинализираните млади луѓе со посебни потреби, преку кои се стекнуваат вештини насочени кон образование, обука и вклучување кон пазарот на труд. Покрај добивањето на работно искуство, овие млади лица стекнуваат разни персонални и социјални вештини.

Се потврдува дека почетната обука на младите лица им носи голема корист при наоѓањето на работа, а продолжува и трендот на субвенционирање на платите и обуката на маргинализираните млади лица со посебни потреби кои се долгорочно невработени. Продолжувањето на борбата против невработеноста кај младите лица е значаен сегмент кој се согледува преку преземените мерки за намалување на бројот на невработени млади лица преставени во националните реформски програми за вработување. Се констатира дека долгорочната невработеност кај младите лица се намалува поради фактот дека периодот во кој младите лица се невработени трае во просек од 3,8 месеци.

Концептот на конзервативниот модел на социјална држава во однос на политиката за вработување на млади лица се карактеризира со високо ниво на насоченост кон изучување на одредени професии и директна меѓузависност на образовните достигнувања и видот на работното место. Високото ниво на ригидност на трудовата легислатива понекогаш го отежнува првичниот влез на пазарот на труд, но сепак овој модел успева да одржи ниско ниво на невработеност кај младите лица.

2.4.2. Политики за вработување на младите лица во либералниот модел

Либералниот модел (Велика Британија и Ирска) повеќе ги вреднува индивидуалната одговорност и индивидуалните права отколку давањето на социјални провизии. Социјалните бенефиции се темелат врз принципот на граѓанство и се отворени за сите млади лица. Но сепак нивото на бенефиции е ниско со ограничен временски интервал, за да не може елементот на универзалност да ја намали улогата на индивидуалната одговорност.

Во образовниот процес се случиле повеќе реформи кои процесот го направила пофлексибилен. Постојат два вида на образование во британскиот систем: стручно образование (кое се одвива во училиштата и се базира врз принципот за добивање квалификации и вештини за вработување) и академско образование (кое се заснова врз принципот на можност за образовна надоградба, со многу варијации и можности за прекинување и продолжување на образовниот процес). Врската помеѓу поседувањето на одреден сертификат и работење во одредена професија е многу слаба што упатува на фактот дека постои слаба стандардизација во образовниот процес.

Ќе ја земеме во предвид Велика Британија и во неа го разгледаме спроведувањето мерките во рамки на образовниот процес насочени кон младите лица. Најпрвин напуштањето на образовниот процес е поврзано со одредена минималната возраст (18 години) до која смее да се напушти истиот. Одењето на училиште се поврзува со добивање надоместокот за одржување и едукација, трае до навршување 18 години, насочен кон оние млади лица на кои им се неопходни парични средства. Може да се констатира дека образовниот процес е доста флексибилен без строго утврдени стандарди и постоење на разни опции за напуштање и враќање во образовниот процес во сите образовни нивоа.

Пазарот на трудот има високо ниво на флексибилизација (слабо ниво на регулација на пазарот на труд), што доведува до разни можности за ран влез на пазарот на труд, но и постоење на одредено ниво на несигурност. Поради флексибилноста на пазарот на труд има повисока стапка на вработени млади жени отколку млади мажи. Трудовата легислатива има многу високо ниво на флексибилност, што е впечатливо поради опстојување на многу мал процент на договори во определен временски интервал, што укажува дека процесот на вработување и отпуштање на работниците е многу едноставен. Ова воедно се поврзува со ниската стапка на невработеност кај младите лица во либералниот модел. Во крајна линија работењето на младите лица е поврзано со развојот на младинската работа на локално ниво без големо влијание на националните авторите, каде потребата од локалните власти се состои од обезбедување на инфраструктура.

Перцепцијата на периодот на младите лица како транзиционен, силно се рефлектира врз политиките и програмите за вработување на младите лица во либералниот модел. Тие се насочени кон побрзо одминување на овој период и вработување на младите лица. Се согледува високата фокусираност младите лица да се вработат повеќе отколку да останат во рамки на едукативниот процес. Ова се согледува преку Новиот Договор во Велика Британија, кој ја

потврдува индивидуалната одговорност, така што младото лице задолжително мора да бира помеѓу понудените опции (за работење, образование и обука или волонтерство), во случај на одбивање следува санкција на паричните бенефиции. Истотака овозможен е ран влез на младите (16/17 години) во рамки на Новиот договор за лица за 18 годишна возраст кои предвреме го напуштиле образовниот процес.

Инаку Новиот договор за младите лица е трилатерален проект, како дел од „Поддршка на самовработувањето“ финансиран од ЕУ, кој се однесува кон зајакнување на иницијативите на младите лица да станат самовработени. Во рамките на овој проект младите лица добиваат поддршка, совети, обука од ментор и финансии во насока да станат самовработени. Новиот договор е насочен кон долгорочно невработените, меѓу кои на 18 – 24 годишни лица им се дава можност да ги развиваат своите потенцијали, вештини и да имаат можност да стекнат искуство. Новиот договор за млади лица се состои од следниве фази:

- Првата фаза е „влезна“ (трае 16 недели, се нуди помош од на личниот советник, се разгледуваат опциите за работа, се разработуваат чекорите за добивање на работа, се аплицира на соодветни работни места, се пополнуваат формулари и се пишува кратка биографија, се добиваат совети и помош, но и финансиска помош)
- Втората фаза е „опциона“ (трае околу 13 недели, се одвива одредена обука или стекнување на работно искуство согласно претензиите кои ги поседува младата индивидуа во договор со личниот советник/тренер)
- Третата фаза е „завршна“ фаза која настапува во случај кога и после втората фаза не е најдено работно место за младата личност (трае 26 недели со постојано следење на младото лице од страна на личниот советник)

Друга мерка²⁹ која постои во однос борбата со невработеноста на младите лица, во случај да не успеал Новиот договор, се нарекува Зони за вработување (опфаќа поединечни делови од Велика Британија). Оваа програма се состои од три етапи:

- Првата етапа е задолжителна и трае 28 дена. Преку личен советник се добиваат насоки за вработување, се подготвува акционен план и се насочува лицето кон барање на работа
- Втората етапа трае 26 недели, во која треба да се спроведат активностите од акциониот план
- Трета етапа укажува дека лицето може да продолжи да волонтира најкасно до 22 недели, по завршувањето на втората фаза, а во текот на која лицето не нашло работа

Следна мерка е онаа која се нуди преку Programmes Centres во соработка јавниот, приватниот и волонтерскиот сектор. Во рамки на оваа мерка може да

²⁹ Оваа мерка не е исклучиво за младите лица (18 – 24), но опфаќа и останати возрасни групи кои биле долгорочно невработени.

се добие помош при аплицирање за работно место, практични совети за барање на работа, помош при отстранување на пречки при добивање или задржување на работното место и враќање на работното место. Преку овие програми, барателите на работно место може да добијат пристап до интернет, весници, канцелариски материјал, поштенски марки, вежбање на интервјуа, подобрување на техники за разговарње преку телефон или конечно враќање на самодовербата кај невработеното лице. Можноста за учество во оваа мерка е ако лицето повеќе е концентрирано кон барање на работно место отколку кон учество на некаква обука, но мора задолжително да присуствува во рамки на центарот.

Во однос на активацијата на младите лица (независно дали се однесува на образование, обука или вработување) биле преземени низа на мерки:

- Максимизирање на партиципацијата во рамките на системот на образование на младите лица 14/19 години
- Обезбедување на флексибилна, кохерентна и квалитетна наставна програма
- Финансиска поддршка на активно учество на младите лица во постзадолжителните степени за образование преку бенефиции (Education Maintenance Allowances), секако за да се користат бенефициите младите лица на 16/19 годишна возраст треба да исполнат одредени услови
- Програма за учење (стажирање, практиканство) заеднички поддржана од страна на Владата и работодавците која треба на младите лица да им овозможи можност за стекнување на работно искуство, учење преку работење и добивање стручни квалификации кои ќе им бидат потребни при вработување
- Волонтирање и стекнување на работно искуство (кое на младите лица ќе им помогне во одлучувањето за нивната идна кариера, стекнување на нови искуства и подобрување на вештините особено за лицата под 19 години, а за постарите млади лица можност полесно да се одлучат дали би продолжиле со едукација или би барале работно место)
- Учество на Националниот граѓански сервис (на младите лица на 16 годишна возраст им се нуди можност да учествуваат во разни организации во текот на летниот период околу 3 недели и да развиваат одредени вештини, да запознаат нови луѓе и да стекнат одредени искуства)
- Улогата која ја има и Jobcentre Plus е во насока на помагање на економски неактивните луѓе да се вклучат на пазарот на труд, меѓу кои им помагаат и на младите неактивни лица
- Програмата за Jobseeker's Allowances (бенефициите најпрвин ги нудела агенцијата за вработување за подоцна да прејдат во надлежност на самата програма) Притоа се истакнува дека добивањето на бенефиции е возможно само при активно барање на работа

Во националните реформски програмите за вработување (2005 – 2008) и (2008 – 2010) истакнато е дека се продолжува со имплементирањето на активните мерки за вработување на младите лица, но многу зајакнати, па така во рамки на Новиот договор за млади лица се спроведуваат иницијативи прилагодени на оваа целна група со цел активно да се вклучат на пазарот на трудот. Целта е редуцирање на бариерите за влез на пазарот на труд, а истовремено насочување на младите лица кон благосостојба преку вработување, а не како зависност од помошта која ја дава државата. Се споменува заложбата на британската влада за примена на „flexicurity“ политиките преку Отворениот Метод на координација за социјална инклузија и заштита.

Во крајна линија, либералниот модел целосно ја потврдува потребата од индивидуалната одговорност при вработувањето и сите преземени чекори во рамки на политиките на пазарот на труд и вработувањето на младите лица укажуваат на промоцијата на висок степен на независност, мотивираност и спремност за самостојно наоѓање на работно место. Акцентот е ставен врз раното стапување во работниот процес и осамостојување во сите социјални сфери. Концептот на политиката на млади лица е движење кон економска независност и индивидуализираност.

2.4.3. Политики за вработување на младите лица во социјал – демократскиот модел

Во социјал – демократскиот модел (Шведска, Данска, Финска и Норвешка) постои задолжителен образовен систем каде општата и стручната едукација се интегрирани во постсекундарното образование. Во најголем број младите лица имаат сертификат кој потекнува од постзадолжителните нивоа на образование, што претставува основа за продолжување на образованието кон терцијалното ниво. Стручното образование е засновано на национални стандарди и поврзано со индивидуалните планови за едукација.

Во овој модел младите лица се зајакнуваат на индивидуално ниво преку процесот на едукација, кој е неселективен и многу флексибилен. Најчесто од младите луѓе се очекува да продолжат со процесот на едукација (а не да бараат работа!), па ова директно влијае врз самите програми за вработување кои во својот фокус ги имаат младите лица да ги „активираат“ но во делот на образованието. Како недостаток се јавува неможноста младите лица индивидуално да се насочат кон барање на работа и препознавање на опциите кои им се нудат.

Стратификацијата на овој модел помеѓу вработените и невработените опстојува како резултат на едукативниот процес каде се врши поделба на стручно образование и општа образование. Импактот на стратификацијата се намалува преку помошта која ја нуди државата и големото број на вработувања во јавниот сектор. Поради отвореноста на пазарот на труд во рамки на јавниот сектор резултира со повисока стапка на вработени млади жени.

Социјалната помош за младите лица е достапна кога тие ќе наполнат 18 години и е поврзана со граѓанскиот статус. Додека пак оние млади лица кои ја продолжиле својата едукација добиваат вид на бенефиција поврзана со едукацијата, со сличен финансиски надоместок како социјалната помош.

Шведска како претставник на социјално – демократскиот модел, во однос на вработувањето на младите лица, поседува одредени аномалии бидејќи на компаративно ниво меѓу истражуваните европски земји Шведска има највисока стапка на невработеност меѓу младата популација (15-24). Причините кои се наведуваат за ваквата состојба се следниве:

- Висока почетна плата
- Големи трошок околу социјалното осигурување
- Ригидност на трудовата легислатива (постојат активни дебати до која мерка треба да се спроведат промени за да може да се овозможи заштитата на младите работници)
- Неповрзаноста на вештините кои се изучуваат во рамки на образовниот процес и оние кои се бараат на пазарот на труд
- Непоседувањето работно искуство од страна на младите лица
- Голем број на дипломирани млади лица со што се заситува пазарот на трудот
- Несигурни облици на вработување (пр. привремено вработување)
- Инертност на пазарот на труд за нови вработување и мала мобилност на младите работници

Препораките кои Советот на Европската Унија и ги дава на Шведска се насочени кон соочувањето со невработеноста кај младите лица. Во оваа насока шведската влада презела пакет реформи се со цел да ја зголеми побарувачката на млади работници, да ги стимулира младите лица да бидат поактивни при барање на работа или да го подобрат своето образовно ниво. Притоа се користат следниве мерки:

- Мерките за флексибилност и безбедност од трудовото законодавство (flexicurity политики) овозможуваат полесен начин на наоѓање работа со договор на неопределено работно време, особено важно за младите лица кои сеуште не се доволно етаблирани на пазарот на трудот.

Во насока да им помогне на младите невработени лица шведската влада спровела реформи на политиката на пазарот на труд како:

- Намалување на придонесите за социјално осигурување и
- Намалување на даноците кои се исплаќаат за платите на младите работници

Намалување на чинењето на придонесите и на данокот за платите на младите лица најпрвин се однесувал за млади лица на возраст од 18, но помлади од 25 години. Но поради опстојувањето на висок процент на невработеност помеѓу младата популација шведската влада одлучила оваа возрасна група да ја прошири до 26 годишна возраст и да има понатамошно намалување на чинењето при вработување на младите лица. Крајната цел е да се намали

целосниот трошок за плати кои што го имаат работодавачите ако вработуваат млади лица.

- Зајакнување на врската помеѓу образовниот процес и работата (ја унапредува и прилагодува стручната обука во рамки на училиштата со потребите на пазарот на труд)
- Намалување на процентот на учениците кои рано го напуштаат образовниот процес, под 10%
- Зголемување на процентот на завршено средно образование кај младите лица (до 22 години) барем до 85%, целта да биде реализирана до 2010 година
- Проширување на постојните образовни програми со цел да се привлечат младите лица кон повисоките образовни нивоа
- Финансирање програми за вработување на невработени лица (независно дали се краткорочно или долгорочно невработени) преку привремени вработувања на локално ниво, но истовремено финансирање на програми кои нудат обуки за развивање на вештини кај невработените млади лица
- До 2010 година, на секое невработено млади лице, пред да наполни 4 месеци како невработено лице, треба да му биде понудено работно место, образование, дополнителна едукација, обука или друга мерка која би помогнала во процесот на едукација
- Барателите на работа да имаат можност за добивање на навремени информации за постоечките слободни работни места
- Подобрување на ефикасноста на агенциите за вработување истовремено поголема ангажираност на приватните агенции кои посредуваат при вработување

Се преземаат соодветни мерки за намалување на невработеноста меѓу младите лица и од страна на други актери. Па така шведската индустрија во 2010 година креирала шема за „Стручно воведување“ во индустријата. Иако главната цел е да се намали ниво на невработеност меѓу младите работници, сепак фокусот се ставил врз обука на младите лица да станат висококвалификувани работници. „Стручното воведување“ се комбинира со менторство, помош за подготовка на индивидуален план за развој, извршување на работни задачи и активности за обука. Оваа шема можат да ја користат лицата под 25 години кои немаат работно искуство, кои имаат завршено средно образование или поминале некаква обука во некоја од индустриските гранки. Учесниците во оваа шема добиваат најмалку 75% од минималната плата која била договорена на национално ниво. Условите за договорот за работа се флексибилни и може индивидуално да се усогласуваат меѓу работникот и работодавецот. Времетраењето на договорот изнесува 12 месеци кој може да се продолжи за уште 12 месеци. Недостатокот на овој договор е поврзан со намалувањето на минималната плата во индустрискиот сектор. Но од друга

нуди конструктивно решение каде крајната цел е младите лица да се стекнат со работно искуство.

Дополнителни мерки кои се насочени кон подобрување на вработливоста на младите лица се предвидени во шведската реформска програма за вработување (2006 - 2008), се однесуваат на програмата за „Нов почеток со работно место“ за младите лица (20/24 години) кои не биле вработени во период од шест месеци и „Гаранцијата за работно место“ на младите невработени лица (спомената во извештајот за напредок во 2007) се однесува на обезбедување на алтернативни опции на младите лица меѓу вработување и образование.

Во последната реформска програма се напоменува продолжувањето на имплементацијата на заложбите од Европскиот пакт за млади лица, на младите лица да им се даде соодветна помош и можност да се етаблираат на пазарот на труд.

Шведската влада соработува со општините со цел да им помогне на младите родители (под 25 години), под претпоставка дека истите го напуштиле образовниот процес поради вработување со цел да ги задоволат егзистенцијалните потреби. Воедно се продолжува мерката со која се предвидува учество на младите лица на локално ниво.

Како што беше објаснето во претходните реформски програми (или поранешните НАП) во Шведска оваа невработеност кај младите лица е навистина на високо ниво но со многу краток век, бидејќи младите лица многу брзо наоѓаат работа или повторно се навраќаат во процесот на едукацијата. Тоа е поради ниско ниво на ризичност на пазарот на труд и високата флексибилност на образовен систем, обата системи овозможуваат брза и ефективна интеграција. Но истовремено и високото ниво на покриеност и заштита на младите лица при невработеност.

2.4.4. Политики за вработување на млади лица во македонската социјална држава

Македонскиот модел на социјална држава нема историски, вредносен и институционален континуитет поради преодот од планирано кон пазарно стопанство, при што доаѓа до промена на идеолошката матрица. Разгледувајќи ги постоечките типологиите за социјални држави, многу мал дел од нив го вметнуваат и го разработуваат посткомунистичкиот/транзиционен модел на социјална држава (ако се земат во предвид сите посткомунистички земји од Централна и Источна Европа). Поради енормните разлики и хетерогеноста кои постојат во рамки на сите посткомунистички земји, ние се ориентиравме во разгледување на општите карактеристики единствено на македонскиот модел на социјална држава. Тенденцијата е да се изнајдат актуелните сличности и разлики меѓу овој модел и веќе разработените модели во Еспинг – Андерсеновата типологија на социјални држави. Во рамки на овој македонски модел на социјална држава може да се сретнат одредени диспаратети и различности, кои во даден момент силно го приближуваат или оддалечуваат од моделите во Еспинг – Андерсеновата типологија на социјални држави.

Високото присуство на паричните бенефиции во минатото ги покриваа проблемите поврзани со невработеноста на младите лица. Сеуште опстојува трендот на слаба употреба на активни мерки за вработување врз целата популација, па така и врз младите лица. Постои потреба од реформа на јавниот сервис за вработување и професионална обука за административците кои работат во рамки на јавниот сервис.

Иако постои одреден напредок, како на пример во употребата на активни мерки, но најчесто решенијата не се долгорочни, финансиите се ограничени или се непостојани (доаѓаат од надворешни финансиери) итн.

Истотака, повеќе внимание треба да се обрне кон поголема употреба на атипични работни имајќи на ум дека ваквата флексибилизација на пазарот на труд може да доведе до зголемување на понудата на работни места, особено за младите жени, кои треба да станат мајки.

Треба да се работи и врз подобро ефектуирање на терен на трудовата легислатива и спречување на голем број вработувања во неформалната економија.

При барањето на работно место, младите лица може да се соочат со проблеми поврзани со непосредување работно искуство или неповрзаност на здобиените вештини и квалификации и оние кои што се бараат на пазарот на труд.

Во последниве години се одеше кон реформа на образовниот систем, во насока да стане пофлексибилен и да се ослободи од стегите на минатото. Функционалноста и флексибилноста на образовниот систем треба допрва да се истражуваат. Но евидентно е дека македонскиот систем на образование се фокусира кон овозможување младите лица да се здобијат со современи, практични и корисни знаења во текот на нивната едукација кои ќе им овозможат полесен трансфер кон пазарот на труд. Образовниот систем е неселективен и отворен за целата млада популација која има желба да ја продолжи едукацијата во постзадолжителните образовни нивоа. И покрај постојаните реформи и желбата за подобрување на образовниот систем сеуште не постои соодветна поврзаност меѓу изучуваните вештини и здобиените квалификации во текот на едукацијата и она што се бара на пазарот на труд.

Понудената социјалната заштита за невработените млади лица игра голема улога, но неформалната помош од страна на семејството е позастапена отколку помошта понудена од страна на државата. Кога државата не успева да ги покрие сите ризични категории (младата популација е најмалку видлива и опфатена) останува семејната солидарност да излезе во пресрет на потребите на младите лица.

Се нагласува дека во Македонија постојат разлики во однос на стапката на невработеност меѓу половите, а особено се погодени младите жени припаднички во етничките групи (пр. младата Ромка). Решението стои во повторното враќање на жените во процесот на едукација, професионална обука, поттикнување на бизнис идеи, одржливост на семејниот живот и поделба на семејните одговорности или нудење на можности за интеграција во рамки на пазарот на труд.

Најчесто проблемот со невработеноста на младите лица се решава со запишување на пост – задолжителни нивоа на едукација, работење на атипични работни места или во неформалната економија. Иако трудовото право е поригидно, на терен состојбата е сосем поинаква поради постоењето висок степен ризични вработувања во неформалната економија кај оваа категорија.

Во Македонија политиките за вработување треба да бидат креирани во насока да ги задоволат побарувањата на пазарот на трудот преку усогласување на понудата и побарувачката на работната сила, креирање на нови работни места, зголемување на вработливоста на невработените, намалување на сивата економија. За да се постигнат овие цели треба да се имплементираат различни програми и мерки кои ќе бидат насочени кон различни целни групи на невработени лица.

Еден од приоритетите на Владата е намалување на бројот на невработени млади лица преку превентивни мерки и нивно интегрирање на пазарот на труд. Национална цел во овој дел е до 2010 година, 15% од долгорочно невработените да бидат вклучени во активна мерка (преквалификација, доквалификација, обука или друга мерка за вработување).

Планирани активност во однос на вработувањето на младите лица се следниве:

(во политиката на работа и вработување)

- Активни и превентивни мерки при вработување и поддршка при вработување на лица под 27 години

Под активни и превентивни мерки за вработување се подразбираат мерки кои на невработените лица ќе им обезбедат рана идентификација на нивните потреби, потоа ќе им понуди услуги како: советување и водење, помош при барање на работа, акциски планови подготвени поединечно за секое невработено лице. Се укажува потребата од ефикасност и ефективност на овие мерки за успешно интегрирање на лицата кои најтешко се адаптираат на пазарот на труд..

Истотака може да се користат на предпристапните ИПА фондови за развивање на проекти кои ќе им овозможат активни мерки за вклучување на младите лица на пазарот на труд

- Де/Стимулација преку даночните системи, системите на бенефиции, намалување на трошоците за вработување – прилагодување на легислативата
- Вработување на млади инвалидни лица преку користење на Посебниот фонд на АВРМ
- Поддршка на прво вработување на млади лица до 27 години
- Делумна помош при невработеност, насочена кон лицата кои прифаќаат хонорарни работни места
- Се модернизираат и реформираат институциите и службите кои се занимаваат со проблемот на невработеноста (преку нудење на мерки за вработување и активна база на податоци за поврзување на работодавците и невработените лица)

(во образовната политика)

- Програма за континуирана обука за невработените на национално ниво или регионално ниво
- Намалување на бројот на лица кои рано го напуштаат образованиот процес
- Инвестиција во човеков капитал, обезбедување на школарини за обуки во странство
- Поврзување на потребните вештини и квалификации за вработување со барањата на пазарот на труд

(јакнење на интересот за сопствен бизнис)

- Поддршка на претприемништво кај младата популација (Кофинансирање на SEC – инкубаторот за поддршка на претприемништво)

(соработка на разни актери)

- Стимулирање на волонтерска пракса на млади лица со високо образование со цел да се стекнат со работно искуство (во соработка со UNDP преку програмата – Посредување при вработување на млади невработени лица
- Учество на НВО – ата, приватниот сектор при подготовка на проекти и програми за вработување на млади лица
- Развивање на нови бизниси, претприемништво, отворање на нови работни места итн., пред се на локално ниво

Меѓу мерките за вработување се споменува мобилноста и приспособливоста на пазарот на труд. Во рамки на оваа мерка се предвидува подобрување на ефикасноста на пазарот на труд за поширок прием на нови работници, но притоа треба да се исполнат неколку фактори:

- Намалување на ригидноста на трудовото законодавство
- Намалување на трошоците за плата и социјално осигурување
- Овозможување на други форми на работа: хонорарно вработување, вработување на определено работно време и други флексибилни форми на вработување
- Давање на соодветна поддршка и обука на нискоквалификуваните работници
- Намалување на непријавената работа
- Зајакнување на улогата на социјалните партнери и унапредување на социјалниот дијалог
- Поголема застапеност на младите лица на пазарот на труд онаму каде што нивниот број е помал, со особено запазување на родовата и етничката припадност

2.5. Општ осврт на вработеноста на младите лица во Европа и Македонија

Генерално земено во рамки на Европа, стапката на вработеност на младите лица во последниве неколку години континуирано опаѓа за сметка на порастот на стапката на невработеност кај истата група.

Констатирано дека и земјите (на пр. Шведска) кои што застапуваат вработување со полно работно време и земјите (на пр. Германија) кои имаат строга поделба на инсајдери и аутсајдери во пазарот на труд и земјите (Велика Британија) кои нудат несигурни работни места покажуваат недоследности во вработувањето на младите лица. Но од друга страна уделот на младата работна сила во рамки на Велика Британија е многу поголем од останатите европски земји, каде на пр. Шведска функционира дарежлив социјален систем кои ги држи млади лица надвор од пазарот на труд.

Нивото на образование и родовата припадност имаат големо влијание врз вработувањето на младите лица во европските земји. Генерално земено подобро едуцираните млади лица покажуваат подобри перформанси при вработувањето, кратко траење на периодот на невработеност и помали ризици при невработеност. Единствено може да се каже дека Македонија е своевиден исклучок од ова правило, каде нивото на едукација не означува подобра и посигурна работа, тоа впрочем не ја подобрува ниту можноста за наоѓање на првото вработување. Освен во Велика Британија во останатите европски земји вработливоста на младите жени е на незавидно ниво, дури истиот тренд продолжува и во Македонија (во 2009 година е забележан порастот на стапката на невработени млади жени која дури ја надминува стапката на невработени млади мажи).

Постои јасна тенденција на пораст на атипични работни места и работни места во рамки на неформалната економија, што укажува на зголемување на несигурноста при вработувањето. Но овие работни места претежно се пополнетни со млада работна сила која има ниски квалификации или воопшто не ги поседува. Како и во останатите европски земји и во Македонија има пораст на атипични работни места. Но овој пораст не е толку голем како во останатите европски земји поради ниската платеност на работната сила и како резултат понизок животен стандард, всушност само се опишува неатрактивноста на работните места од ваков тип. Но за акцентирање е порастот на вработувања во неформалната економија, кои понекогаш претставуваат единствена можност за егзистенција.

Во некои земји – членки на ЕУ се намалуваат бенефициите кои се добиваат при невработеност, рестрикциите важат и при барање на првата работа, заклучно се вели дека социјалната заштита е поголема во повозрасните категории отколку кај младите лица. Во оваа насока и во Македонија треба да се направат одредени подобрувања, а особено треба да се размисли за подобрување на операционализацијата на трудовата легислатива, зголемување на бројот на активни мерки, укунување на бесплатната здравствена грижа понудена преку јавниот сервис. Иднински гледано ова би можело да влијае врз намалување на бројот на вработување во неформалниот сектор.

Во рамки на ЕУ, може да се издвојат четири главни стратегии за соочуваањето со проблемот на невработеноста кај младата популација, меѓу нив се:

- Едукација и стекнување на квалификации (поврзување на образованието и пазарот на труд)
- Поврзување на потребните вештини за вработување (на теоретско и практично ниво) и нивно изучување во текот на образовниот процес
- Подобрување на квалитетот и ефективноста на образовниот процес
- Подобрување на пристапот на младите лица кон образовните можности, особено за лицата со посебни потреби
- Превенција на рано напуштање на образовниот процес
- Подобрување можностите за вработување на младите лица
- Практиканство, стажирање и обуки на работно место
- Поддршка на претприемништво, формирање на сопствен бизнис и самовработување
- Вработување на младите лица во јавните служби
- Финансиска поддршка за креирање на работни места
- Олеснување на транзицијата од училиште кон работно место и вклучување на активни мерки за вработување
- Поврзување на училиштата и претпријатијата
- Активни мерки насочени кон младите лица (јавни сервиси за вработување, работни клубови итн)
- Мерки за социјална поддршка и поддршка на приходот
- Реформа на системот на социјална заштита
- Специфични надоместоци кои ќе бидат таргетирани за младите лица
- Мерки за директна поддршка кои ќе бидат наменети за младите лица и нивно опоравување од разни ризици

Во насока да се остварат националните цели во рамки на политиката за вработување во Македонија, во согласност со поставените критериуми на ЕУ треба да се преземат следниве активности:

- Програми за зголемување на вработеноста но и задржување на веќе постоечките работни места
- Поттикнување на системот за доживотно учење
- Прилагодливоста на вработените и претпријатата со флексибилни облици на вработување и сеопшто учење
- Пораст на ниво на вложувања во човечкиот капитал

- Прекинување на поврзаноста на остварувањето на правото на здравствено осигурување и невработеноста
- Обезбедување на користењето на сите видови на државна помош и поддршка условени со регулиран или претприемачки статус
- Поттикнување на вработувањето според животното доба

3. Трет дел: Социјална вклученост и млади лица

3.1. Социјална вклученост и младите лица

Европскиот пристап кон социјалната вклученост укажува на фактот дека не секогаш сиромаштијата и социјалната исклученост се примарно резултат човековата слабост и неговите неуспеси, туку во голема мерка зависи од структуралните проблеми во општеството.

Конкретно земено за младите лица и нивниот транзиционен периодот во кој се наоѓаат, социјалната вклученост им нуди спектар на можности. Во општество постојат многу бариери кои треба да се надминат за да може едно младо лице подеднакво да се вклучи во сите тековни процеси. Бариери може да се јават во сите општествени домени: вработување, здравство, домување, транспорт, приходи, образование итн. Всушност социјалната вклученост на младите лица треба да им овозможи прилики и ресурси потребни за учество во економскиот, социјалниот, политичкиот и културниот живот. Социјалното вклучување не само што треба да спречи младите лица да бидат маргинализирани и депривирани, туку треба да им овозможи подеднаква партиципација во сите домени, со можност за остварување приходи достоинствени за нормално живеење во дадената земја.

Различни автори во различни временски интервали имале поинаков пристап кон дефинирањето на социјалната исклученост/вклученост. Некои автори социјалната исклученост ја доближуваат до сиромаштијата, други го нагласуваат недостатокот на социјална партиципација, недостатокот на социјална интеграција, недостатокот на општествен капитал, недостатокот на општествена моќ итн.

Модерната употреба на терминот социјална исклученост се јавува во Франција (Lenoir, 1974) каде социјалната исклученост се поврзува со оние лица кои биле исклучени од системот на социјално осигурување.

Во рамки на Европската Унија поимот социјална исклученост за првпат го споменува Европската Комисија во 1988 година. Веќе наредната година советот на министри усвојува резолуција за борба со социјалната исклученост. Самиот концепт на социјална исклученост во рамки на ЕУ продира поради тоа што одреден дел на високоразвиени земји не признавале дека имаат проблем со сиромаштијата и во таа насока социјалната исклученост ја прифаќаат како еуфемизам за сиромаштијата.

Голема популаризација на поимот социјалната исклученост настанува кога тој институционално се вметнува во политичкиот и истражувачкиот дискурс на меѓународен план. (Saraceno, 2001).

Постојат различни дефиниции за социјалната исклученост, па така се споменуваат (Saunders, Naidoo and Griffiths, 2007) лицата со посебни потреби, самохрани родители и неосигурани работници, кои поради недостаток на можности биле исклучени од учеството во економскиот и општествениот живот. Според (Paugam, 1993) треба во предвид да се земат изолираните лица и незадоволните млади лица, за подоцна да го внесе и концептот за исклученост од пазарот на труд.

За разлика од дефинирањето на социјалната исклученост, социјалната вклученост се дефинира на позитивен начин. Ориентацијата кон процесот на социјална инклузија е пополезен отколку фокусирањето врз социјалното исклучување како негативен концепт. Пристапот, партиципацијата, ресурсите и правата треба да им бидат достапни на сите граѓани без можност на дискриминација.

Наместо да се истакнат состојби кога поединецот ќе биде спречен да партиципира во општеството, се истакнуваат начини на ползување на ресурсите (материјални, социјални ресурси, пристап до јавни и приватни сервиси), начини на остварување на учеството (економска, социјална, политичка, културна и образовна партиципација) со цел да се постигне одредено ниво на квалитет на живот (здравје и благосостојба, чиста животна средина, отсуство на криминал, насилство). Особено треба да се размислува за маргинализираните млади лица и оние млади лица кои имаат малку можности за социјално вклучување бидејќи периодот на младоста е транзиција меѓу детството и младоста во кој треба да се развие личноста, ставовите, однесувања, одговорноста итн.

Иако во одредени домени во социјалната сфера (пензискиот систем, здравствениот систем, некои видови на социјални услуги) би се очекувало повлекување на државата и настапување на пазарот во голема мера, сепак во одредени домени (демографската политика, воспитание, образование, политика на пазар на труд, социјалното вклучување и јакнењето на социјалната кохезија) треба да останат под закрила на државата и постојано да се подобруваат. Оваа промена на улогата на државата имплицира дека таа станува поактивна за сметка на заштитната функција која ја поседувала во минатото. Се истакнува продуктивна улога која може да ја поседува државата преку трансверзално поврзување на различни сфери на социјалното делување: од социјална заштита, преку образовна политика и политика на домување до политиката на вработување.

Според Центарот за економска и социјална исклученост на Англија, стои следнава дефиниција: „социјалната вклученост е процес со кој се прават напори да се обезбеди секој, без разлика на искуството и околноста, за да може да го постигне својот потенцијал во животот. За да се постигне социјална вклученост, вработеноста и приходите се неопходни, но не и доволни. Едно инклузивно општество се карактеризира со стремеж за намалување на нееднаквоста, со рамнотежата на правата и обврските и зголемување на социјалната кохезија“.

Според Директоратот за вработување и социјални работи при Европската Унија се вели дека: „Социјалното вклучување претставува развивање на капацитет и можности за целосно учество во општеството, но не само од економска туку и во социјална, политичка и психолошка смисла“.

За да пристапиме кон анализирање на состојбите поврзани со социјалната вклученост, треба да знаеме кој аспект ќе се анализира и што ќе се толкува како социјална вклученост. Многу автори зборуваат за социјалната исклученост и истата ја истражуваат преку различни индикатори; на пример Бурхард, Легранд и Пишо (2002) ги наведуваат следниве: потрошувачката,

производството, политичкиот ангажман и социјалната интеракција; Поги (2003) зборува за основните потреби, приход, квалитет на живот, домување, социјални односи, здравје, еколошки услови и пазар на труд; Галие и Паугам (2004) ги истакнуваат следниве: пазар на труд, сиромаштија и социјална изолација. Во насока да го оствари истражувањето за социјалната вклученост на младите лица ќе претпоставиме дека релевантно е да се употребат дел од овие индикатори за да се добијат корисни податоци за присуството и капацитетот на социјалната вклученост.

3.2. Трендови на социјалната вклученост на младите лица во Европа и Македонија

Според Шукур (2004) постојат повеќе видови индикатори за мерење на социјалната исклученост/вклученост при истражување на работоспособното население. Па се опишува следнава класификација на индикатори:

- Материјални (долготрајна невработеност, животен стандард под прагот на сиромаштија, немање образовни квалификации, живеење во стан во кој има помалку од 1 соба по станар, немање тоалет, лоши животни услови, чувство на несигурност, лоша здравствена состојба)
- Релациски (нема блиски пријатели, ограничен контакт со луѓе, отсуство на интерес за политика, политички песимизам, чувство на осаменост, самец, распаѓање на семејната клетка)
- Долгорочна перспектива (лоши животни услови во изминатиот период)
- Субјективна перспектива (нивото на задоволство за партиципирање и социјален живот, чувство на исклученост од социјалниот живот)

Во делот на истражуваните трендови за социјална вклученост ќе се употребат дел од овие индикатори кои може да укажат на одредени состојби на пазарот на труд, приходите, во образованието, во здравството и во социјалната сфера во испитуваните земји, со цел да се направи споредба.

3.2.1. Влијанието на ризикот од сиромаштија врз социјалната вклученост

а) Стапка на ризик од сиромаштија според возраст

Оваа стапка е дефинирана како опфат на лица кои живеат под линијата на сиромаштија откако е пресметан нивниот приход и откако се поделени социјалните трансфери. Прагот на сиромаштија е пресметан на 60% од просечниот расположлив приход на национално ниво (Лаекен, 2001). Ова е пристап во кој се врши споредба на приходот кој го остварува поединецот во однос на просечниот приход на национално ниво и ако покажаните податоците укажуваат дека неговиот приход е под утврдената линија на сиромаштија, поединецот се смета за сиромашен.

Живеењето под прагот на сиромаштијата за младите лица потенцира на ранливоста на оваа популација бидејќи се наоѓаат во многу сензитивен транзиционен период. Транзицијата кон самостојност придружена со слаби економски перформанси може да доведе до слаба адаптација придружена со депривација. Живеењето под прагот на линијата на сиромаштија кај младата личност може да доведе до лоши социо – економски промени кои подоцна негативно влијаат врз останатите социјални домени.

Во насока да се согледаат разликите меѓу социјалните држави во однос на ризикот на сиромаштија кај младата популација ќе се претстави нивната процентуалната застапеност под прагот на сиромаштија во истражуваните земји.

Табела бр. 24 – Стапка на ризик од сиромаштија кај млади лица во Европската Унија

млади лица (18 - 24)	2008	2009	2010
ЕУ 27	19,9%	20,1%	21,3%
Германија	20,2%	21,1%	18,9%
В. Британија	18,1%	19,8%	
Шведска	27,8%	29,8%	29,5%

Извор: Еуростат³⁰, 2010

Кога се разгледува состојбата во ЕУ – 27, се добива заклучок дека кај секој петти млад човек постои голема веројатност од појава на ризик од сиромаштија. Но ако се согледаат внатре во Европската Унија, разгледаниот скандинавски модел на социјална држава покажува многу повисоки стапки на ризик од сиромаштија во однос на либералниот модел, кој во овој случај има најнизок процент.

б) Стапка на сиромаштија кај млади лица (18 – 24) во однос на прагот на сиромаштија, пол и етницитет

Табела бр. 25 – Стапка на сиромаштија кај млади лица во однос на пол и етницитет

млади лица (18 - 24)	2008			2009			2010		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	Жени	вкупно	мажи	Жени
ЕУ 27	20,2%	19,1%	21,4%	20,6%	19,6%	21,6%	21,7%	20,7%	22,7%
Германија	19,9%	18,2%	21,6%	20,4%	17,8%	23%	19,1%	16,1%	22,1%
В. Британија	18,8%	16,9%	20,9%	20,1%	19,6%	20,7%			
Шведска	24,9%	25%	24,8%	26,3%	25,9%	26,7%	26,9%	25,5%	28,3%

Извор: Еуростат³¹, 2010

Дел од податоците кои се однесуваат на Европската Унија се врз база на проценка, како што се гледа од приложеното не постојат податоци за стапка на сиромаштија во Велика Британија за 2010 година. Но сепак во однос на постоечките податоци, ќе донесеме одредени заклучоци. Се забележува дека најголем процент на млади лица кои живеат под прагот на сиромаштија се во Шведска (социјал – демократски модел), а најмал процент се застапени во Велика Британија (либерален модел). Во однос на половата застапеност на млади лица кои живеат по прагот на сиромаштија, се заклучува дека погодена е женската популација во сите три модели на социјална држава, но најпогодена е женската популација во Шведска.

³⁰<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tessi012&language=en> – At – risk – poverty rate by age group % - отворено 26 ноември

³¹<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> - At - risk – poverty rate threshold, gender and age % - отворено 26 ноември 2011

в) Стапка на релативна сиромаштија во Македонија

Започнувајќи од 1996 година, во Македонија се користи релативниот метод за мерење на сиромаштијата. Стандардот за мерење на сиромаштијата е утврден како 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка на домаќинствата, за разлика од ЕУ, каде сиромаштијата е определена како 60 % од медијалните еквивалентни приходи на домаќинствата. Притоа мерењето на сиромаштијата се врши преку потрошувачката, а не преку приходи, што е оправдано поради високиот процент на неформална економија и често непријавени дополнителни трансфери (на пр., од странство).

Табле бр. 26 – Стапка на релативна сиромаштија во Македонија

Македонија	2008	2009
стапка на релативна сиромаштија	28,70%	31,30%

Извор: Државен завод на статистика³², 2009

Во изминативе години во Македонија постои тренд на зголемување на стапка на сиромаштија. Оваа стапка е дадена за целокупното население, поради немање податоците кои бија опфатиле само младата популација (16- 24) за да се укаже на големината на оваа стапка, со претпоставка дека стапката на релативна сиромаштија кај младите лица е уште повисока.

Споредувањето со останатите европски земји е неможно, поради немање соодветни податоци, различно поставување на прагот на сиромаштија во однос на просечните трошоци/приходи и фокусирањето на Македонија врз трошоците, а не врз приходите.

³² http://www.stat.gov.mk/Publikacii/MakBrojki2010web_mac.pdf - Македонија во бројки, ДЗС на РМ, 2010 – отворено 28 ноември 2011

3.2.2. Влијанието на трошоците за социјална заштита (како дел од БДП) врз социјалната вклученост

За да може да се направи увид на социјалната заштита и нејзината протективна улога при социјалното вклучување, се оди кон анализа на процентуалното учество на БДП во социјалната заштита.

Табела бр. 27 – Процент од БДП наменет за социјална заштита во ЕУ

% БДП	2008	2009
ЕУ 27	26,70%	29,50%
Германија	29,60%	33,40%
В. Британија	26,30%	29,20%
Шведска	29,50%	32,10%

Извор: Еуростат³³, 2009

Во разгледуваните европски земји, се добива заклучок дека висок процент на одделување од БДП за социјалната заштита има во социјал - демократскиот и конзервативниот модел на социјална држава (приматот го менуваат набљудуваните модели на социјална држава – Германија и Шведска во двете испитувани години). Додека Велика Британија како претставник на резидуалната политика на либералниот модел на социјална држава изделува најмал процент од БДП за социјална заштита.

Според постоечките податоци за проценталното изделување од БДП за социјалната сфера во Македонија изнесува 18,2%. Овој процент зборува за многу ниското ниво на изделување од БДП, и се доближува до либералниот модел, иако во однос на него изделува скоро за една половина помалку

На ова тврдење се надоврзуваат постојаните апели намалување на јавната потрошувачка во социјалната сфера поради дефицитарноста на буџетот или по налог на меѓународните кредиторни организации. Како следен аргумент се надоврзува воведувањето на условени парични трансфери насочени кон младите средношколци, се зборува за појава на порестриктивна и порезидуална политика на социјална заштита во Македонија.

³³<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00098&plugin=1> – Expenditure on social protection % of GDP

3.2.3. Влијанието на состојбите поврзани со здравјето и здравствената заштита врз социјалната вклученост

а) Трошоци за здравствена заштита како процент од БДП

Табела бр. 28 – Процент од БДП наменет за здравствената заштита во Европската Унија

% од БДП	2008	2009
Германија	10,66%	11,61%
В. Британија	/	/
Шведска	9,23%	10,02%

Извор: Еуростат³⁴, 2009

Овие податоци претставуваат вкупен трошок за здравствената заштита како процент од БДП на национално ниво изделен за целокупното население. Иако не постојат конкретни податоци за процентуално izdelување младата популација, сепак податоците може да се искористат директно споредување меѓу земјите колкав процент од БДП е одделен за задоволување на потребите и услугите за здравствената заштита.

За либералниот модел не постојат податоци, додека споредбата меѓу останитите два модела укажува на поголем удел на БДП на конзервативниот во однос на социјал – демократскиот модел.

За Македонија во однос на процентуалното izdelување за здравствената заштита од БДП постојат податоци за 2008 година, каде тој процент изнесува 6,7%. За потврдување на селективноста на овие политики како пример се земаат условените парични трансфери за добивање на бесплатен превентивен преглед. Но мора да се нагласи дека постои нудење бесплатни лекарски прегледи за одредена таргет група – жените. Оваа мерка може да се сфати и од аспект на универзалистичкиот пристап поради опфатеноста на целата женска популација, без да се испитуваат можностите и шансите за употребноста на оваа мерка.

Иако пристапот кон здравствената заштита тежнее да биде недискриминаторски и отворен за целата популација, па така и за младите лица, се соочува со принципот на резидуалност. Нудење на одреден мал број бесплатни превентивни мерки, куративни мерки кои се наплаќаат (понекогаш и со високи партиципации), лош квалитет на услуги, немање материјали, дозволување приватниот сектор да предничи, но да биде недостапен за посиромашните поради високите цени.

³⁴ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do> - Expenditure of selected health care function by providers of health care, in percentage – отворено на 26 ноември

б) Самонабљудување на здравствената состојба на млади лица (16 – 24)

Овој индикатор ќе ни ја претстави сликата за нееднаквоста на пристапот за остварување на здравствена заштита. За да се добијат податоци за оваа состојба истражувани се личните мислење на одбраната категорија на млади лица на возраст од 16 до 24 години која воедно е невработена (ако се земе во предвид активниот статус). Избраниот индиктор ја истакнува субјективната перцепција на здравствената состојба и задоволството од истата. Овој индикатор може многу да ни каже за општата состојба на здравствената состојба кај младите лица во истражуваните земји.

Табела бр. 29 – Самонабљудување на здравствената состојба кај млади лица во Европската Унија

	2008				2009			
Млади Лица (16/24)	Е У 27	Германија	Велика Британија	Шведска	Е У 27	Германија	Велика Британија	Шведска
Многу добро	38,50 %	30,70%	38,31%	37,50%	38,10 %	25,80%	36,80%	48,50%
Добро	50,80 %	47,00%	53,80%	35,70%	51,50 %	59,50%	48,70%	39,70%
Во ред	8,60%	19,70%	7,80%	26,80%	9,00%	14,70%	12,90%	7,30%
Лошо	1,90%	2,50%			1,20%		1,60%	4,50%
Многу лошо	20,00 %				20,00 %			

Извор: Еуростат³⁵, 2009

Според податоците се заклучува дека во либералниот модел, најголем процент на младите лица се чувствуваат добро за 2008 година, истиот тренд продолжува и во 2009 година. За 2008 година младите жители на Велика Британија се чувствуваат многу добро 38,31%, што претставува највисок процент за таа година меѓу испитуваните земји. Но за 2009 година највисок процент меѓу испуваните земји, за индикаторот се чувствувам „многу добро“ има Шведска.

Според табелата, во либералниот модел во двете испитувани години, здравствената состојба најчесто е окарактеризирана како „добра“, додека во социјал – демократскиот модел за 2009 година има нагло подобрување (дури 11%) во однос на антиципирањето на здравствената состојба како „многу добра“ во однос на 2008 година.

³⁵ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_silc_01&lang=en – Self – perceived health by sex, age and activity status % - отворено 26 ноември 2011

3.2.4. Влијанието на состојбите во образованието врз социјалната вклученост

а) Стапка на млади лица (18/24) кои рано го напуштаат образовниот процес – лица со најниско ниво на образование и млади лица кои не го продолжиле своето образование, според возраст, пол и етницитет

Овој тренд на рано напуштање на образовниот процес од страна на младите лица се испитува на лица на возраст од 18 до 24 години кои во текот на изминатите четири недели пред вршењето на анкетата за работна сила немале никаква активност во рамки на образование или обука.

Табела бр. 30 – Стапка на млади лица кои рано го напуштаат образовниот процес во Европската Унија

млади (18/24)	ЕУ 27			Германија			Велика Британија			Шведска		
	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени	вкупно	мажи	жени
2008	14,90%	16,90%	12,90%	11,80%	12,40%	11,20%	17%	18,30%	15,60%	12,20%	13,50%	10,90%
2009	14,40%	16,30%	12,50%	11,10%	11,00%	10,70%	15,70%	16,90%	14,50%	10,70%	11,90%	9,50%
2010	14,10%	16%	12,20%	11,90%	12,70%	11%	14,90%	15,80%	14%	9,70%	10,90%	8,50%

Извор: Еуростат³⁶, 2010

Во рамки на ЕУ – 27 стапката на млади лица кои рано го напуштат образовниот процес има тенденција да се намалува во однос на испитуваните години. Оваа стапка е помалку застапена кај младите жени во однос на младите мажи.

Ако ги разгледаме поединечно земјите, се добиваат следниве информации: Германија има најмала стапка на рано напуштање на образовниот процес од страна на младите лица, Велика Британија има највисока, додека пак Шведска се наоѓа помеѓу овие две држави. Единствено во Велика Британија и во Шведска оваа стапка има тенденција да се намалува низ испитуваните години.

Во однос на половата застапеност во вкупната стапка на рано напуштање на образовниот процес кај младите лица, младите мажи имаат поголем удел во однос на младите жени. Во сите три испитувани земји евидентно е дека стапката на рано напуштање на образовниот процес е помала кај младите жени во однос на младите мажи.

За Македонија постојат следниве податоци:

Табела бр. 31 – Стапка на млади лица кои рано го напуштаат образовниот процес во Македонија

Македонија - млади лица (18/24)	2008	2009	2010
Вкупно	19,60%	16,20%	15,50%
Мажи	17,60%	14,10%	13,70%
Жени	21,70%	18,50%	17,50%

Извор: Еуростат, 2010

³⁶http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_40&pluqin=1 – Early leavers from education and training by gender – Total (Percentage of the population aged 18/24 with at most lower education and not I further training

Во однос на раното напуштање на образовниот процес, односно поседување на ниски образовни квалификации, Македонија има највисоки стапки на рано напуштање на образовниот процес. Ако во останатите европски земји, стапката на рано напуштање на образовниот процес е повисока кај машкиот пол, во Македонија ова стапка е повисока кај женскиот пол. Инаку вкупната стапка на рано напуштање на образованието низ годините има тенденција да се намалува, овој тренд се поклопува со случувањата во рамки на европската заедница.

3.3. Европското влијание врз социјалната вклученост на младите лица

Високите стапки на невработеност кај младите лица, нееднаквите можности до образование и обука, социјалната исклученост од квалитетни услуги (домување, здравство, култура и правда), дискриминација, сиромаштија и ризикот од маргинализација се прогласени како неприфатливи од страна на европските институции како Советот на Европа и Европската Унија. Парадигмите за „вклучување“, „активирање“ и „кохезија“ се промовирани од страна на институциите на ЕУ, а кои своите темели ги имаат во рамки на човековите и социјалните права, воедно подразбираат широка лепеза на мерки кои може да ги применат сите актери на социјалната политика. Овие мерки се движат од давање на поддршка на семејства со деца, вложувања во воспитно – образовниот систем и доживотното образование, подобрување на здравствената заштита на целото население, борба со сиромаштијата, водење на демографска политика, интеграција во активен економски и општествен живот на оние лица кои можат и кои сакаат да учествуваат.

Идејата за борбата со социјалната исклученост се споменува на Европскиот Совет во Лисабон (2000), во Ница (2000) и во Стокхолм (2001), каде што земјите – членки се обврзуваат за борба со социјалната исклученост и сиромаштијата. Врвната цел на Лисабонската стратегија е модернизација на Европскиот социјален модел, инвестирање во човековиот капитал и борба со социјалната исклученост. Во ревидираната Лисабонска стратегија за раст и работни места се зборува за обезбедување на работни места, обезбедување еднакви можности за сите и сигурност дека бенефитот ќе биде подеднаков за сите во општеството.

Европски пакт за млади (European Youth Pact) покрај останатите генерални цели во едукацијата, обуката, мобилноста и стручната интеграција, се насочува на социјалната вклученост. Истотака Европската стратегија за млади (EU Youth Strategy) која вклучува меѓусекторска и мултилевелна соработка меѓу актерите кои може да влијаат врз политиката за млади лица, акцентира подобрување на пристапот и целосна партиципација на младите лица.

Одвивањето на социјалното вклучување се води од лисабонските принципи, вклучувајќи ги мерките на Европскиот пакт за млади, но заедно со националните flexicurity³⁷ политики.

Веќе во 2009 година се размислувало за еволуција на овој процес и потреба од нова стратегија која би стартувала со завршувањето на лисабонскиот процес.

³⁷ Принципот flexicurity се состои од 4 компоненти кои формираа балансиран пристап:

- Флексибилни и сигурни договори
- Сеопфатни стратегии за доживотно учење
- Ефективни и активни политики на пазарот на труд
- Модерни системи на социјална сигурност

Концептот на flexicurity се појавил поради потребата од интегрира пристап за истовремено подобрување на флексибилноста и сигурноста на пазарот на труд.

Извор:

http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community_employment_policies/c10159_en.htm - отворено 25 ноември 2011

Се појавува нова стратегија (јуни 2010) т.н. „Европа 2020“ која е насочена кон паметен, одржлив и инклузивен раст.

Во рамки на Европската Унија се работи на зголемување на социјалната вклученост, но за да постои ефикасно остварување на поставените цели мора да се делува преку стратегии и програми. Овие програми и стратегии треба да ги следат новонастанатите промени, како на пример, не е веќе крајна цел да се остварат што повеќе и подобри работни места, туку да се води широка политика на вработување која нуди квалитетен развој и активна политика на пазарот на труд и во која се остварува рамнотежа меѓу приватниот и професионалниот живот. Во рамки на flexicurity политиките треба да се работи на зајакнување на социјалната компонента. Во економскиот раст не треба да се занемарат останатите компоненти кои се однесуваат на социјалната кохезија и екологијата.

За да опстане концептот на социјалната вклученост истовремено треба да се делува на локално, регионално, национално и наднационално ниво и воедно кога се работи за националното практикување на политики мора да се прифатат донесените препораки од страна на ЕУ за социјалната вклученост.

3.3.1. Улогата на Лисабонската стратегија

Лисабонската стратегија се повикува на инвестирање во луѓето, градење на активна и динамична социјална држава, зајакнување на акциите против невработеноста, социјалната исклученост и сиромаштијата. Во делот за социјалната сфера Лисабонската стратегија е насочена кон инвестирање во човековите ресурси и борба со социјалната исклученост.

Целите кои ги поставува Лисабонската стратегија имаат импакт врз социјалниот живот на младите лица:

- Партиципација во вработување и пристап до ресурси, права, услуги и сервиси
- Спречување на ризиците поврзани со исклучување (на пр. во образованието)
- Поддршка на најранливите млади лица
- Мобилизација на релевантните актери и поттик на учеството

Во рамки на ревидираната Лисабонска стратегија предложени се одредени промени кои нудат можност за активно вклучување, односно фокусот е ставен врз економските состојби и пазарот на труд. Всушност се одвива процес на поддршка на приходите на одредено ниво со кое лицата ќе имаат достоин живот, директно вклучување на пазарот на труд преку понудени можности за работа, професионална обука и подобар пристап до социјалните услуги. Понатаму социјалната вклученост поврзува неколку релевантни домени меѓу кои мобилноста и пристапот до информатичкото општество.

Според лисабонските принципи, вработувањето е најдобриот излез од сиромаштијата и социјалната исклученост, но утврдено е дека само имањето работа не овозможува спречување на сиромаштијата. Во последниве години има голем пораст на т.н. сиромашни работници, поради појавата на атипични работни места и стагнирање на заработките. Истотака постои и намалување во однос на провизиите кои се нудат преку системот на социјална заштита. Крајниот заклучок вели дека и покрај опстојувањето на социјалната димензија како еден од фундаментите на лисабонскиот пристап се јавува потреба од нова

стратегија која ќе ги следи идните трендови и ќе може да одговори на поставените ризици од замката на сиромаштијата и невработеноста.

3.3.2. Улогата на Отворениот метод на координација

Концептот социјалната вклученост Европската Унија го вметнува во нејзината агенда, во периодот на поставувањето на основите на Лисабонската Стратегија (2000). Во насока да се координираат политиките и да се постигнат заеднички поставените цели, се воведува Отворениот метод на координација. Целта на ОМК била да овозможи политичка координација во полето на социјалната заштита и социјалната инклузија, со крајна цел, взаемно учење и размена на позитивни искуства. Претходните искуства во користењето на ОМК биле во областа на вработувањето.

Главната цел на ОМК е да го олесни дијалогот внатре во ЕУ да се најдат заедничките цели и да се остварат преку најдобра пракса и политики, но со почитување на принципот на субвенционирање.

Преку отворениот метод на координација, Европската Унија обезбедува рамка во која би се одвивало развивање на национални стратегии за соочување со проблемите кои произлегуваат од сиромаштијата, социјалната исклученост, здравствената заштита и долгорочната грижа и пензиите. Клучна карактеристика на ОМК е вршењето на анализа и оценување на националните извештаи за стратегиите на социјална заштита и социјалната вклученост, кои се изготвуваат заеднички од страна на Советот за националните извештаи за стратегиите на социјална заштита и социјалната вклученост и Европската Комисија. Всушност борбата со сиромаштијата и социјалната исклученост претставуваат доказ за делувањето на ЕУ во оваа сфера.

Во периодот 2001- 2005 фокусот на ОМК бил врз следниве области: пристап до права, ресурси, добра, сервиси и вработување, во периодот по 2006 година ОМК се однесува на социјалната заштита и социјалната вклученост.

Главните елементи на отворениот метод на координација се следниве:

- Согласноост околу заедничките цели на Европската Унија
- Заеднички индикатори како средство за споредување на најдобрите практики и мерење на напредокот
- Операционализација на ЕУ целите преку национални или регионални политики и нивно следење преку на националните извештаи
- Воспоставување на Програма за заедничка акција со цел да се промовира политичката соработка и транснационална размена и учење на најдобрите практики

Националните извештаи за стратегиите на социјалната заштита и социјалната вклученост се доставуваат на секои две години до Европската Комисија. Секој извештај мора да има строго определен ред, се започнува со т.н. општ преглед се добиваат податоци за проценка на социјалната состојба и презентирање на целокупниот стратешки пристап. Понатаму опфатени се следниве тематски целини: социјалната вклученост, пензиите и здравјето и

долготрајна неџа. На крајот се објавува заеднички извештај за проценка на постигнатиот напредок врз основа на националните извештаи, изработен од страна на Европската Комисија.

ОМК обезбедува рамка за политичка координација и конвергеција меѓу земјите – членки без законски ограничувања. Стремежот е земјите - членки да ги направат ефективни своите политики преку употреба на искуствата на другите земји – членки и најдобрите практики во обезбедување на социјална заштита и социјална вклученост. И во крајна цел постоење на размена на искуства и учење преку отвореност, транспарентност и учество на сите заинтересирани страни.

3.3.3. Улогата на Социјалната агенда

Социјалната агенда е дизајнирана со цел да осигура дека европските социјални политики ќе успеат да се справат со економските и социјалните предизвици. Ревидираната Социјална агенда усвоена е 2008 година од страна на Европската Комисија.

Намерата на европските политики е да ги следат менливите трендови во рамки на технологијата, влијанието на глобализацијата, трансформацијата на европските општества и стареењето на популацијата. Главната цел е креирање на можности за сите европските граѓани, подобрување на пристапноста до квалитетни услуги и сервиси, демонстрирање на солидарност кон оние лица кои не успеале да се снајдат.

Меѓу приоритетните области, во кој Социјалната агенда се наметнува во насока да се оствари позитивен раст, се вклучени и Деца и млади – градење на иднината, инвестирање во човеков капитал (за повеќе и подобри работни места), мобилност, долг и здрав живот, борба со сиромаштијата и социјалната исклученост, соочување со сиромаштијата и промоција на родова еднаквост и на крај нудење можности, пристап и солидарност на глобално ниво.

Начинот на делување на Социјалната агенда на национално ниво се одвива преку следниве механизми:

- Законодавството на ЕУ
- Социјален дијалог (во насока да се искористат предностите кои ги нуди европскиот социјален дијалог)
- Соработка меѓу земјите - членки (особено во рамки на социјалната вклученост и социјалната заштита)
- Финансирање од страна на ЕУ (преку структурални фондови и Европскиот социјален фонд) и програмата Progress
- Партнерство, дијалог и комуницирање (советување со НВО- ата, улогата на регионалната и локалната власт)
- Осигурување дека европските политики и мерки овозможуваат можности, пристап и солидарност (новите иницијативи во социјалните политики и политиките на вработување)

Покрај лимитираните моќи и одговорности кои ги има ревидираната Социјалната агенда, таа може да направи одредени промени во промоција на создавање на шанси (раст и работни места, подобри работни услови и зголемена мобилност), обезбедување на пристап (квалитетно образование, социјална заштита, здравствена заштита) и солидарност (меѓу генерации, меѓу богати и сиромашни, меѓу региони, меѓу држави). Социјалната агенда, вистински резултати има постигнато во борбата со дискриминацијата, сиромаштијата и нееднаквоста меѓу регионите.

3.3.4. Улогата на заедничката програма за вработување и солидарност – Progress

Во својата агенда Европската Комисија вклучува низа на различни шеми и програми кои во својот фокус ја имаат социјалната заштита и социјалната вклученост. Но во овој дел внимание се обрнува на програмата Progress која претставува замена на т.н. Заедничка акциона програма за борба против социјалната исклученост. Нејзината појава е со цел да се поедностават и рационализираат финансиските инструменти во областа на вработувањето и социјалната политика. Менаџирана од страна на Европската Комисија во согласност со лисабонските цели, европскиот социјален дијалог и останатите финансиски инструменти кои се под закрила на Комисијата. Програмата претставува финансиски инструмент и во земјите – членки и во земјите – кандидати на ЕУ.

Програмата се стреми кон финансиска поддршка при спроведување на ОМК во делот социјална заштита и социјална вклученост, преку фокусирање врз:

- Унапредување на разбирањето на прашањата поврзани со сиромаштијата и социјалната исклученост, особено преку анализи и студии, развивање на статистика и индикатори
- Следење и евалуација на имплементацијата на ОМК во областа на социјалната заштита и социјалната вклученост и анализата на овој метод и останатите области
- Размена на политики и процеси и промоција на меѓусебното учење во контекст на стратегиите за социјалната заштита и социјалната вклученост
- Подигнување на свесноста, ширење на информации и промоција на дебата меѓу НВО-ата, регионални и локални актери
- Развивање на можноста одредени актери (пр. експерти или НВО-а) да постигнат одредени политички цели во рамки на ЕУ

3.3.5. Улогата на стратегијата „Европа 2020“

Во светот на брзи промени стратегијата „Европа 2020“ има за цел да обезбеди високо ниво на вработеност, продуктивност и социјална кохезија преку паметен, одржлив и инклузивен раст. Стратегијата „Европа 2020“ претставува следбеник на Лисабонската стратегија. Иако во најголем дел се однесува на економската сфера, се осврнува во голема мерка и на екологијата

и социјалната кохезија. Во таа насока ЕУ поставува пет стратешки приоритети кои би требало да бидат исполнети до 2020 година, меѓу нив се:

- Вработување
- Иновации
- Образование
- Социјална вклученост
- Клима/ Енергија

Крајната цел на овие приоритети нивно инкорпорирање и операционализација на ниво на националната политика на секоја земја – членка.

Под паметен раст значи подобрување на перформансите во:

- Образование (охрабрување на луѓето да учат, да студираат и да ги обновуваат своите вештини. Во рамки на овој дел се подобрува иницијативата „Youth on move“ во насока европските универзитети да се направат поатрактивни за сите студенти и да се остварат подобрувања во образовните системи.)
- Истражување/Иновации (креирање на нови производи/услуги, со што се подобрува растот, појава на нови работни места и решавање на општествените предизвици)
- Дигитално општество (користење на информатичка и комуникациска технологија)

Под одржлив раст се подразбира заштита на животната средина од загадување, прилагодливост на новите технологии кон животната средина и постојано информирање на корисниците за најдобриот избор.

Под инклузивен раст се подразбира високо ниво на вработливост во одредена економија со присуство на економска, социјална и територијална кохезија. Инклузивниот раст подразбира:

- Повеќе и подобри работни места (се споменуваат младите лица како посебна категорија)
- Нудење на помош на сите подеднакво да добијат шанса и самостојно да го раководат процесот на инвестирање во едукацијата и здобивањето со вештини
- Модернизирање на пазарот на трудот и системите за социјална заштита
- Сигурност дека бенефициите добиени од растот ќе имаат позитивно влијание во секој дел на Европската Унија

Во инклузивниот раст се вклучува концептот за борба со сиромаштијата и социјалната исклученост, развој на системите за социјална заштита со цел да може општеството да стане кохезивно и да се прилагоди кон новите промени.

Клучните предизвици со кои стратегијата „Европа 2020“ треба да се соочи се однесуваат на активното учество на пазарот на труд и во општеството, пристаен дом за сите, справување со финансиската исклученост и надминување на дискриминацијата во однос на лицата со посебни потреби, етничките групи, мигрантите и други ранливи категории.

3.4. Преглед на политиките за социјална вклученост на млади лица во однос на моделот на социјална држава

Универзалното обезбедување односно универзалните системи на социјална помош, според OECD, може да одигра клучна улога во економскиот и социјалниот развој на земјите со намалување на сиромаштијата, зголемување на процесите за социјална вклученост, промовирање на социјална кохезија и солидарност, подобрување на здравјето кај населението и остварување на подобар пристап до сервисите и услугите.

Покрај постоечките трендови за намалување на трошоците за социјална заштита и основните услуги (како здравство и образование), се чувствува потребата од постоење на сеопфатни системи на социјална заштита и јавно обезбедување на услугите. Најчесто околу финансирањето на сеопфатна социјална заштита и основните услуги се јавуваат препреки за нивна реализација, особено во неразвиените региони и земји.

Но сепак после седумдесеттите години на минатиот век се чувствуваат поголеми промени кои од универзално обезбедување на права и услуги се движат кон индивидуализирани модели на благосостојба и социјална заштита, со поголема употреба на „means tested“ политики, минимални интервенции на државата и потпирање на пазарно-ориентирани политики и зголемена улога на приватниот сектор во обезбедувањето на услуги.

Таргетираните „means tested“ политиките обезбедуваат приходите од социјалните трансфери во насока на краток рок да ги подобрат приходите на примателите, но на долг рок да овозможат поттик на позитивна индивидуална иницијатива примателот да си го подобри животниот стандард со активно барање на работа.

И покрај предностите на насочените или селективни политики во однос на намалување на јавните трошоци во социјалната сфера, тие имаат одредени недостатоци поврзани со ограничениот потенцијал да ги промовираат социјалните и политичките права и културниот диверзитет односно неопходните предуслови за постоење на инклузивни и кохезивни општества. Други ограничувања на овие селективни политики се однесуваат на:

- Приходите од социјалните трансфери се многу ниски, недоволни за одржлив економски и социјален живот
- Условени социјални права и услуги
- Различен пристап до информации придружени со сложени, рестриктивни и стигматизирачки правила за остварување на правата во селективната социјална заштита
- Насоодветно мониторирање и евалуација, лоши владејачки структури, слабо платени административци кои немаат соодветна обука
- Одложени и неточни исплати за примателите на социјални трансфери

Во крајна линија, селективниот пристап може да доведе до намалување на апсолутната сиромаштија, но притоа нееднаквостите меѓу сиромашните и остатокот на населението да останат, па дури и да дојде до зголемување на бројот на сиромашни лица. Па во оваа насока, критицизмот на селективниот пристап вели дека одредени лица со потешкотии кои ги исполнуваат условите може да не добијат одредена услуга или истата да биде со многу лош квалитет.

Одредени автори укажуваат дека може да постои осигурување врз основа на таргетирање на сиромашните слоеви на население, при што на истите ќе им биде обезбедена здравствена заштита преку државно субвенционирање и учество на приватниот сектор. Крајниот резултат е зголемување на бројот на корисници на здравствена заштита, но се намалува капацитетот, квалитетот и ефикасноста на услугите и се занемаруваат превентивните услуги.

3.4.1. Политики на социјална вклученост на младите лица во конзервативниот модел

Конзервативниот модел на социјална држава се карактеризира со едновременно присуство на сегментација во однос на статусот и директно потпирање врз семејството. Акцентот се става на социјалното осигурување кое е надополнето со резидуални програми насочени кон одредени слоеви на населението кои не го поседуваат потребниот професионален статус. Постои маргинализација на пазарот во обезбедувањето на социјалната поддршка, за сметка на ова значајна улога има семејството. Улогата на државата функционира по пат на субсидијарност кога сите претходни системи (семејство, роднини, црква, претпријатие, локална заедница) не успеале да го спречат социјалниот ризик кај поединецот.

Најзаштитени семејства се оние кои се потпираат врз машки хранител во семејството, а сите останати семејства кои отстапуваат од ова правило тежат да бидат единствено резидуално заштитени.

Како претставник од овој модел на социјална држава ќе ја разгледуваме Германија и нејзините специфики во однос на политиката на социјално вклучување на младите лица.

Во Германија, образованието и стручните квалификации преставуваат основа на економската и социјалната интеграција и најдобра заштита од социјалната исклученост и сиромаштија особено за младите лица. Шансите за успешно образование се толку повисоки колку порано во образовниот процес се започнува со индивидуалната поддршката на учениците. Образовниот систем тежнее да биде пропустлив во сите негови циклуси и степени за сите ученици, независно од социјалната позадина, преку соодветно стипендирање или кредитирање.

Во оваа насока мора да се спомене начинот во соочувањето со трендот за рано напуштање на образовниот процес и намалувањето на нискиот степен на образование кај младите лица. Во последнива деценија овој тренд укажува дека постои некакво подобрување, впрочем бројот на млади лица кои го напуштаат образовниот процес опаднал од 9 % во 2003 година, на 7.9% во 2006 година. Но поради малото подобрување во овој дел, се презема соодветна акција од страна на министерството за образование во Германија, на регионално, но и на федерално ниво, при што се спроведуваат соодветни програми за личен развој, кои им помагаат на младите лица повторно да се вратат во училиште. Констатирано е дека голем дел од лицата кои го напуштиле училиштето успеваат да ја искористат понудената „втора шанса“ за продолжување на своето образование. Односно се работи за реформа во образовниот систем со цел да се подобри неговата ефикасност и квалитет. Во

таа насока се оди дури и до нудење на индивидуална помош на ученици, кои потекнуваат од социјално загрозеани и депривирани средини, директно во нивните домови. Истотака се олеснува транзицијата од еден во друг образовен циклус, се со цел да се одбегне раното напуштање на образовниот процес.

Воедно се работи и на транзицијата образование – вработување со цел отстранување на аномалиите при преминот кон работното место. За спроведувањето на оваа цел Германија спроведува низа различни мерки за олеснување на трансферот од училиште кон работно место. Во германската легислатива, законски се одредува дека на работодавците им се нудат два вида на субвенции, во вид на грант за обука и субвенција за интеграција за млади лица, ако вработат младите лица под 25 години.

Мора да се нагласи дека вработеноста на младите лица во Германија, изминативе години постојано се подобрува особено во погодените региони каде постои висок процент на невработени млади лица, со помош на ESF – JOBSTARTER програма. Се споменуваат програмите кои нудат обуки за избор на идната кариера, но и водење низ кариерата, покрај опфатеноста на невработените лица, истите програми за обуки ги опфаќаат и учениците, за да можат во иднина подготвено да излезат на пазарот на труд.

Квалитетот и ефикасноста на здравствената заштита, можностите и ризиците поврзани со здравјето имаат директен импакт врз социјалната состојба на поединецот. Во Германија може да се согледа директната врска помеѓу поседувањето на здравствените услуги и образованието, животната и работната средина и приходите. Со тоа се заклучува дека здравствените проблеми и болести може да имаат директно негативно влијание врз образованието, вработувањето и можностите за приход. Тука се поставува паралелата дека нискиот степен на образование, нискиот професионален статус и малите приходи резултираат со лоша здравствена состојба на поединецот.

Во последниот национален извештај за стратегиите во социјалната заштита и социјална вклученост се зборува за поставените здравствени реформи кои требале да се имплементираат до 2007 година, а веќе до 2009 година да нема граѓанин во Германија кој би бил надвор од здравственото осигурување. Истотака се зборува и за превентивни мерки но и за мерките за промоција на здравјето.

Целите кои се поставени во овој извештај согласно подобрување на перформансите на здравствениот систем се следниве:

- Заштита за сите граѓани
- Подобрување на квалитетот на здравствената заштита
- Зголемување на транспарентноста и конкурентноста заради постигнување повисок степен на нега и грижа
- Проширување на опциите за осигурување и можност за самостоен избор на видот на осигурување
- Намалување на бирократските трошоци

- Паушално наплаќање од федералниот буџет за трошоците на здравствено осигурување кои се однесуваат на целото општество

3.4.2. Политики на социјална вклученост на младите лица во либералниот модел

Во либералниот модел на социјална држава улогата на државата е минимизирана со индивидуализирање на ризиците и пазарна ориентација при остварување на социјалната заштита. Либералниот модел е резидуален поради тесното дефинирање на социјалните ризици кои ги дели на „добри“ и „лоши“. При што „добрите“ ризици може да ги поттикнат лицата (тука спаѓа и младата популација) да се вклучат на пазарот на труд и активно да учествуваат во обезбедување на сопствената егзистенција. Додека од друга страна „лошите“ ризици може да ги направат зависни од системот на социјална заштита, особено ако им се трансферираат пасивни парични трансфери.

Либералната социјална држава е насочена кон борба со сиромаштија и депривација меѓу ранливите групи, но концептот за „млади лица“ како ранлива социјална категорија не опстојувал на исто ниво како и за преостанатите групи. Доказ за ова е непостоењето на бенефиции за благосостојба кои конкретно се насочени да го спречат или намалат ризикот од сиромаштија и депривација. Ова најверојатно е последица на принципот на резидуалност, со кој се ограничува можноста за пасивни исплати за младите лица.

Како пример на либерален модел на социјална држава кој се истражува во овој дел ќе биде Велика Британија.

Во Велика Британија образованието може да се опише како главен двигател на социјалната мобилност. Имајќи го ова во предвид во разгледување на состојбите во образованието треба да се обрне внимание на образовниот процес во целина. Со цел да се избегнат јазови помеѓу учениците и појава на социјално депривирани млади лица во рамки на образовниот процес треба да се работи на процесот на вклучување во рамки на образованието.

Велика Британија покажува добри перформанси во својот едукативен систем во однос на ранливите категории на ученици. Успева истите да ги вметне во рамки на едукацијата, но и таму да ги задржи. Овој позитивен тренд е евидентен во рамки на долг рок (1997 – 2007), но и на краток рок (2006 – 2007), преку споредување на постигнатите образовни резултати на учениците од различно социјално потекло.

Друга цел која е поставена во рамки на националниот извештај за стратегии во социјалната заштита и социјалната вклученост се однесува на зголемувањето на партиципацијата на младите лица во рамки на пазарот на труд. Тука се споменува дека младите лица или ќе бидат вклучени во рамки на пазарот на труд или пак ќе бидат вклучени во некои од системите на обука и едукација.

Постоењето на нееднаквости во здравствениот систем во Велика Британија укажува воедно и на постоење на разлики во рамки на образовните процеси, вработувањето и приходите. Поставените приоритети за намалување на нееднаквостите во здравствениот систем се во насока да се подобри

општата национална ситуација во овој домен, но и да се помогне на локално ниво да се надминат јазовите кои постојат во здравството. Крајната цел е да се намали смртноста на доенчина и да се зголеми очекуваното траење на животот согласно локалните разлики.

3.4.3. Политики на социјална вклученост на младите лица во социјал – демократскиот модел

Социјал – демократскиот модел на социјална држава се карактеризира со универзализам односно широко дефинирање на концептот социјален ризик. Понатаму овој модел на социјална држава нуди високо ниво на поддршка за своите граѓани, егалитарно сфаќање на поимот солидарност со доминатна улога на државата во обезбедување на социјалната поддршка на населението, воедно и за младата популација.

Социјал – демократскиот модел на социјална држава функционира врз принципот на граѓанство, а не врз основа на тестирање на правата, потребите или приходите на поединецот. Експлицитна е намерата на овој модел да го минимизира влијанието на пазарот.

Во седумдесеттите години на минатиот век, социјал – демократскиот модел на социјална држава го постигна својот врв, со високо развиени услуги и сервиси достапни на целата популација.

Како пример за социјал – демократска земја во која се истражува социјалната вклученост кај младите лица како феномен ќе биде Шведска.

Во рамки на шведскиот извештај за стратегиите на социјалната заштита и социјалната вклученост, младите лица се издвојуваат како посебна ранлива категорија која има проблеми при етаблирањето во рамки на општествениот живот, при што означени домени се: пазарот на трудот, средствата за поддршка и здравствената заштита. Утврдено е дека процесот на адаптирање на младите лица во рамки на општествените текови трае многу подолго од порано, но позитивно е тоа што истиот е многу попредвидлив. Се нагласува дека младата популација не е хомогена група, туку напротив се разликува во однос на социо – економска позадина, национално потекло и пол.

Напорите да се направи пазарот на трудот подостапен за младите лица се во согласност со преземените мерки од страна на Владата за зајакнување на вклучувањето и пораст на вработеноста на целокупното население. Шведската Влада има спроведено голем број на мерки кои се борат со исклученоста на младите од пазарот на труд. Согласно се споменуваат мерките кои предвидуваат намалување на трошоците за социјално осигурување за вработување на млади лица, што во голема мерка влијае на нивната вработливост. Постојат мерки поддржани од Европскиот социјален фонд, при што националните структурни фондови се потпомогнати во реализација на нивните програми за обезбедување на подобра обука и понуда на подобра и поголема работна сила на локално ниво. Влијанието на оваа мерка се согледува низ намалување на бројот на млади лица кои би биле исклучени од пазарот на труд.

Во своите програми за справување со исклученоста, шведската Влада предвидува реинтегрирање на младите родители на работното место и

можност за повторна едукација и обука. Во оваа насока се истакнува незаменливото значење на образовниот процес и неговата неопходност во борбата со сите видови исклучености. Согласно, тенденцијата на Владата е да изработи образовни програми во средните учулишта кои ќе ги исполнуваат двојните потреби, на бизнис заедницата и на поединците. Затоа во рамки на образовниот процес на младите лица ќе им се понудат две опции: директно вработување по завршување на средното образование или движење кон повисоки образовни нивоа. Се акцентира и на мерките кои ќе оневозможат исклучување од средните училишта, потоа помош на младите лица кои имаат потешкотии во учењето, потоа за младите лица – мигранти, млади лица кои потекнуваат од социјално депривирани средини, се работи на родовата рамноправност итн. Се во насока да се добие сигурна и адаптивна средина во која непречено ќе се одвиваат образовните процеси.

Во однос на здравјето и здравствената политика се нагласува потребата од превентива во рамки на очувањето на менталното здравје на младите лица. Сите мерки, превентивни техники и поддршка која ќе им биде понудена на младите лица е дел од Националната стратегија за здравство и долгорочна нега. Инаку, општо земено, здравјето е на многу високо ниво во рамки на целата територија на Шведска и кај целата популација, па и кај младите лица.

3.4.4. Политики на социјално вклучување на младите лица во македонската социјална држава

За да може едноставно да се проучува македонскиот модел на социјална држава, истиот го разгледуваме самостојно надвор од посткомунистичкиот модел на социјална држава заради неговата разновидност и хетерогеност.

Во минатото македонската социјална држава имала специфичен однос кон социјалните прашања и самата социјална политика. Социјалистичкиот режим се водел од претпоставката дека слободниот пазар нужно води до социјални нееднаквости, додека приватната сопственост ќе донесе до појава на експлоатација. За сметка на овие сектори кои се во голема мерка маргинализирани, доминатна улога зазема државата.

Во овој период, социјалната сигурност се темелела врз три столба: полна вработеност, начелото на универзална достапност до ретките добра и услуги и контрола на цените (Бабовиќ, 2010 : 41). Иако овој социјалистички режим тежнел кон универзална вклученост во системот на социјална заштита, сепак не успеал да ја надмине селективноста, која во одредени домени се појавила (на пр., во домувањето). Дури постоела контрадикција во однос на одвивањето на дистрибуцијата на услугите и ресурсите, дали се одвива по пат на тестирање на заслуги или по пат на тестирање на потребите. Самиот систем се покажал како неефикасен во спроведувањето на социјалната заштита, а обезбедената социјална сигурност била на ниско ниво.

По распадот на бившата југословенска држава, Македонија доживува процес на транзиција и трансформација во сите општествени домени. Настануваат брзи трансформации на пазарот, се појавува плурализацијата, општеството се демократизира, а социјалната сфера се обидува да ги примени принципите на развиените социјални држави.

Првите начини на трансформација на системот на социјална заштита вклучуваат ад - hoc реформи, отстранување на голем дел од субвенциите кои државата ги нудела за потрошни добра и комунални услуги, појава на

бенефиции во случај на невработеност. Во овој период значајно е повлекувањето на државата и зголемување на влијанието на меѓународните финансиски институции и продирање на одредени елементи на либералниот модел на социјална држава. Под притисокот на меѓународната јавност, државата отстапува од универзалистичката социјална политика и започнува да се ориентира кон социјално обезбедување на социјално загрозените категории на население. Спрема мислењето на Дикон (Deacon, 2000), постсоцијалистичките земји во почетокот на деведесеттите години, се наоѓале некаде помеѓу конзервативно – коопоративистичкиот (социјалистичката позадина и влијанието на европската интеграција) и резидуалниот систем на либералната држава поттикнат од меѓународните институции (ММФ и Светска Банка).

Конкретно во македонската социјална држава може да се одделат следниве карактеристики: намалувањето на државните интереси, намалување на јавните трошоци за социјално обезбедување, висока стапка на невработеност, силна флексибилизација на пазарот на труд и појава на атипични работни места, непостоење на минимална плата (сега минималната плата е одредена на ниско ниво), високо ниво на социјална исклученост (зголемување на партиципациите во здравствената грижа и школарините во образованието) и сиромаштија.

Во однос на приближувањето на Македонија кон ЕУ, се случуваат одредени процеси и во однос на социјалното вклучување. Па така важењето на лисабонскиот процес, за сите земји од Западен Балкан започнува од 2006 година со ревидирање на Лисабонската стратегија. Во рамки на борбата со сиромаштија и социјалното вклучување, Европската Унија дала насоки за реформните приоритети во Партнерството за пристап (2008). Со помош на кое се овозможува процес на интеграција на европското законодавство во националната легислатива. Меѓудругото услогласувањето на македонското законодавство се однесува воедно и на работата, вработувањето и социјалната вклученост.

Во Македонија во 2010 година е изработена Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во која социјалната вклученост е дефинирана како „проширување на правата на граѓанскиот статус на исклучените и аутсајдерите, но и создавање услови за остварување на нивните економски и социјални можности“. Во рамките на овој документ се истакнува потребата за изработка на „Заеднички меморандум за социјална инклузија“ како основен документ во подготовката на Македонија за влез во ЕУ.

При изработка на стратегијата означени се домените во кои треба да се поработи на социјалната вклученост на младите лица.

Пазарот на труд во Македонија е означен како неинклузивен за младите лица и покрај постоење на трудовата регулатива и легислатива која се однесува на еднаквите можности за вработување. Невработеноста е долготрајна и не може да ги апсорбира новите генерации на млади лица кои го заокружуваат образовниот процес и треба да најдат работно место. Стапката на активност на младите лица е ниска, поради високата стапка на невработеност но и нудењето на бесплатано здравствено осигурување за регистрираните невработени лица.

Образовната политика во Македонија ја подобрува законската регулатива во овој домен при што образовниот процес станува поинклузивен. Најзначајни чекори се: проширувањето на опсегот на задолжителен број на

степени во образованието (се вклучува средното образование), проширување на мрежата на државни универзитети и акредитација на приватните универзитети, со цел да се обезбеди подобра финансиска, физичка и географска инклузивност во повисоките степени на образование. Се бележи раст и на запишани и на завршени ученици и во средно и во високото образование, што укажува на зголемувањето на степенот на инклузивност во двете образовни нивоа. Како посебна мерка за зголемување на опфатот на деца од ранливите категории на население во средно образование се истакнуваат условените парични трансфери кои им се доделуваат на социјално загрозените семејства под услов да се исполнат одредени критериуми поврзани со образованието. Други мерки упатуваат на давање на стипендии, бесплатно сместување во студентски домови за студенти со цел да се подигне нивото на образование кај целото население.

Системот на социјална заштита е близок до стандардите на Европската Унија, преку почитување на принципите за социјална заштита, децентрализација на социјалната заштита, развој на политики на социјална инклузија и деинституционализација. Но сепак младите лица не се таргетираат како посебна категорија кон која треба да се насочат посебни социјално – заштитни мерки.

Здравствената заштита на младите лица не се таргетира поединечно, туку оваа категорија е опфатена заедно со останатата популација. Може да се изделат одредени ослободувања за неплаќање за некои здравствени услуги (наменети за лица на возраст од 6 до 18), каде се опфаќа категоријата на млади лица на возраст 15/18 години, и постоењето на условените парични трансфери за средношколци каде се нудат бесплатни превентивни лекарски прегледи, но ако се исполнат одредени критериуми. Категоријата на млади лица над 18 години, кои не се вработени и не учествуваат во образовниот процес, а се пријавени во АВРМ, се бесплатно здравствено осигурани.

Додека за жените (вклучително и за младите жени) се одвиваат бесплатни лекарски прегледи во доменот на женските болести се со цел рана дијагностика на рак на дојка и здрави репродуктивни органи.

Покрај зголемувањето на стандардите и квалитетот во здравствената заштита во Македонија, се одвиваат и процеси за елиминирање на нееднаквости (физичка, финансиска и географска исклученост), превенција на дискриминацијата и унапредување на пристапот до здравствено осигурување на лица со нерегулиран статус и без лична документација.

Во крајна линија сепак здравствената заштита се оценува дека е на ниско ниво поради несоодветната и стара инфраструктура, необновената опрема и постојаниот недостиг на материјали.

3.5. Општ осврт на социјалната вклученост на младите лица во Европа и Македонија

Генерирајќи ја идејата за социјална вклученост наместо фокусирање врз социјално исклучените млади лица во рамки на Европа, се случуваат битни позитивни промени. Најпрвин се споменува влијанието на ОМК како инструмент за координирање на европските политики, потоа суштинското значење на лисабонскиот процес, преку улогата на Социјалната агенда, до појавата на новата стратегија „Европа 2020“ Крајната цел е секоја земја – членка да ја инкорпорира социјалната вклученост во рамки на својата национална политика, со надеж дека нејзината операционализација ќе донесе подобри резултати.

Сите три модели на социјална држава вклучувајќи ја и Македонија се обидуваат, независно од развиеноста на наивните модели на социјалната држава, да го вметнат процесот на социјално вклучување како дел од нивните стратегии. Се разбира дека секој модел на социјална држава покажува различни перформанси во справувањето со проблемите поврзани со социјалната вклученост. Ќе се укаже дека социјал – демократскиот модел покажува најдобри перформанси, а либералниот најслаби перформанси. Што значи дека највисока стапка на вклученост на социјално загрозените лица има во социјал – демократскиот модел, а додека пак во либералниот модел има најниска стапка на вклученост на социјално загрозените лица. Ако се земе македонскиот модел на социјална држава и се вметне во компарирање со останатите три европски модели на социјална држава, се добива заклучок дека истиот има најслаби резултати во полето на социјалната вклученост, со што се доближува до либералниот модел на социјална држава.

Во однос на приготвениот заеднички извештај за социјална заштита и социјална вклученост на ниво на Европската Унија се добиваат следниве заклучоци:

- Потврда за потребата на стратегиите за социјална заштита и социјална вклученост е донесена и со самото усвојување на 2010 година како година на социјална заштита и социјална вклученост. До крајот на оваа година требаа да бидат остварени поставените цели во Лисабонската стратегија.
- Сеопфатните стратегии за активно вклучување во себе ги содржат мерките кои овозможуваат инклузивен пазар на труд, пристап до квалитетни услуги и соодветен минимален приход. Покрај останите ризични групи акцент се става на младите лица, а и на младите работници, како потенцијални ризични категории на население.
- Позитивната конотација на Отворениот Метод на координација се докажува преку поставувањето на национални цели за сите заеднички потврдени рамки на дејствување во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост.
- „Flexicurity“ мерки адекватно се искористуваат во рамки на пазарот на трудот да го направат пофлексибилен, побезбеден и поинклузивен. Активното учество на пазарот на труд се овозможува преку соодветни

мерки за задржување на работното место, брза реинтеграција на пазарот на труд, здобивање или преквалификација со соодветни вештини, нудење на квалитетни услуги за отстранување на социјалните пречки при влегување на пазарот на труд.

- Кон образованието мора да се пристапи со долгорочна стратегија се во насока да се превенира и да се соочи со социјалната исклученост. Важноста на образовниот процес е евидентна, затоа уште во првиот циклус на едуцирање мора внимателно да се работи на квалитетот, ефикасноста и постигнување повисоки стандарди.
- Се истакнува важноста на квалитетот на понудените здравствени услуги но и важноста на адекватната превентивната здравствена заштита. Бидејќи во голем број на земјите се јавуваат диспаритети во однос на понудената здравствена заштита, се оди кон развивање на крос – секторски политики (образование, вработување, приход, домување) во насока на подобрување на општата здравствена состојба на населението. Потврдено е дека постојат различности во здравствената состојба и очекуваното траење на животот меѓу различни социо – економски групи и различни региони. Се истакнува една јасна корелација во повеќето од националните извештаи дека лошото здравје има директна врска со сиромаштијата, невработеноста и ниското ниво на образование.

Во Македонија, треба да се прифатат процесите на социјално вклучување како начин за доближување на Европската Унија, но истовремено да и помогнат во разрешување на социјалните проблеми кај социјално исклучените млади лица, преку имплементирање и операционализација на стратегиите и реформите со прилагодување кон моменталните состојби. Притоа треба да се работи на реформирање и подобрување на функционалноста и достапноста на образовниот и здравствениот систем, флексибилизација и отворање на пазарот на труд и прилагодување на трудовата легислатива која во предвид ќе ги земе барањата и на работодавците и на работниците.

Заклучок

Можноста за истражување на дадените тврдења за вработеноста и вклученоста на пазарот на труд на младите лица во различните модели на социјална држава резултираше со позитивни и негативни одговори на истите. Добиените информации служат како основа да се премине кон етапна проверка на поставените хипотези. Крајната цел е да добивање на одредени заклучоци за претходно поставените хипотези и давање на соодветни одговори дали хипотезите ќе бидат прифатени или отфрлени.

1. Најпрвин ќе се започне со дадените тврдења во однос на вработливоста на младите луѓе во испитуваните модели на социјална држава. Во однос на првото тврдење стои дека **„Транзицијата од образование и обука кон пазарот на труд е најефикасна во конзервативниот модел“**.

Во конзервативниот модел на социјална држава како претставник е земена Германија, која понатаму станува пример во сите дополнително извршени анализи. За овој модел карактеристично е дека се јавува најниска стапка на невработеност меѓу младата популација споредено со останатите истражувани модели на социјална држава. Ниската стапка на невработени млади лица во конзервативниот модел на социјална држава имплицира дека вклученоста на пазарот на трудот е многу висока или дека ефикасноста на образовниот процес во нудење на потребни вештини и квалификации е на многу задоволително ниво.

Ако се разгледува германската држава, таа како модел на социјална држава е ориентирана кон вработеноста и силно акцентира на поделеноста на аутсајдери и инсајдери во пазарот на труд. Односно сите бенефиции кои може да ги остварат младите лица директно зависат од учеството на пазарот на труд, што ги поттикнува младите лица многу брзо да се етаблираат на пазарот на труд. Брзата интеграција во рамки на пазарот на труд е една од најважните цели кои ги остварува германската влада.

Сепак се тврди дека пазарот на труд е многу затворен, затоа што самото вработување е поврзано со степенот на стекнатите вештини во дуалниот систем на образование. Транзицијата е ефикасна во овој модел бидејќи овој модел вложува големи надежи во својот дуален систем на едукација, кој има високо ниво на квалитет, селективност и стандардизираност. Всушност евидентна е насоченоста на овој модел кон стручната едукација на својата млада популација (постои задолжително средно стручно образование, освен за оние кои се дел од општото средно образование)

Потвдувањето на оваа хипотеза ќе продолжи ако се разгледаат трендовите поврзани со едукацијата и вработеноста на младите. Ќе се добие заклучок дека Германија покажува високо ниво на вклученост и ниско ниво на исклученост на младата популација во едукацијата и работата. Во однос на стапката на млади лица кои не се вклучени ниту во работа ниту во образование, Германија покажува добри перформанси, односно помал број на исклучени млади лица во однос на просекот на ЕУ- 27 и во однос на Велика Британија, но слични перформанси со Шведска.

2. Во второто тврдење се вели: **„Развивањето на вештини и способности во текот на едукацијата најмалку влијае при вработувањето на младите лица во либералниот модел“.**

Либералниот модел на социјална држава, Велика Британија, во голема мерка го вреднува индивидуализмот и во таа насока се размислува дека младите лица би се насочиле кон подобрување на нивото на нивните компетенции со цел да бидат побарани и поценети на пазарот на труд.

За да се добие комплетен увид и да се донесе заклучок за ова тврдење, најпрвин ќе се дадат неколку аргументи.

Според претставените трендови за младите лица, во однос на стапката на невработени млади лица и во однос на стапката на млади лица кои имаат завршено средно образование, либералниот модел зазема средишна позиција, меѓу конзервативниот и социјал – демократскиот модел. Ако пак се земе во предвид вклученоста во образовен процес, обука или работа, Велика Британија има најниски перформанси.

Постојат заложби за максимална партиципација на младите лица во постзадолжителните образовни нивоа (иако е овозможен ран влез на младите лица од 16 до 18 години во Новиот договор за млади лица 18/24) и подобрување на квалитетот на наставата другите мерки за вработување се насочени кон обука на младите лица надвор од образовниот процес и нивна брза интеграција на пазарот на труд. Но акцентот е ставен на брзо осамостојување на младите лица во сите сфери на нивното социјално живеење, мотивираност сами да си најдат работа и многу брзо да станат независни членови на британското општество, а не на нивно задржување во образовниот процес.

Овие аргументи во однос на тврдењето дека развивањето вештини има најмалку влијае врз наоѓање на првото вработување под високо рангираниот конзервативен и под пониско рангираниот социјал – демократскиот модел на социјална држава. Со што се потврдува дека развивањето на вештини и способности има најмало влијание врз вработувањето на младите лица во либералниот модел, но не е исклучиво.

3. Третото тврдење истакнува дека: **„Постоењето на атипични работни места за младите лица најзастапено во социјал – демократскиот модел“.**

Социјал – демократскиот модел на социјална држава со претставникот Шведска, се карактеризира со највисока стапка на невработеност на младата популација, иако како позитивно ќе се истакне дека ретко кога невработеноста кај младите лица преоѓа во долгорочна невработеност. Но покрај ова тврдење огромен број на млади лица остануваат без работа кога ќе го завршат образовниот процес. Како причини за појавата на високата стапка на невработеност се: високите трошоци за вработување, високите почетни плати, ригидност на трудовата легилатива, непоседувањето работно искуство и недоволната поврзаност меѓу потребните и изучуваните вештини на пазарот на труд. Ригидноста на трудовата легислатива е на многу високо ниво во социјал – демократскиот модел на социјална држава,

што остава можност за појава на атипични работни места. Шведска предничи во однос на понудените атипични работни места (привремени или со скратено работно време), гледано во однос на преостанатите модели на социјална држава, со што се потврдува и последното тврдење во овој дел.

4. Ќе се прејде кон анализа на тврдењата дадени за социјалната вклученост во Европа и Македонија. Првото тврдење вели: **„Исклученоста поради раното напуштање на образовниот процес или ниското ниво на образование е најмалку застапена во либералниот модел“.**

Ако се проучат податоците за стапката на рано напуштање на образование (ниско ниво на образование и непродолжување на процесот на едукација) за Велика Британија како либерален модел се добиваат податоци кои велат дека оваа стапка меѓу испитуваните земји е најголема. Воедно во Велика Британија има проблем со раното на пуштање на образованието кај машката популација (кои за околу 3% е поголема во однос на женската популација).

Ако се земат во предвид податоците кои укажуваат на исклученост на млади лица кои не се вклучени ниту во работа ниту во едукација или обука, се добиваат слични резултати, при што Велика Британија има највисока стапка на исклучување на младите лица од образовниот процес.

Со претходно искажаните состојби (кои се преземени од статистичката база на податоци Еуростат) се отфрлува претходно поставената хипотеза. Односно во испитуваниот либерален модел на социјална држава, Велика Британија, има високо ниво на исклученост поради раното напуштање на образовниот процес или ниското ниво на образование, за разлика од другите два истражувани модели на социјална држава.

5. Во второто тврдење се вели: **„Исклученоста од пристапот до здравствени услуги кај младите лица е најзастапена во конзервативниот модел“**

Ако како показател се земат трошоците изделени од БДП и насочени кон здравствената заштита, ќе се забележи дека во конзервативниот модел, Германија има високо изделување за БДП, дури повисоки од оние во однос на социјал – демократскиот модел.

Понатаму во предвид ќе се земе индикаторот за субјективно изјаснување од незадоволените потреби од медицинската заштита, кој директно ќе укаже на димензијата нееднаквост на пристапот во здравствената заштита (исто во согласност со статистичките податоци на Еуростат). Според овој индикатор, во рамки на конзервативниот модел, се покажуваат најслаби резултати во однос на субјективното изјаснување: „се чувствувам многу добро“ – во однос на здравствената состојба во трите испитувани земји. Но во однос на субјективното изјаснување „се чувствувам добро“, податоците во најголем процент се на страната на Германија, со тенденција да се подобруваат низ годините.

Овој модел има тенденција да ги заштити вработените лица, па така младите лица кои се вклучени во рамки пазарот на труд, најверојатно имаат високо ниво на пристап до здравствената заштита. Проблемот се јавува кај оние млади лица кои не се вклучени ни во процесот со образование, не се ни во работен однос. Но овој процент споредуван со останатите истражувани европски земји, покажува тенденција за доближување кон социјал – демократскиот модел на социјална држава, што укажува дека истиот не е висок. Ако вработените млади лица се доволни заштитени преку системот на осигурување кој е поврзан со работата, а постои мал процент на исклучени млади лица од едукација или работниот процес, ова тврдење дека исклученоста од здравствената заштита е најзастапено во конзервативниот модел се отфрла.

6. Трето поставено тврдење ни укажува дека: **„Исклученоста од социјалните бенефиции при невработеност кај младите лица е најмалку застапена во социјал – демократскиот модел“**

Во однос на претходново тврдење ќе се истакне големиот процент на изделување од БДП за целите на социјалната заштита, во кои спаѓаат социјалните бенефиции наменети за невработените млади лица, при што се подвлекува дека истото е потврдено.

Инаку социјал – демократскиот модел на социјална држава има долга традиција во однос на екстензивната заштита на целокупното население, па следствено ја заштитува и младата популација. Истотака Gallie и Paungam, во своето извршено истражување тврдат дека универзалниот модел на социјална држава нуди висока и задолжителна покриеност при социјално осигурување за невработеност.

Во согласност со претходно кажаното, велиме дека оваа хипотеза се потврдува, затоа што исклученост по основ примање на социјални провизии при невработеност кај младите лица во социјал – демократскиот модел е минимална.

Преглед бр. 1 – Приказ на испитуваните варијабли за вработливоста на младите лица кај сите три европски модели на социјална држава вклучувајќи ја Македонија како посебен модел на социјална држава:

модел на социјална држава	конзервативен модел	либерален модел	социјал - демократски модел	македонски модел
транзиција од образование и обука кон работа	високо ниво (лесна)	средно ниво (олеснета)	ниско ниво (тешка)	најниско ниво (најтешка)
развивање на вештини и квалификации потребни за вработување	високо ниво	средно ниво (тенденција кон ниско ниво)	средно ниво (тенденција кон високо ниво)	ниско ниво (тенденција кон средно ниво)
постоење на атипични работни места	средно ниво	ниско ниво	високо ниво	ниско ниво ³⁸

7. Македонскиот модел на социјална држава, поседува свои специфични карактеристики кои во одреден момент може силно да го поврзуваат со еден модел на социјална држава, во друг момент со друг модел и на крај истите може да бидат единствено карактеристични за него како модел на социјална држава.

Генерално земено, во овој дел македонскиот модел највеќе се доближува до либералниот модел на социјална држава, освен за испитуваната варијабла за транзицијата од образование и обука кон работа, се доближува кон социјал – демократскиот модел. Испитуваната сличност со социјал - демократскиот модел на тешка транзиција кон работното место укажува на значајни разлики меѓу овие два модела. Ако се истражува овој феномен во македонскиот модел на социјална држава ќе се заклучи дека транзиција е многу подолга и понеефикасна, за разлика во социјал –демократскиот модел каде е пократка, применуваните политики и практики во однос на младите лица укажуваат на високо ниво на заштитеност на невработените млади лица преку активни и пасивни мерки и краткотраење на периодот на невработеност. Напротив оваа транзиција во рамките на македонскиот модел е отежната, нема соодветна заштита на младите лица, а нивната стапка на невработеност тежнее кон долгорочност.

Сличноста со либералниот модел се гледа преку показатели како: стапка на исклученост на млади лица од образование, обука или работа и стапката на млади лица кои рано го напуштаат образовниот процес или

³⁸ Овој вид на вработувања се одбегнуваат бидејќи нудат високо ниво на несигурност но и мала заработувачка. Но ако се земе во предвид учеството на вработувањата во неформалната економија, под категоријата атипични работни места ќе треба да стои високо ниво, поради високиот удел на сивата економија во понудата на работни места на пазарот на труд во Македонија.

имаат низок степен на образование. Овие статистички показатели убедливо стојат на страната на либералниот модел како најблизок до македонскиот модел на социјална држава, од сите три испитувани европски модели.

Понатаму слични перформанси со либералниот модел се покажуваат во рамки на развивањето на вештини и квалификации потребни при вработување. Британскиот образовен системи е доста неселективен и флексибилен, воедно и македонскиот образовен систем покажува високо ниво на неселективност (со воведувањето на задолжителност во средното образование и укинувањето на приемните испити за високото образование) и можеби пониско ниво на флексибилност. Во Велика Британија, не постои строга поврзаност на завршените студии со работното место, оваа тенденција може да се потврди и во македонскиот модел.

Во либералниот модел, атипичното вработување (како привремени вработувања, работење со скратено работно време итн...) не е толку застапено поради флексибилната трудова легислатива при примање и отпуштање на работниците. И во рамки на македонскиот модел на социјална држава, атипичните работни места имаат многу мал учинок во целокупните вработувања, бидејќи се многу малку платени и несигурни. Но од друга страна има повисок процент на вработувања во неформалната економија, која поради скриената природа не може да потенцира колкав е нејзиниот дел при вработувањето на младите лица.

Преглед бр. 2 - Приказ на испитуваните варијабли за социјална вклученост на младите лица кај сите три европски модели на социјална држава вклучувајќи ја Македонија како посебен модел на социјална држава

модел на социјална држава	конзервативен модел	либерален модел	социјал - демократски модел	македонски модел
исклученост поради рано напуштање на образование и ниски квалификации	средно ниво	високо ниво	средно ниво (кон ниско ниво)	високо ниво
исклученост од пристапот до здравствени услуги	средно ниво	средно ниво	ниско ниво	средно ниво (со тенденција да расте)
исклученост од социјални бенефиции при невработеност	средно ниво	високо ниво	ниско ниво	високо ниво

8. Во истражуваниот дел за социјалната вклученост, македонскиот модел на социјална држава, повторно највеќе се доближува до либералниот модел, разгледувајќи ги сите варијабли поединечно. Во однос на испитаната стапка на рано напуштање на образовниот процес и поседувањето на низок степен на квалификации на младите лица, според добиените податоци, во однос на трите испитувани земји, Велика Британија има највисок процент. Овој висок процент се забележува и во стапката на вклученост во процесот на образование или обука и работа. Се добива заклучок дека поседувањето на висок процент на млади лица кои рано го напуштаат образование и висок процент на исклучени млади лица од процесот на работа или едукација нужно водат до висок удел на исклученоста по основ на рано напуштање на образованието и поседување на ниски квалификации во овој модел.

Во рамки на македонскиот модел, трендот на рано напуштање на образовниот процес (млади лица со најниско образование и млади лица кои не го продолжиле своето образование), многу силно се доближува со оној во либералниот модел. Додека за стапката на исклученост на младите лица од образовниот процес или работата, ќе се каже дека исто така е висока како кај либералниот модел. Но во македонскиот случај стапката на исклученост на младите лица од образование или работа (за 2010 година изнесува 33,10%) е скоро двапати поголема од стапката на исклученост во либералниот модел (за 2010 година изнесува 17,10%).

Во однос на варијаблата која се однесува на исклученоста од пристапот до здравствени услуги, македонскиот модел постепено се приближува кон либералниот модел на социјална држава. Особено ако се напомене воведувањето на условените парични трансфери за средношколците, од кои зависат нивните бесплатни превентивни прегледи, но и нередовноста во прегледувањето може да доведе до рестрикција на паричните трансфери.

Кога се истражува исклученоста од социјалните бенефиции, како покател е земено општото izdelување од БДП за социјалната сфера. Се добиваат податоци дека Велика Британија има тенденција да издвојува најмалку средства за оваа намена, за разлика од трите испитувани модели на социјална држава. Во однос на овој показател Македонија, има далеку помала стапка на изделен процент од БДП насочен кон социјалната сфера дури и од либералниот модел на социјална држава.

Во согласност со истражуваните варијабли во делот за вработување и во делот за социјалното вклучување на младите лица, според добиените податоци за испитуваните показатели, се заклучува дека во најголема мерка македонскиот модел на социјална држава се доближува до либералниот модел на социјална држава.

Преглед бр. 3 - Приказ на тврдењата за вработливоста и социјалната вклученост на сите три испитувани европски модели на социјална држава вклучувајќи ја и Македонија како посебен модел на социјална држава

модел на социјална држава	можноста за вработливост на младите лица	ниво на социјална вклученост на младите лица
конзервативен модел	висока (сигурност при вработувањето)	средно (зависно од пазарот на труд)
либерален модел	висока (несигурност при вработувањето)	ниско (флексибилна заштита)
социјал - демократски модел	средна (сигурност при вработувањето)	висока (екстензивна заштита)
македонски модел	ниска (несигурни вработувања)	ниска (недоволна и неформална заштита)

9. Во оваа табела, се претставени сумираните заклучоци во однос на испитуваните модели на социјална заштита, во однос на можностите за вработување и нивото на социјалната вклученост на младите лица. Во зависност од добиените податоци се заклучува дека социјал – демократскиот модел на социјална држава нуди високо ниво на вклученост на младите лица, им нуди разни можности за едукација, парични бенефиции во текот на едукацијата и екстензивна заштита (преку парични трансфери и активни мерки) кога не се вклучени ниту во образовниот ниту во работниот процес. Високата стапка на невработени млади лица укажува на насоченоста на политиките и програмите за вработување, младите лица да ги задржат во процесот на едукација. Како позитивен момент во однос на високата стапка на невработени млади лица се истакнува нејзината краткорочност. Недостатоците на овој модел во однос на можностите за вработување на младите лица, укажуваат дека на високите трошоци за платите но и слабата мобилност на младата популација во активно барање на работа.

Веднаш по социјал – демократскиот модел, можеме да го рангираме конзервативниот модел на социјална држава. Овој модел маневрира со висока стапка на вработеност на младата популација, што укажува на ефикасноста на транзицијата кон работното место но и ефикасноста на образовниот систем (кој е дуален, стандардизиран но и ригиден). Бидејќи овој модел се заснова на статус на вработеност, ги дели младите лица на инсајдери (вработени) и аутсајдери (невработени, со мало или без работно искуство). Во однос на понудената поддршка и заштита на младите лица се наоѓа помеѓу социјал – демократскиот и либералниот модел и укажува на повисок степен на инклузивност за младите лица во однос на либералниот модел. Образовниот систем нуди задолжителност

до средното стручно образование, но се покажува висока исклученост на младите лица од високото образование. Пазарот на труд тежнее да биде затворен за оние млади лица кои рано го напуштиле образовниот процес. Но мора да се нагласи дека вкупната стапка на исклученост на младите лица од процесот на едукација или работење незначително се разликува од онаа во социјал – демократскиот модел.

Либералниот модел нуди огромен број на можности за вработувања и има ниска стапка на невработени млади лица. Но ваквата појава е поради насоченоста младите лица да се интегрираат на пазарот на труд со цел да се осамостојат, но и поради постоењето на многу флексибилна трудова легислатива што овозможува ран влез на неискусните млади лица со недоволно квалификации на пазарот на труд. Во однос на нивото на социјалната вклученост, либералниот модел покажува најслаби перформанси, односно младите лица кои рано го напуштиле едукативниот процес стануваат долгорочно невработени, а таа стапка е највисока во овој модел. Истотака има висока стапка на исклученост на младите лица од едукација и од работа. Нивото на заштита на младите лица е недоволно и селективно, фокусирано единствено на ранливите категории на млади лица. Заклучно овој модел е треторангиран во однос на покажаните перформанси со вработеноста и социјалната вклученост на младите лица во однос на останатите два модели на социјална држава.

10. Утврдувањето на македонскиот модел како последен во однос на погорните три модела ја искажува неговата слаба развиеност и неможност да ги надмине предизвиците во однос на високата стапка на невработени и исклучени млади лица. Разгледувајќи го македонскиот модел на социјална држава следствено ќе ги претставиме неговите позитивни и негативни карактеристики:

Предности:

- Желбата младите лица да ја подобрат својата економска состојба
- Реформи во образовниот систем со цел модернизација, флексибилизација (намалување на нивото на селективност) и стандардизација, воведување на задолжителност заклучно со средното образование
- Појава на се поголем процент на високо едуцирани кадри
- Реформи во трудовата легислатива, флексибилност на пазарот на труд
- Постоење на семејната солидарност

Недостатоци:

- Неповрзаност на изучуваните вештини во рамките на образовниот процес и потребните вештини на пазарот на труд
- Низок просечен приход на семејствата, што ја намалува можноста да им помогнат на младите лица
- Голем одлив на мозоци
- Тешка имплементација на стратегиите и програмите поради финансиски недостаток, институционална неспремност или историски разлики

- Огромно влијание на меѓународните и регионалните институции во обликувањето на идеолошкиот правец во земјата
- Големо потпирање на странските инвестиции (кои се ретки и недоволни)

Како препораки кои може да се понудат во насока на разрешување на проблемот на невработеноста и исклученоста на младите лица од пазарот на труд се следниве:

- Дуален, флексибилен и инклузивен образовен систем
- Поврзување на образованието и работата и олеснување на транзицијата кон работното место
- Пораст на број на високо едуцирани кадри во дефицитарни професии
- Флексибилизација на пазарот на труд
- Активни мерки на пазарот на труд прилагодливи кон најранливите категории на млади лица
- Семејствата да имаат помала одговорност и трошок при невработеност на младите лица

Библиографија

ABPM, Преглед на невработени според возрасна група, состојба 2010 <http://www.avrm.gov.mk/WBStorage/Files/p2vozrast102010.pdf> - 8 декември 2011

Atkinson B.A., Cantillon B., Marlier E. and Nolan B. (2007) ., The EU and Social inclusion, Facing the challenges, University of Bristol, GB http://books.google.com/books?id=tFN9ko11j_wC&printsec=frontcover&source=qbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Baldock J., Manning N., Vickerstaff S. Social policy , Oxford, New York, http://books.google.com/books?id=hEWyzS25W9EC&pg=PA76&lpg=PA76&dq=The+self+%E2%80%93+transformation+of+the+European+social+model+%28s%29+Anton+Hemerijck&source=bl&ots=T7TWAqYyad&sig=DMYXyMbJ9dICiZuLNBrCkbBsg5s&hl=en&ei=iU9dTc7sl87MswacqMHhCg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CD4Q6AEwBQ#v=onepage&q=The%20self%20%E2%80%93%20transformation%20of%20the%20European%20social%20model%20%28s%29%20Anton%20Hemerijck&f=false – отворено на 16 февруари 2011

Бабовиќ М., (2010) Изазови социјалне политике, Социјална уклученост у ЕУ и Србији, Secons – Група за развојну иницијативу, Досиеје студио, Београд <http://www.secons.net/docs/lzazovi%20nove%20socijalne%20politike%20za%20web.pdf>

Bradshaw J., Bennett F., (2004), Social Policy Research Unit, University of York, Heslington, Fourth report on UK National Action Plan on Social Inclusion, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/uk_network_en.pdf

Breen R., Buchmann M. (2002), Institutional variation and the Position of young People: A comparative perspective, Annals, AAPSS, http://www.nuff.ox.ac.uk/sociology/group/Breen%20papers/aaapss_02.pdf

Caroleo F. E. and Pastore F. The Youth experience gap. Explaining differences across EU countries, http://www.aiel.it/bacheca/BRESCIA/papers/caroleo_pastore.pdf отворено на 17 април 2011

Combat Poverty Agency , Glossary of combat poverty and social inclusion terms, <http://www.combatpoverty.ie/povertyinireland/glossary.htm> отворено на 7 декември 2010

Commission of the European communities (2009) An EU strategy for youth – Investing and Empowering, A renewed method of coordination to address youth challenges and opportunities, Brussels, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>

Directorate – General for Education and Culture (2000), European Employment and Social Policy , a policy for people, Brussels, http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/24/txt_en.pdf

Државен завод за статистика (2010) Македонија во бројки http://www.stat.gov.mk/Publikacii/MakBrojki2010web_mac.pdf

Дугалиќ В. (2004) Кршчански каритас и социјална политика, Католички богословни факултет, Хрватска http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=modeli%20na%20socijalna%20dr%20lav&source=web&cd=8&ved=0CFUQFjAH&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F63023&ei=VlrGToOqJs6c-wbWnpwh&usq=AFQjCNHa2DOYMGH4RTod3F07M_4l_Q38KQ&cad=rja

EUROPA, Summaries of EU legislation, Glossary, EU Youth Strategy, http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/youth/ef0015_en.htm – отворено 25 ноември 2011

EUROPA, Summaries of EU legislation, Glossary, Open method of coordination http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/open_method_of_coordination_en.htm – отворено 23 ноември 2011

EUROPA, Summaries of EU legislation, Glossary, Towards common principles of flexicurity http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community_employment_policies/c10159_en.htm - отворено 25 ноември 2011

EUROPA, Summaries of EU legislation, Glossary, Youth http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/youth_en.htm - отворено 23 ноември 2011

EUROFOUND (2007) Contribution to EIRO thematic features on Youth and work - case Sweden, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2005/12/tfeature/se0512101t.htm>

EUROFOUND (2009) Swedish government unveils measures to fight unemployment, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2009/09/articles/se0909029i.htm>

EUROFOUND (2009) Unemployment high among young people in Sweden, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2008/11/articles/se0811019i.htm>

EUROFOUND (2011) Helping young workers during the crisis: contributions by social partners and public authorities, http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn1101019s/tn1101019s_4.htm

EUROFOUND, Employability, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/employability.htm> - отворено на 20 април 2011

EUROFOUND, Open method of coordination, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/openmethodofcoordination.htm> - -- отворено на 20 април 2011

EUROPA, Summaries of EU legislation (2010), Community programme for employment and solidarity – PROGRESS (2007 – 2013), http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/c11332_en.htm

European Commission (2010) Communication from the Commission, Europe 2020, A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, http://europa.eu/press_room/pdf/complet_en_barroso_007_europe_2020_en_version.pdf

European Commission (2011) Youth in action, 2007 – 2013, http://eacea.ec.europa.eu/youth/programme/about_youth_en.php

European Commission (2011), Europe 2020, Inclusive growth – a high-employment economy delivering economic, social and territorial cohesion, http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/inclusive-growth/index_en.htm – отворено 9 ноември 2011

European Commission (2011), Europe 2020, Smart growth, http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/smart-growth/index_en.htm - отворено на 9 ноември 2011

European Commission, Employment, Social Affairs and Inclusion, Poverty and Social Inclusion, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en> - отворено 25 ноември 2011

European Commission, Employment, Social Affairs and Inclusion, Renewed Social Agenda <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=547&langId=en> - отворено 27 ноември 2011

European Commission, Employment, Social Affairs and Inclusion, Joint report on Social Protection and Social Inclusion 2009, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=757&langId=en> отворено 5 мај 2011

European Commission, Employment, Social Affairs and Inclusion, Policy framework, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=753&langId=en> – отворено 4 мај 2011

European Commission, Employment, Social Affairs and Inclusion, Social Protection and Social Inclusion <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=750> - отворено 20 јануари 2011

European Commission, EU Youth Report 2009,
<http://www.injuve.es/contenidos.downloadatt.action?id=995303774> -
отворено 21 јануари 2011

European Commission, Europe 2020,
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm – отворено на 10 мај 2011

European Commission, Youth (2011) Open method of coordination,
http://ec.europa.eu/youth/focus/open-method-of-coordination_en.htm

European Commission, Youth (2011) Youth policy,
http://ec.europa.eu/youth/youth-policies/overview_en.htm

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
(2007) Youth and work
<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/100/en/1/ef06100en.pdf>

European Network Against Racism, Policy work, Social and economic
inclusion, <http://www.enar-eu.org/Page.asp?docid=15890&langue=EN>
отворено 13 мај 2011

European Social Inclusion Platform, EU Social Inclusion Strategy,
<http://www.esip-platform.net/objectives.htm#keydocuments> – отворено 3
февруари 2011

EUROSTAT, - At - risk – poverty rate threshold, gender and age %,
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> -
отворено 26 ноември 2011

EUROSTAT, – At – risk – poverty rate by age group %,
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tessi012&language=en> - отворено 26 ноември 2011

EUROSTAT, - Participants by LMP interventions – Germany,
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do> - отворено
23 ноември 2011

EUROSTAT, Young people not in employment and not in any education and
training, by educational level, age group and sex,
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_21&lang=en - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Activity rates by sex, age groups and highest level of education
attained (%),
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> -
отворено 28 ноември 2011

EUROSTAT, Early leavers from education and training by gender – Total
(Percentage of the population aged 18/24 with at most lower education and
not further

training), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_40&plugin=1 - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Expenditure by LMP interventions – Sweden, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=imp_expme_se&lang=en - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Expenditure by LMP interventions – United Kingdom, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=imp_expme_uk&lang=en – отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Expenditure of selected health care function by providers of health care, in percentage, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do> – отворено на 26 ноември

EUROSTAT, Expenditure on social protection % of GDP, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00098&plugin=1>, отворено 25 ноември 2011

EUROSTAT, Harmonized unemployment rate by gender – age class 15/24, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teilm021&language=en> - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Labour market statistics, Eurostat pocketbook, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-11-798/EN/KS-32-11-798-EN.PDF - отворено 22 ноември 2011

EUROSTAT, Person of the age 20/24 having completed at least upper secondary education - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsiir110> - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Self – perceived health by sex, age and activity status %, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_silc_01&lang=en - отворено 26 ноември 2011

EUROSTAT, Unemployment rate by age group, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec460&language=en> - отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Young people aged 18/24 not in employment and not in any education and training, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_22&lang=en – отворено на 22 ноември 2011

EUROSTAT, Young people not in employment and not in any education and training, by educational level, age group and sex, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> - отворено на 22 ноември 2011

FES (2008) Стамболиева М., „Младите во Македонија и пазарот на трудот – состојби и препораки“, <http://www.fes.org.mk/pdf/yimalm.pdf>

Gateshead Council, Gates head Unitary Development plan, Section 14: Appendices, http://online.gateshead.gov.uk/udp/local_plan/written/cpt28.htm отворено на 8 декември 2010

Геровска Митев М., „Социјална политика на Европска Унија“, ФФ, 2008, Скопје

Germany National reform programme, 2008 – 2010, Building on success – Continuing with the Reforms for More Growth and Jobs – отворено на 6 април 2011

Government Offices of Sweden, Sweden strategy report for social protection and social inclusion 2008 – 2010, Ministry of health and Social Affairs <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/11/42/69/1009c964.pdf> - отворено 8 мај 2011

Gray M., Edwards B., Hayes A., (2008) Social Inclusion: Origins, Concepts and key themes, Social Inclusion Unit, Department of Prime Minister and Cabinet
http://scholar.google.com/scholar?hl=en&q=Gray+M.%2C+Edwards+B.%2C+Hayes+A.%2C+%282008%29+Social+Inclusion%3A+Origins%2C+Concepts+and+key+themes%2C+2008&btnG=Search&as_sdt=0%2C5&as_ylo=&as_vis=1

Graziano R.P., Lahusen C., Schulz N., (2011) Promoting Social Europe: The Emergence of a European Youth Unemployment Policy Regime? 6-th ECPR General Conference in Reykjavik
<http://www.ecprnet.eu/MyECPR/proposals/reykjavik/uploads/papers/4078.pdf>

Gateshead Council, Gates head Unitary Development plan, Section 14: Appendices, http://online.gateshead.gov.uk/udp/local_plan/written/cpt28.htm отворено на 8 декември 2010

Hammer T. (2003) Youth unemployment and social exclusion in Europe: a comparative study, University of Bristol, GB
http://books.google.com/books?id=tIE9h2NH_gIC&pg=PA9&lpg=PA9&dq=measures+to+combat+youth+unemployment+germany&source=bl&ots=uaN3uTQAft&sig=taSveb18QO1KjAAtp80rdwFZ74s&hl=en&ei=Y_euTbnYHo6Sswa wo7TXDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&sqi=2&ved=0CDkQ6AEwBQ#v=onepage&q&f=false

IARD (2001) Study on the state of young people and young policy in Europe, Final Reports, Vol. 1: Executive summary and Comparative reports
http://ec.europa.eu/youth/archive/doc/studies/iard/summaries_en.pdf

Извештај за Активните програми на пазарот на трудот во Република Македонија – белешка на политиките, Светска Банка, септември 2008 – отворено 1 декември 2011

Институт за јавне финансије, Хрватска, Социјална уклученост у ЕУ, http://www.ijf.hr/socijalna_ukljucenost/hr/socijalna-ukljucenost-u-eu – отворено 27 ноември 2011

Leccardi C., Ruspini E. (2006) A new youth?: young people, generations and family life, Ashgate, England http://books.google.com/books?id=cpgnkwXG5XYC&pg=PA46&dq=young+people+in+social+democratic+conservative+liberal+social+model&hl=en&ei=zyXNTrvVGNCD-wba6u2xDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDMQ6AEwAQ#v=onepage&q=young%20people%20in%20social%20democratic%20conservative%20liberal%20social%20model&f=false

Lisbon Strategy for Jobs and Growth: UK National Reform Programme (2006), Controller of Her Majesty's Stationery Office - отворено 21 ноември 2011

Menezes F. (2009) Social Inclusion, Equal Opportunities, Youth Partnership Council of Europe and European Commission http://youth-partnership.eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/Better_understanding/Research/Social_Inclusion_Report.pdf

МТСП (2011) Политичко акциона и правна рамка за човекови права со фокус на социјалната инклузија и намалувањето на сиромаштијата, Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“ БИМ-ОВ Скопје http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/covekovi_mkd.pdf

МТСП, Национален акционен план за вработување (НАПВ) 2006 -2008, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/nap.pdf> – отворено на 21.11.2011 – отворено 5 мај 2011

МТСП, Оперативен план за активни програми и мерки за вработување за 2011 година, http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/OP_2011_01_02_2011.pdf отворено 1 декември 2011

МТСП, Плурализација, <http://www.mtsp.gov.mk/default.asp?ItemID=3FEA1791ED36FB4999F4213FD48D8DC7> - отворено на 20 јануари 2011

Новковска Б. (2008) Социјалната исклученост на младите лица, Ревизија за соц. пол. Год. 1 бр.1, Скопје, http://fzf.ukim.edu.mk/files/srsp/spisanie/Revija_za_socijalna_politika.pdf

National reform programme, Germany, 2005 – 2008, Implementation and progress report , 2007- отворено на 5 април 2011

Перишиќ Н. (2007) Социјална држава – еволуција једне идеје, Факултет политичких наука, Београд <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2008/0038-03180802207P.pdf>

Пуљиз В., Бежован Г., Матковиќ Т., Шукур З., Зриншак С., Социјална политика Хрватске, Уџбеници Свеучилишта у Загребу, Хрватска http://books.google.com/books?id=26RVYkUkBXAC&pg=PA63&dq=definicije+socijalna+drzava&hl=hr&ei=IGzGTp2vMNCD-wbfJ0D&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CC0Q6AEwAA#v=onepage&q&f=false

PICUM, Main features on the Open Method of Coordination, <http://picum.org/picum.org/uploads/file/Main%20Features%20of%20the%20Open%20Method%20of%20Coordination.pdf> - отворено мај 2011

Kurten N. ,(2006) Youth unemployment : Analysis and Comparison of Austria, France, Germany, Portugal and Sweden, Scholarly paper , Germany http://books.google.com/books?id=ns1nYKCqdiUC&printsec=frontcover&dq=youth+unemployment&hl=en&ei=k3TKTpCBNcia-qadmbQd&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDcQ6AEwAQ#v=onepage&q=youth%20unemployment&f=false

Ружин Н., „Социјална политика“, ФФ, 2004, Скопје

СЕР (2011) Вашиот вприрачник за договорот од Лисабон, Konrad – Adenauer – Stiftung , Македонија <http://www.sep.gov.mk/content/Publications/Documents/Vasiot%20priracnik%20za%20Dogovorot%20od%20Lisabon%282%29.pdf>

Стабс П., Геровска Митев М. (2008) Клучни социјални индикатори и политики за мерење на сиромаштијата и социјалната исклученост, Ревизија за соц. пол. Год. 1 бр.1 , Скопје, [http://fzf.ukim.edu.mk/files/srsp/spisanie/Revija za socijalna politika.pdf](http://fzf.ukim.edu.mk/files/srsp/spisanie/Revija%20za%20sociojalna%20politika.pdf)

Szarfenberg, R. “Theory and practice of the Welfare State in Europe“, Sessions 5 and 6, Institute of Social Policy http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/sessions05_06.pdf – отворено 29 мај 2011

Томиќ В., „Сиромаштво и социјална исклученост – основне дефиниции и индикаторе“ РКЕ, Босна и Херцеговина, <http://www.socioloskaluca.ac.me/PDF8/Tomic%20V.,%20Siromastvo%20i%20sociojalna%20iskljucenost%20-%20osnovne%20definicije%20i%20indikator.pdf> “- отворено 27 ноември 2011

UK Government, Work and careers,
<http://www.direct.gov.uk/en/YoungPeople/Workandcareers/index.htm> -
отворено на 6 мај 2011

UK Government, Jobcentres Plus programmes and services,
<http://www.direct.gov.uk/en/Employment/Jobseekers/programmesandservices/index.htm> - отворено на 6 мај 2011

UK National Reform Programme, Update to progress, 2005 – 2008

UNDP,(2006) Изјвешче о друштвеном развоју, Програм Ујединених
Народа за развој, Хрватска,
http://www.undp.hr/upload/file/130/65076/FILENAME/WEB_hrvatska_verzija.pdf

United Kingdom Employment Action plan, 1999 – отворено на 8 април 2011
WHO (2008) Understanding and tackling social exclusion – Final Report to
the WHO Commission on Social Determinants of Health From Social
Exclusion Knowledge Network
http://www.who.int/social_determinants/knowledge_networks/final_reports/section_final%20report_042008.pdf

Универзитет во Белград, Факултет за политички науки (2011) Социјалне
реформе, содржина и резултати Вуковиќ М., Социјална димензија
стратегиије „Европа 2020“, Белград<http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/Socijalne-reforme.pdf>

Wikipedia, Unemployment, <http://en.wikipedia.org/wiki/Unemployment> -
отворено 29 ноември 2010

Зриншак С.(1998) Глобализација и социјална држава,- Зборник радова,
Загреб

Шуќур З. (2008) Социјална исклученост: поим, пристапи и
операционализација, Ревиија за соц. пол. Год. 1 бр.1 , Скопје,
http://fzf.ukim.edu.mk/files/srsp/spisanie/Revija_za_socijalna_politika.pdf